

ΕΙΣΑΓ

Τ.Ε.Ι. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Πτυχιακή Εργασία:
Ασυνόδευτοι ανήλικοι
πρόσφυγες στην Ελλάδα

Υπεύθυνος Καθηγητής:
Καναβάκης Ε.

Υπεύθυνοι Σπουδαστές:
Σπανού Φωτεινή
Αλεξάκης Βασίλης

ΩΓΗ **6**

ΜΕΡΟΣ Α'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 **8**

1.1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	8
1.2. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	9
1.3. ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΓΕΝΕΥΗΣ ΤΟΥ 1951	10
1.3.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΑ	11
1.3.2. ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΑ	12
1.3.3. ΟΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ	14
1.4. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΥΛΟΥ	14
1.5. Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΣΥΛΟΥ	15
1.6. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ	16
1.6.1. ΝΟΜΙΜΗ ΕΙΣΟΔΟΣ	17
1.6.2. ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΕΙΣΟΔΟΣ	17
1.7. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΑ	18
1.8. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΑ	18
1.8.1. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΕΝ ΑΝΑΜΟΝΗ ΤΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ	18
1.8.2. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΑΡΟΧΗ ΑΣΥΛΟΥ	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 **20**

2.1. ΑΙΤΙΕΣ ΠΟΥ ΩΘΟΥΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑ	20
2.2. ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑΣ	22
2.2.1. ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ	22
2.2.2. ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΧΩΡΑ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ	25
2.3. Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ~ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ	26
2.4. Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΑ/ΜΕΤΑΝΑΣΤΗ ~ ΤΟ «ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΣΟΚ»	27
2.5. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΥΓΕΙΑΣ, ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	29

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 **31**

3.1. Ο ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣΦΥΓΑ~ΜΕΤΑΝΑΣΤΗ	31
3.2. Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	32
3.3. ΟΙ ΝΕΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΣΥΛΟΥ	33
3.4. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΣΥΛΟΥ	34
3.5. ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	35
3.6. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΙΤΟΥΝΤΕΣ ΑΣΥΛΟΥ	37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 **40**

4.1. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	40
4.1.1. ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ	40
4.1.2. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	41
4.1.3. ΤΑ ΑΣΥΝΟΔΕΥΤΑ ΠΑΙΔΙΑ	42
4.2. ΥΓΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	42
4.3. ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	44
4.3.1. ΆΜΕΣΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ	45
4.3.2. ΒΟΗΘΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	46
4.4. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 **49**

5.1. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΑΣΥΝΟΔΕΥΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ	49
5.2. Η ΑΡΧΙΚΗ ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΩΝ ΑΣΥΝΟΔΕΥΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ	51
5.3. Η ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΟΥ ΑΣΥΝΟΔΕΥΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	52
5.4. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΑΡΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΣΥΝΟΔΕΥΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ	53
5.5. ΔΙΑΡΚΕΙΣ ΛΥΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ ΑΣΥΝΟΔΕΥΤΑ ΠΑΙΔΙΑ	54
5.5.1. ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΟΣ ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΣΜΟΣ	55
5.5.2. ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΣΤΗΝ ΧΩΡΑ ΑΣΥΛΟΥ	56
5.5.3. ΜΕΤΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	57
5.5.4. ΥΙΟΘΕΣΙΑ	57
5.5.5. ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΑΣΥΝΟΔΕΥΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΑΠΟΡΡΙΦΘΕΙ ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΑΣΥΛΟΥ	58

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 **59**

6.1. Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	59
6.2. Η ΕΦΗΒΕΙΑ	60
6.3. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	61
6.4. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	64
6.4.1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ	65
6.4.2. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ	65
6.4.3. Ο ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΜΠΟΔΙΑ ΠΟΥ ΠΡΟΒΑΛΛΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥΣ	66
6.4.4. Η ΣΧΕΣΗ ΠΟΥ ΑΝΑΠΤΥΣΣΕΤΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΜΕ ΤΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	67
6.4.5. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ	68

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 **69**

7.1. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	69
7.2. Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	69
7.3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	69

7.3.1. Η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ	69
7.3.2. ΤΡΟΠΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ	70
7.3.3. ΟΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	72
7.4. ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	74
7.5. ΠΑΡΑΛΕΙΨΕΙΣ	81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

8.1. ΆΞΟΝΑΣ 1 ^{ος} : ΑΤΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	82
8.2. ΆΞΟΝΑΣ 2 ^{ος} : ΦΥΓΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΧΩΡΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ	83
8.3. ΆΞΟΝΑΣ 3 ^{ος} : ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	88
8.4. ΆΞΟΝΑΣ 4 ^{ος} : Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΣΥΝΟΔΕΥΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	92
8.5. ΆΞΟΝΑΣ 5 ^{ος} : ΨΥΧΟΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	97
8.6. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ	100

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

9.1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ	102
9.1.1. ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ	104
9.2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	107
9.2.1. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΥΛΟΥ	107
9.2.2. Η ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΑΣΥΝΟΔΕΥΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	108
9.2.3. Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	108

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αφορμή για την ενασχόληση μας με το συγκεκριμένο θέμα αποτέλεσε η συμμετοχή μας στο εργαστήριο του προγράμματος Φιλοξενία Ασυνόδευτων Ανηλίκων Προσφύγων στο ΕΙΝ Περιφερειακή Μονάδα Ανωγείων, καθώς και οι μεγάλες διαστάσεις που έχει αρχίσει να παίρνει το πρόβλημα τα τελευταία χρόνια στην χώρα μας.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη, στο πρώτο μέρος γίνεται αρχικά μια θεωρητική προσέγγιση γενικά στο ζήτημα των προσφύγων και στην συνέχεια ειδικότερα στο ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα κάνουμε αρχικά μια ιστορική αναφορά στο πρόβλημα των προσφύγων τον αιώνα που πέρασε, στην συνέχεια θα αναφερθούμε στις συμβάσεις και τα μέτρα που κατά καιρούς εφαρμόστηκαν και τέλος θα μιλήσουμε διεξοδικότερα για το σημερινό θεσμικό πλαίσιο που ισχύει σε παγκόσμιο επίπεδο. Τέλος, θα εξετάσουμε αναλυτικότερα την ελληνική νομοθεσία γύρω από τον πρόσφυγα (παροχή ασύλου, διαδικασία αναγνώρισης της ιδιότητας του πρόσφυγα, δικαιώματα και υποχρεώσεις που αυτή συνεπάγεται).

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα διερευνήσουμε τις αιτίες, τις επιπτώσεις και τις συνέπειες της προσφυγιάς τόσο στο επίπεδο των χωρών υποδοχής, αλλά και σε εκείνο το επίπεδο που αφορά τους ίδιους τους πρόσφυγες. Σε ένα επόμενο σημείο θα εξετάσουμε αναλυτικότερα τον προσφυγικό πληθυσμό στις δυτικές κοινωνίες.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τον διαχωρισμό μεταξύ μετανάστη και πρόσφυγα, τις σύγχρονες πολιτικές ασύλου που εφαρμόζουν οι δυτικές χώρες, τις διαστάσεις του προβλήματος στην Ευρώπη, την κατάσταση στην Ελλάδα και την πολιτική στα θέματα ασύλου που εφαρμόζει η χώρα μας. Είναι, πιστεύουμε αναγκαίο να γίνουν αυτές οι αναφορές καθότι περιγράφεται με σαφήνεια η προβληματική των ανεπτυγμένων χωρών υποδοχής αλλά και οι λύσεις που προσπαθούν να δώσουν.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζουμε ειδικότερα την πληθυσμιακή ομάδα των παιδιών προσφύγων μέσα στα πλαίσια της οποίας εξετάζεται και το ζήτημα των ασυνόδευτων παιδιών και εφήβων, αναλύοντας τις ανάγκες τους και τον τρόπο κάλυψής τους. Θα προσπαθήσουμε να επικεντρωθούμε σε όσο τον δυνατόν περισσότερα ζητήματα που αφορούν το θέμα μας, κυρίως διότι το ένα επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τα υπόλοιπα. Ιδιαίτερα θα σταθούμε στα ζητήματα των δικαιωμάτων και του νομικού καθεστώτος, της υγείας, της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης και της εκπαίδευσης.

Στο πέμπτο κεφάλαιο διερευνούμε ειδικότερα το πρόβλημα των ασυνόδευτων εφήβων. Θα αναφερθούμε σε κάποιους ειδικούς λόγους που αναγκάζουν τους εφήβους να εγκαταλείπουν την πατρίδα τους -λόγοι που δεν καλύπτονται από ότι έχουμε αναφέρει μέχρι τώρα. Θα αναφερθούμε επίσης στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά και η εφηβοί καθίστανται ασυνόδευτοι. Θα μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να αντιμετωπίζονται στην χώρα υποδοχής και τέλος θα αναφερθούμε διεξοδικά στις λύσεις που πρέπει να δίνονται στο πρόβλημα.

Στο έκτο κεφάλαιο, τέλος, θα εξετάσουμε αναλυτικότερα τις επιπτώσεις της προσφυγιάς στους ασυνόδευτους εφήβους. Θα αναφερθούμε πως αυτή επιδρά στην ψυχολογική ανάπτυξη καθώς και στην κοινωνικοποίηση του εφήβου. Θα εννοήσουμε την προσφυγιά σαν μια ενιαία διαδικασία που περιλαμβάνει και την διαφυγή από την χώρα καταγωγής αλλά και την εγκατάσταση σε ένα νέο τόπο και την ένταξη σε αυτόν.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται η έρευνα που πραγματοποιήσαμε για τις ανάγκες αυτής της εργασίας. Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, στο όγδοο γίνεται η ανάλυση και στο ένατο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις μας.

Κλείνοντας, θέλουμε να ευχαριστήσουμε όλους εκείνους τους φορείς, τις υπηρεσίες και τους επαγγελματίες οι οποίοι βοήθησαν στην πραγματοποίηση της εργασίας και στην διεξαγωγή της έρευνας και ειδικότερα το ελληνικό γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, την οργάνωση Γιατροί του Κόσμου, την οργάνωση Γιατροί χωρίς Σύνορα, το φιλανθρωπικό σωματείο Άρτος Δράση, τον ξενώνα Μεριμνης Ανηλίκων, την μονάδα Ανωγείων του ΕΙΝ. Τέλος, θέλουμε να ευχαριστήσουμε ειδικά, όλους τους νεαρούς πρόσφυγες που δέχθηκαν να συνομιλήσουν μαζί μας για τις ανάγκες της έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1. Ιστορική αναδρομή στο πρόβλημα των προσφύγων

Ο πρόσφυγας σαν κοινωνικό φαινόμενο, έχει μεγάλη έκταση μέσα στον αιώνα που μόλις τελείωσε. Ο αιώνας με τους διαρκείς και ιδιαίτερα έντονους στον χαρακτήρα πολέμους, δεν θα μπορούσε να μην έχει και εκδιωχθέντες ή κυνηγημένους πλάι στα εκατομμύρια νεκρών. Το πρόβλημα των προσφύγων στην πρώτη του σχεδόν εμφάνιση απασχόλησε την διεθνή κοινότητα, η οποία προσπάθησε με υλικά μέσα αλλά και με θεσμοθετήσεις να επέμβει στο πρόβλημα.

Η πρώτη εμφάνιση αυτού του φαινομένου τοποθετείται το 1917, όπου η επικράτηση της επανάστασης των μπολσεβίκων στην Ρωσία, ανάγκασε πολλούς πολίτες αυτής της χώρας να διαφύγουν στην Ευρώπη. Τις χιλιάδες των Ρώσων προσφύγων λίγο αργότερα θα ακολουθήσουν στην φυγή κάτοικοι και εθνότητες της Μικράς Ασίας που είτε λόγω του ελληνοτουρκικού πολέμου (1922), είτε της πολιτικής του κεμαλικού κράτους θα αναγκαστούν να εγκαταλείψουν τους τόπους τους: Έλληνες, Αρμένιοι, Ασσύριοι, Τούρκοι. Ένα ακόμα κύμα προσφύγων εμφανίζεται με την επικράτηση του Χίτλερ στην Γερμανία, και της μετέπειτα επέκτασης του καθεστώτος σε γειτονικές χώρες. Ανάμεσα σε αυτούς που είτε λόγω καταγωγής είτε λόγω πολιτικών πεποιθήσεων αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την ναζιστικό καθεστώς, ήταν και οι Σ. Φρόιντ (από την Αυστρία μετά την προσάρτηση της) και Μπ. Μπρεχτ (από την Γερμανία). Επίσης ένα ακόμα κύμα προσφύγων (450.000) εμφανίζεται μετά την επικράτηση του Φράνκο στην Ισπανία¹. (Μ. Νάσκου-Περάκη, 1991²)

Το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου βρήκε την διεθνή κοινότητα μπροστά σε 1.250.000 πρόσφυγες³. Την δεκαετία του '50 η επέμβαση της ΕΣΣΔ στην Ουγγαρία (1956) θα προκαλέσει 200.000 πρόσφυγες, όπως και ο πόλεμος στην Αλγερία που θα προκαλέσει το πρώτο μεγάλο κύμα προσφύγων στην αφρικανική ήπειρο.

Η δεκαετία του '60, εποχή αντιαποικιακών και εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων θα δημιουργήσει έναν μεγάλο αριθμό προσφύγων στο Κέρας της Αφρικής.

Η δεκαετία του '70 είναι ίσως η πιο δραματική σε έκταση περίοδος: ένας αριθμός 10 εκατ. καταφεύγει στην Ινδία λόγω πολέμου στο Πακιστάν, 200.000 Χιλιανοί μετά το πραξικόπημα του Πινοσέτ διαφεύγουν στο εξωτερικό, δεκάδες χιλιάδες Ινδοκινέζοι εγκαταλείπουν το Λάος, την Καμπότζη και το Βιετνάμ, στο Κέρας της Αφρικής 3 εκατ. εκτοπίζονται λόγω πολέμου και τέλος 400.000 Κύπριοι που εγκαταλείπουν την β. Κύπρο, μετά την εισβολή του τουρκικού κράτους.

Την δεκαετία του '80 5 εκατ. Αφγανοί εγκαταλείπουν λόγω εμφυλίου την χώρα τους, κύματα προσφύγων δημιουργούνται στην κεντρική Αμερική (από Νικαράγουα, Σαλβαδόρ και Γουατεμάλα), στην Σρι Λάνκα 100.000 άνθρωποι εγκαταλείπουν την χώρα λόγω πολέμου, ο εμφύλιος πόλεμος στην Μοζαμβίκη εξαναγκάζει το 1/3 (6 εκατ. περίπου) του πληθυσμού να εγκαταλείψει την χώρα, τέλος επίσης λόγω πολέμου 700.000 άτομα θα εγκαταλείψουν την Λιβερία.

Η δεκαετία του '90 θα ξαναφέρει στο προσκήνιο εθνικούς πολέμους, κυρίως στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, και θα εκτινάξει τον αριθμό των προσφύγων από τα 15

¹ Javier Tussel, ...*Ουαί τοις ηττημένοις*, Ιστορικά Ελευθεροτυπίας, τεύχος 16, 3/2/2000.

² Μ. Νάσκου Περάκη, *Το νομικό καθεστώς των προσφύγων στην διεθνή και έννομη τάξη*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991.

³ Ν. Γιαννίρη, *Ζητείται ελπίς για 22,3 εκατ. πρόσφυγες*, άρθρο στην Ελευθεροτυπία, 14/12/2000.

εκατ. περίπου στα 22 εκατ.: στον πόλεμο του κόλπου 1,4 Κούρδοι θα διαφύγουν στο Ιράν και 500.000 στην Τουρκία, στον εμφύλιο της Γιουγκοσλαβίας 700.000 Βόσνιοι μετατρέπονται σε πρόσφυγες και σχεδόν 2 εκατ. είναι οι εκτοπισμένοι μέσα στα σύνορα της χώρας, πάνω από 1 εκατ. σκοτώνονται στην Ρουάντα και 1,7 εκατ. εγκαταλείπουν την χώρα, στην πρώην ΕΣΣΔ υπάρχει ένα σύνολο 9 εκατ. ξεριζωμένων ανθρώπων, εγκαταλείπουν 400.000 άνθρωποι την Σιέρα Λεόνε τέλος η κρίση του Κοσσυφοπεδίου θα προκαλέσει 1,3 περίπου εκατ. πρόσφυγες⁴.

Από αυτή την πολύ συνοπτική εικόνα της κατάστασης στο ζήτημα της προσφυγιάς, προκύπτει και η σημασία των διεθνών συμβάσεων και της παρέμβασης της διεθνούς κοινότητας πάνω στο πρόβλημα. Παρακάτω, θα αναφερθούμε στις διεθνείς συμβάσεις που κατά καιρούς υπογράφηκαν, στα μέτρα που αυτές έλαβαν, καθώς και πολύ διεξοδικότερα στο σημερινό νομικό καθεστώς των προσφύγων.

1.2. Διεθνείς συμβάσεις και μέτρα προστασίας των προσφύγων

Σχεδόν από την πρώτη στιγμή (τα χρόνια ύστερα από το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου) που εμφανίστηκε το πρόβλημα των προσφύγων, υπήρξαν προσπάθειες να επιλυθούν σε διεθνές επίπεδο και σε κάποια έκταση μια σειρά προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι πρόσφυγες, σε θεσμικό (έκδοση ταυτοτήτων) και υλικό επίπεδο (ανθρωπιστική βοήθεια). Κάποιες πρώτες απόπειρες έκαναν τα ευρωπαϊκά κράτη και οι οργανώσεις του Ερυθρού Σταυρού, τα πρώτα θεσμοθετώντας κάποιες διατάξεις και οι δεύτερες παρέχοντας υλική βοήθεια. Η ανάληψη όμως ακόμα περισσότερων μέτρων κρίθηκε αναγκαία μέσα στα πλαίσια της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ), που ιδρύθηκε εκείνη την περίοδο.

Μέσα στα πλαίσια της ΚτΕ γίνεται και η πρώτη απόπειρα θέσπισης διεθνών κανόνων για την προστασία των προσφύγων, η οποία κινήθηκε αφενός σε ένα θεσμικό πλαίσιο με σκοπό την προστασία και την συνδρομή των προσφύγων, και αφετέρου σε μια σειρά διεθνών συμφωνιών για τον καθορισμό της έννοιας του πρόσφυγα. Όμως, *"η επικύρωση των πράξεων αυτών από ελάχιστες πολιτείες και οι πολλές επιφυλάξεις που διατυπώθηκαν σε διατάξεις τους, καθιστούσαν ανομοιόμορφη την προσέγγιση προς ένα καθεστώς προστασίας οικουμενικής αποδοχής. Έτσι τελικά οι συμβάσεις της περιόδου αυτής κρίθηκαν στοιχειώδης"*⁵. (Π. Νάσκου Περράκη).

Συνοπτικά, όσον αφορά το διεθνές καθεστώς των προσφύγων πριν την υπογραφή της Σύμβασης του 1951 θα πρέπει να αναφέρουμε τις εξής ακόμα συμβατικές πράξεις:

1. Η συμφωνία για την "Έκδοση Πιστοποιητικού Ταυτότητας για τους Ρώσους πρόσφυγες", που υπογράφηκε από 33 κράτη στις 5/7/1922, καθώς και μία αναλόγου περιεχομένου για τους Αρμένιους που υπογράφηκε στις 31/5/1924. Η πρώτη σύμβαση, έμεινε γνωστή ως διαβατήριο Nansen.

2. Στις 30/6/1928 το σύστημα διαβατηρίου Nansen επεκτάθηκε και σε άλλες κατηγορίες προσφύγων.

3. Στις 28/10/1933 θα υπογραφεί και η πρώτη διεθνής συνθήκη, περί του "διεθνούς καθεστώτος των προσφύγων".

⁴ Όλα τα παραπάνω στοιχεία από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά είναι από το άρθρο της Ν. Γιαννίρη, οπ. παρ.

⁵ Μ. Νάσκου Περράκη, οπ.παρ., σελ. 29.

4. Στις 10/2/1938 υπογράφεται η "Σύμβαση περί του καθεστώτος των προσφύγων από την Γερμανία". Σε αυτή λίγο αργότερα θα ενσωματωθεί και το πρωτόκολλο για τους πρόσφυγες από την Αυστρία.

5. Μετά την λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, υιοθετείται από την Γενική Συνέλευση των Η.Ε. το καταστατικό της Διεθνούς Οργάνωσης Προσφύγων.

6. Το 1949 ιδρύεται το Γραφείο του ΟΗΕ Αρωγής και Έργων για τους Παλαιστίνιους Πρόσφυγες στην Μέση Ανατολή⁶.

7. Το 1950 ιδρύεται η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες.

Στις 28/7/1951 υιοθετείται στην Γενεύη η συνθήκη για το καθεστώς των προσφύγων, η οποία όμως αναφέρεται σε όσους έγιναν πρόσφυγες πριν από την 1/1/1951. Αργότερα στις 31/1/1967 θα υιοθετηθεί το Πρωτόκολλο που επεκτείνει την ισχύ της Διεθνούς Σύμβασης για τους Πρόσφυγες σε όλους ανεξάρτητα από το πότε αυτοί έγιναν πρόσφυγες⁷.

1.3. Το διεθνές καθεστώς των προσφύγων και η Σύμβαση της Γενεύης του 1951

Η σύμβαση της Γενεύης του 1951 ορίζει τον πρόσφυγα, την νομική προστασία του, την βοήθεια και τα κοινωνικά δικαιώματα που θα πρέπει να απολαμβάνει στην χώρα υποδοχής. Επίσης καθορίζει τις υποχρεώσεις του πρόσφυγα προς την χώρα που τους φιλοξενεί και σε ποιες κατηγορίες (π.χ. εγκληματίες) δεν μπορεί να αναγνωριστεί το καθεστώς του πρόσφυγα. Ένα σημαντικό σημείο αφορά την διάταξη που απαγορεύει την επαναπροώθηση ή απέλαση του πρόσφυγα στην χώρα στην οποία κινδυνεύει ή απειλείται⁸. Η Μ. Νάσκου Περράκη⁹ εντοπίζει την σημασία της σύμβασης στα εξής σημεία:

α. Είναι το πρώτο διεθνές κείμενο προστασίας των προσφύγων που προσπαθεί να καλύψει όλους τους πρόσφυγες.

β. Περιλαμβάνει έναν διεθνή κώδικα δικαιωμάτων των προσφύγων με μια ευρύτητα τέτοια που ιδωμένη με το σημερινό πόρισμα ανταποκρίνεται στις ανάγκες των προσφύγων.

γ. Μεταχειρίζεται συχνά τους πρόσφυγες τόσο ευνοϊκά όσο και τους υπηκόους των κρατών μερών της.

δ. Είναι η πρώτη Σύμβαση για την προστασία των προσφύγων με οικουμενική εμβέλεια με τόσο μεγάλο αριθμό Συμβαλλόμενων Μερών. Μέχρι σήμερα (1991) την Σύμβαση επικύρωσαν 106 κράτη¹⁰.

Παρακάτω θα δούμε τι προβλέπει η σύμβαση αναλυτικότερα.

⁶ Τα στοιχεία πάρθηκαν από το βιβλίο της Μ. Νάσκου-Περράκη, οπ.παρ.

⁷ Ν. Γιαννίρη, οπ.παρ.

⁸ www.UNHCR.org (9/7/2002).

⁹ Μ. Νάσκου Περράκη, *Δικαιώματα και υποχρεώσεις στα πλαίσια της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το καθεστώς των προσφύγων: Γενική θεώρηση*, περιοδικό Κοινωνική Εργασία, τεύχος 26, Αθήνα, 1992, σελ.82.

¹⁰ Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για του πρόσφυγες (www.UNHCR.org, 9/7/2002) σήμερα ο αριθμός των κρατών ανέρχεται στα 144.

1.3.1 Ορισμός και έννοια του πρόσφυγα

Σύμφωνα λοιπόν με την συνθήκη της Γενεύης πρόσφυγας είναι "κάθε πρόσωπο, το οποίο επειδή έχει δικαιολογημένο φόβο διωγμού λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, πολιτικών πεποιθήσεων ή συμμετοχής σε ορισμένη κοινωνική ομάδα, βρίσκεται έξω από τη χώρα της υπηκοότητάς του, και δεν μπορεί, ή εξ' αιτίας αυτού του φόβου, δεν θέλει να προσφύγει στην προστασία της χώρας αυτής"¹¹.

Οφείλουμε επίσης, να προσθέσουμε και μερικά διασαφηνιστικά χαρακτηριστικά και συμπληρωματικά στοιχεία όσον αφορά την έννοια του πρόσφυγα.

Ο πρόσφυγας ενώ είναι αλλοδαπός διαφέρει από τον αλλοδαπό στα εξής:

α. ο αλλοδαπός απολαμβάνει διπλωματική προστασία του κράτους του οποίου είναι υπήκοος. Ο πρόσφυγας στερείται αυτής της προστασίας είτε διότι δεν έχει ιθαγένεια, είτε διότι δεν επιθυμεί να τεθεί υπό την προστασία του κράτους του, είτε επειδή την έχασε επειδή εγκατέλειψε την χώρα του και ζήτησε άσυλο αλλού.

β. δεν απολαμβάνει των δικαιωμάτων των άλλων αλλοδαπών στην χώρα υποδοχής (πχ. δικαίωμα στην εργασία), μέχρι να του αναγνωριστεί το καθεστώς του πρόσφυγα. (Μ. Νάσκου Περράκη, 1992)

Επίσης, όπως αναφέρεται και στην ιστοσελίδα¹² της Ύπατης Αρμοστείας για τους Πρόσφυγες, ο πρόσφυγας δεν θα πρέπει να συγχέεται με τον μετανάστη: "ένας οικονομικός μετανάστης συνήθως εγκαταλείπει την χώρα του εθελοντικά προς αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής. Όταν αυτός αποφασίσει να επιστρέψει στην χώρα του θα συνεχίσει να απολαμβάνει της προστασίας της πολιτείας του. Οι πρόσφυγες εγκαταλείπουν την χώρα τους εξαιτίας της απειλής της κακοποίησης ή της δίωξης και δεν μπορούν να επιστρέψουν με ασφάλεια στην πατρίδα τους αν δεν αρθούν οι προηγούμενες συνθήκες που τους ώθησαν στην προσφυγιά".

Αναλυτικότερα η αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα συνίσταται στα εξής:

1. Να υπάρχει δικαιολογημένος φόβος δίωξης.

Η προϋπόθεση αυτή έχει διττή υπόσταση. Από την μία ο υποκειμενικός χαρακτήρας του φόβου, και από την άλλη η αντικειμενικότητα του δικαιολογημένου φόβου. Η Μ. Νάσκου-Περράκη αναφέρει: «Το υποκειμενικό στοιχείο είναι συνδεδεμένο με την προσωπικότητα του πρόσφυγα και ειδικότερα: α. με την προσωπική και οικογενειακή του κατάσταση, β. εάν είναι μέλος σε μια φυλετική, θρησκευτική, εθνική, κοινωνική ή πολιτική ομάδα, γ. την δική του ερμηνεία για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται και δ. τις προσωπικές του εμπειρίες.¹³» Το αντικειμενικό στοιχείο θα πρέπει με την σειρά του να εξετάζεται στην βάση, του κατά πόσο είναι γνώριμα στις αρχές της χώρας που αιτείται ασύλου ο πρόσφυγας, και στο κατά πόσο μπορούν αυτές να κρίνουν το είδος του κινδύνου που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει ο πρόσφυγας. Πχ. σε περίπτωση που ανήκε σε μια πολιτική, θρησκευτική ή άλλη ομάδα της οποίας τα μέλη συλλήφθηκαν και φυλακίστηκαν, ή ακόμα περισσότερο εάν βρισκόταν ήδη φυλακισμένος τότε ο φόβος του θεωρείται δικαιολογημένος. (Μ. Νάσκου-Περράκη, 1991).

2. Η δίωξη να βασίζεται στην φυλή, θρησκεία, εθνικότητα, κοινωνική τάξη ή πολιτικές πεποιθήσεις.

¹¹ [www.gcr.gr/\(9-7-2002\)](http://www.gcr.gr/(9-7-2002)).

¹² www.UNCHR.org, όπ. παρ.

¹³ Μ. Νάσκου-Περράκη, *Το νομικό καθεστώς των προσφύγων στην διεθνή και έννομη τάξη*, οπ.παρ. σελ. 73.

Μέσα στην σύμβαση δεν ορίζεται με ακρίβεια τι θεωρείται δίωξη αναφέρεται σε εκείνους «των οποίων η ζωή ή η ελευθερία απειλείται». Η Μ. Νάσκου Περράκη¹⁴ αναφέρει συγκεκριμένα τα χαρακτηριστικά αυτής της δίωξης: α. απειλή της ζωής, της ελευθερίας, ή της σωματικής ακεραιότητας β. να έχουν ληφθεί οικονομικά μέτρα εναντίον του ατόμου γ. συνεχείς συλλήψεις λόγω αντικυβερνητικής δράσης δ. φυλάκιση ή κράτηση για πάνω από 3 μήνες ε. εκτόπιση μέσα στην χώρα διαμονής στ. έκδοση σε χώρα που υπάρχει απειλή.

Επιπλέον, η απειλή θα πρέπει να βασίζεται στις εξής αιτίες:

- α. στη φυλή
- β. στη θρησκεία
- γ. στην εθνικότητα
- δ. στην κοινωνική τάξη
- ε. στις πολιτικές πεποιθήσεις.

Ο όρος φυλή θα πρέπει να θεωρείται με ευρύτητα, έχοντας υπόψη ότι οι φυλετικές διακρίσεις αποτελούν μια παγκόσμια και αρκετά διαδεδομένη πρακτική. Επίσης θα πρέπει να αποδειχθεί από τον πρόσφυγα, όχι το ότι απλά ανήκει σε μια φυλή αλλά και ότι αυτή διώκεται.

Ο όρος θρησκεία και η συμμετοχή του αιτούντα σε θρησκευτική κοινότητα δεν αποτελεί επαρκή λόγο αναγνώρισης του σαν πρόσφυγα. Πάντως η διεθνής κοινότητα με διεθνείς πράξεις ανέδειξε την προστασία του δικαιώματος της θρησκείας.

Ο τρίτος όρος, η εθνικότητα, θα πρέπει να λαμβάνεται με την ευρεία σημασία της έτσι ώστε να μην περιλαμβάνει μόνο την ιθαγένεια αλλά και το σύνολο των πολιτιστικών χαρακτηριστικών κάποιου που ανήκει σε ένα έθνος.

Ο όρος της συμμετοχής σε μια κοινωνική τάξη (δηλ. κοινή γλώσσα, καταγωγή, τρόπο ζωής, κοινωνικό καθεστώς, οικονομική δραστηριότητα) συνήθως δεν επαρκεί από μόνη της για να αναγνωριστεί σε κάποιον ο χαρακτηρισμός του πρόσφυγα.

Το τελευταίο στοιχείο, οι πολιτικές πεποιθήσεις, που είναι και το πιο συνηθισμένο, θα πρέπει να αποδειχθεί με στοιχεία που αφορούν την πολιτική δράση, την έκφραση απόψεων αντιθέτων προς το κρατικό καθεστώς, καταδικαστικές αποφάσεις λόγω πολιτικών πεποιθήσεων (και όχι για εγκλήματα κοινού ποινικού δικαίου). (Μ. Νάσκου-Περράκη, 1991).

3. Ο αιτών να βρίσκεται εκτός της χώρας ιθαγένειας του.

Η Σύμβαση ορίζει ρητά ότι απαραίτητη προϋπόθεση αναγνώρισης κάποιου σαν πρόσφυγα θα πρέπει αυτός να βρίσκεται έξω από την χώρα ιθαγένειας του, ή εάν στερείται ιθαγένειας εκτός της χώρας που διέμενε πρόσφατα. Αυτό αφορά δύο κατηγορίες ανθρώπων. Αυτούς που εκδιώχθηκαν από την χώρα τους, και αυτούς που ενώ ήταν εκτός της χώρας τους, συνέβησαν αλλαγές που καθιστούν αδύνατη την επιστροφή τους.

4. Ο αιτών να μη μπορεί ή λόγω φόβου να μην επιθυμεί να επιστρέψει στη χώρα του.

Η τελευταία αυτή προϋπόθεση, προβλέπει αφενός ότι ο αιτών δεν μπορεί να επιστρέψει στην χώρα του για καθαρά αντικειμενικούς λόγους και αφετέρου επειδή υπάρχει πάντα ο φόβος, ότι όταν επιστρέψει θα διωχθεί. (Μ. Νάσκου-Περράκη, 1991).

1.3.2. Τα δικαιώματα του πρόσφυγα

¹⁴ Μ. Νάσκου-Περράκη, οπ.παρ.

Τα δικαιώματα αναγνωρίζονται σε ένα άτομο την στιγμή που αυτό θα θεωρηθεί πρόσφυγας. Η διάκριση των δικαιωμάτων γίνεται σε ειδικά και γενικά¹⁵.

α. γενικά

Η Σύμβαση θέτει έναν γενικό κανόνα του διεθνούς δικαίου: οι αλλοδαποί να συμμορφώνονται προς τους νόμους του κράτους. Επιπλέον, αναγνωρίζει και μια σειρά γενικών δικαιωμάτων, όπως την αρχή της ίσης μεταχείρισης (στην οποία συμπεριλαμβάνεται η αρχή της μη διάκρισης ως προς την φυλή, την θρησκεία και την χώρα καταγωγής, την αρχή της ίσης μεταχείρισης με τους αλλοδαπούς, την προστασία δικαιωμάτων και ευεργετημάτων, και τέλος την εξαίρεση των προσφύγων από έκτακτα μέτρα που τυχόν λαμβάνονται σε βάρος του ατόμου. (Μ. Νάσκου Περράκη, 1992).

β. ειδικά

Τα δικαιώματα σύμφωνα με την Μ. Νάσκου-Περράκη¹⁶ αφορούν τρία επίπεδα μεταχείρισης των προσφύγων:

1. Μεταχείριση το ίδιο ευνοϊκή με αυτή των ημεδαπών
2. Μεταχείριση περισσότερο ευνοϊκή από υπηκόους αλλοδαπής πολιτείας
3. Μεταχείριση κατά το δυνατόν ευνοϊκή, σε καμία περίπτωση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν που παρέχεται στους αλλοδαπούς γενικά κάτω από τις ίδιες περιστάσεις.

Στην πρώτη κατηγορία οι πρόσφυγες απολαμβάνουν όπως και οι ημεδαποί α. την θρησκευτική τους ελευθερία

β. το δικαίωμα να προσφεύγουν στην δικαιοσύνη

γ. απαλλάσσονται από την εγγυοδοσία του αλλοδαπού

δ. να σπουδάζουν τα παιδιά τους στα δημόσια σχολεία

ε. να προστατεύονται τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας

στ. υπό μία σειρά προϋποθέσεων δεν εφαρμόζονται περιοριστικά μέτρα που εφαρμόζονται στους αλλοδαπούς σε θέματα εργασίας και

ζ. έχουν την ίδια μεταχείριση σε περίπτωση που ανεφοδιασμός του πληθυσμού γίνεται με το σύστημα δελτίου.

Επίσης, υπάρχει ίση μεταχείριση όσον αφορά την πρόνοια και την συνδρομή από το δημόσιο, σε θέματα εργατικής νομοθεσίας και τέλος σε θέματα δημοσιονομικής επιβάρυνσης.

Στην δεύτερη κατηγορία περισσότερο ευνοϊκή μεταχείριση παρέχεται σε δύο σημεία: στην περίπτωση συστάσεως μη κερδοσκοπικών σωματείων και στην περίπτωση άσκησης μισθωτής επαγγελματικής απασχόλησης.

Τέλος, στην τρίτη κατηγορία υπάρχει η προστασία όσον αφορά την κτήση κινητής ή ακίνητης περιουσίας, άσκηση μισθωτού επαγγέλματος ή ακόμα και σύσταση εταιρείας, το δικαίωμα άσκησης ελεύθερου επαγγέλματος, το δικαίωμα στην λοιπή εκπαίδευση (ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα), το δικαίωμα στην αναγνώριση αλλοδαπών τίτλων σπουδών και τέλος το δικαίωμα να κυκλοφορεί ελεύθερα στο εσωτερικό της χώρας. (Μ. Νάσκου Περράκη, 1992).

¹⁵ Μ. Νάσκου, *Δικαιώματα και υποχρεώσεις στα πλαίσια της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το καθεστώς των προσφύγων: Γενική θεώρηση*, οπ.παρ.

¹⁶ Μ. Νάσκου Περράκη, οπ.παρ. σελ. 93.

1.3.3. Οι υποχρεώσεις των κρατών

Η Σύμβαση δίπλα στα δικαιώματα των προσφύγων υποδεικνύει και τις υποχρεώσεις των κρατών που τους δέχονται. Οι υποχρεώσεις είναι α. απέναντι στους πρόσφυγες και β. απέναντι στα Ηνωμένα Έθνη.

α. υποχρεώσεις απέναντι στους πρόσφυγες

Επειδή ο πρόσφυγας είναι ένας αλλοδαπός που στερείται διπλωματικής προστασίας, η διεθνής κοινότητα επιχειρεί να προσφέρει μια προστασία με παγκόσμια προστασία. Ταυτόχρονα όμως θα πρέπει να γίνει σεβαστή η αρχή της κυριαρχίας των κρατών.

Σε αυτά τα πλαίσια τα κράτη έχουν κάθε δικαίωμα να χορηγήσουν άσυλο. Υπάρχει ένα ζήτημα, σχετικά με το θέμα του ασύλου, κατά πόσο αυτό δηλ είναι δικαίωμα του ατόμου ή δικαίωμα του κράτους. Το διεθνές δίκαιο δεν αφήνει αμφιβολία, ότι το δικαίωμα του ασύλου είναι δικαίωμα του κράτους σαν μια φυσική συνέπεια της κυριαρχίας του. Η Σύμβαση του 1951 δεν κάνει λόγο περί ασύλου όμως ζητά από τα κράτη:

α. να μην επιβάλλουν ποινές ή κυρώσεις στους πρόσφυγες για παράνομη είσοδο στη χώρα.

β. να μην απελαύνουν όσους νομίμως διαμένουν στην επικράτεια τους, παρά μόνο για λόγους ασφαλείας ή δημόσιας τάξης.

γ. σαν η πιο σημαντική υποχρέωση των κρατών περιγράφεται η αρχή της μη επαναπροώθησης. Σύμφωνα με αυτή τα συμβαλλόμενα κράτη δεν θα πρέπει να προβαίνουν σε απέλαση, με οποιονδήποτε τρόπο, προσφύγων σε κράτος που κινδυνεύει να διωχθεί.

Επιπλέον, και την στιγμή που αναγνωριστεί σε κάποιον το καθεστώς του πρόσφυγα τότε το κράτος είναι υποχρεωμένο να του χορηγήσει α. δελτίο ταυτότητας εφόσον το στερείται β. ταξιδιωτικά έγγραφα γ. επίσης να μην επιβάλλει πρόσθετους φόρους από αυτούς που επιβάλλονται στους ημεδαπούς και δ. να επιτρέψει την μεταφορά περιουσιακών στοιχείων του πρόσφυγα στο έδαφος της χώρας που του δίνεται άδεια μετεγκατάστασης. (Μ. Νάσκου Περράκη, 1992).

β. υποχρεώσεις απέναντι στα Ηνωμένα Έθνη

Η συνεργασία των κρατών μερών της Σύμβασης με το Γραφείο του Υπατου Αρμοστή των Η.Ε. είναι υποχρεωτική και εξειδικεύεται στην παροχή δεδομένων και πληροφοριών σχετικά με α. το καθεστώς των προσφύγων β. την εφαρμογή της Σύμβασης και γ. τους νόμους και τα διατάγματα που αφορούν τους πρόσφυγες. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συνεργασία επαφίεται στην καλή θέληση των κρατών. (Μ. Νάσκου Περράκη, 1992).

1.4. Ευρωπαϊκή Ένωση και πολιτική ασύλου

Μέσα στα πλαίσια της ΕΕ έχουν υπογραφεί από τα κράτη μέλη μια σειρά συμβάσεων που αφορούν γενικότερη την κοινή πολιτική σε ζητήματα ασύλου. Θα αναφερθούμε συνοπτικά σε αυτές και τι προβλέπουν.

Η Σύμβαση του Λονδίνου (1990): Υιοθετούνται τα κοινά εκείνα κριτήρια για τον ορισμό του κράτους που είναι υπεύθυνο κάθε φορά να εξετάσει την αίτηση ασύλου. Ο σκοπός αυτής της σύμβασης είναι να σταματήσουν οι πολλαπλές αιτήσεις ασύλου σε κράτη μέλη.

Η Σύμβαση Σένγκεν (1990): Έχει σαν σκοπό την ενίσχυση των συννοριακών ελέγχων στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ και περιλαμβάνει διατάξεις που ενισχύουν την αστυνομική και δικαστική συνεργασία. Επίσης προβλέπει κοινή πολιτική στην έκδοση αδειών εισόδου.

Η Σύμβαση του Μάαστριχτ (1992): Σε αυτή προβλέπεται η υιοθέτηση μέτρων εναρμόνισης της πολιτικής μετανάστευσης και ασύλου καθώς και εισαγωγή της έννοιας της υπηκοότητας της ΕΕ.

Τα ψηφίσματα του Λονδίνου (1992): Αναφέρονται στις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί μια αίτηση προδήλως αβάσιμη ή καταχρηστική, καθώς και στα κριτήρια εκείνα με βάση τα οποία διαπιστώνεται ότι μια χώρα δεν παράγει πρόσφυγες. Όταν μία αίτηση κατατάσσεται στις παραπάνω κατηγορίες εξετάζεται με ταχύρυθμες διαδικασίες.

Η Σύμβαση του Άμστερνταμ (1997): Αφορά την δέσμευση των κρατών να εφαρμόσουν κοινή πολιτική μετανάστευσης σε διάστημα 5 ετών. Με την λήξη αυτού του διαστήματος η πολιτική ασύλου υπάγεται στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων του Συμβουλίου των Υπουργών.

Η Διάσκεψη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Τάμπερε (1999): Προέκυψε η συμφωνία να συνεργαστούν τα κράτη στην υιοθέτηση *"ενός Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου βασισμένου αποκλειστικά στην εφαρμογή της Σύμβασης (του 1951 για τους Πρόσφυγες) διασφαλίζοντας έτσι τον απόλυτο σεβασμό στην αρχή της μη επαναπροώθησης, ότι δηλαδή κανείς δεν θα αναγκαστεί να επιστρέψει σε εδάφη όπου κινδυνεύει από διώξεις."*¹⁷ Σε αυτό θα περιλαμβάνονται μια σαφή διαδικασία για τον καθορισμό του κάθε φορά υπεύθυνου κράτους για την εξέταση ενός αιτήματος ασύλου, κοινά κριτήρια για τον καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα, ελάχιστες κοινές συνθήκες υποδοχής των αιτούντων ασύλου και σύγκλιση κανόνων αναγνώρισης και καθορισμού του περιεχομένου του καθεστώτος του πρόσφυγα και τέλος μέτρα που θα διασφαλίζουν το κατάλληλο καθεστώς για αυτούς που έχουν ανάγκη προστασίας. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 2001)

1.5. Ο θεσμός του ασύλου

Ο θεσμός του ασύλου είναι ένας πανάρχαιος θεσμός. Ιστορικά κατεξοχήν τόποι ασύλου ήταν οι ιεροί ναοί, όπου έβρισκαν άσυλο οι διωκόμενοι. Στις μέρες μας διατηρείται ακόμα αυτός ο θεσμός για τους ναούς και τα πανεπιστήμια. Το άσυλο βέβαια, που αφορά τους πρόσφυγες έχει εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά.

¹⁷ Υπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες, *Οι πρόσφυγες του κόσμου 2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001, σελ. 183.

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων υπογραμμίζει στο άρθρο 14: *"Όλοι οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν, και να λάβουν άσυλο σε άλλες χώρες, αν αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο καταδίωξης από τις Αρχές της πατρίδας τους."*¹⁸

Το άσυλο είναι μια κίνηση προστασίας ενός κράτους προς ένα άτομο το οποίο κινδυνεύει στην πατρίδα του (για λόγους πολιτικούς, θρησκευτικούς, φυλετικούς κλπ.), και παρέχεται στο έδαφος του κράτους στο οποίο βρίσκεται το άτομο. Για αυτό ονομάζεται "εδαφικό άσυλο". Το δικαίωμα του κράτους να παράσχει άσυλο είναι μια φυσική συνέπεια της κυριαρχίας του, και δεν θα πρέπει να θεωρηθεί εχθρική κίνηση προς την χώρα προέλευσης. Να επαναλάβουμε σε αυτό το σημείο, ότι δεν υπάρχει ατομικό δικαίωμα παροχής ασύλου, αλλά μόνο δικαίωμα ενός κράτους να παράσχει άσυλο. Η Μ. Νάσκου Περράκη σε αυτό το σημείο αναφέρει: *"Η έλλειψη του δικαιώματος ασύλου, δε σημαίνει ότι το άτομο είναι απροστάτευτο. Προστατεύεται από την αρχή της μη επαναπροώθησης, (...) και σύμφωνα με την οποία το κράτος, στα σύνορα του οποίου εμφανίζεται το άτομο ζητώντας άσυλο, απαγορεύεται να το προωθήσει προς την χώρα καταγωγής του, όπου υπάρχει φόβος ότι θα διωχθεί λόγω φυλής, θρησκείας ή πολιτικών πεποιθήσεων"*¹⁹.

Η Σύμβαση του 1951 δεν αναφέρεται στην έννοια ή τον θεσμό του ασύλου, και ούτε παρέχει άσυλο²⁰. Απόπειρες για να καλυφθεί αυτό το κενό δεν κατέληξαν κάπου εξαιτίας της μεγάλης απόστασης μεταξύ των απόψεων που διατυπώθηκαν. Όμως παρόλα αυτά συμφώνησαν στην αρχή του εδαφικού ασύλου και στην αρχή της μη επαναπροώθησης. Σε περιφερειακό επίπεδο έχουν γίνει περισσότερες προσπάθειες πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα. Ενδεικτικά αναφέρουμε την Σύμβαση "Περί καθορισμού του κράτους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αιτήσεως παροχής ασύλου", που υπογράφηκε στο Δουβλίνο το 1990 στα πλαίσια των Ευρωπαϊκών κοινοτήτων, την αφρικανική Σύμβαση του 1969, και την Σύμβαση του Καρακάς όσον αφορά την αμερικανική ήπειρο. (Μ. Νάσκου-Περράκη, 1991)

1.6. Ελληνική νομοθεσία απέναντι στους πρόσφυγες

Στην ελληνική νομοθεσία απέναντι στους πρόσφυγες πέραν από την επικυρωμένη (με επιφυλάξεις) συνθήκη του 1951 και του πρωτοκόλλου του Λονδίνου του 1967, δεν υπάρχουν πολλές διατάξεις ειδικά για τους πρόσφυγες και το αίτημα ασύλου. Μία πρώτη αναφορά γίνεται στο Σύνταγμα του 1975, όπου απαγορεύεται η έκδοση αλλοδαπού όταν αυτός διώκεται για την δράση του υπέρ της ελευθερίας, το οποίο όμως δεν παρέχει δικαίωμα ασύλου. Η μόνη δικαιοκίνητη ρύθμιση που αφορά τους πρόσφυγες εντοπίζεται σε δύο Διυπουργικές αποφάσεις του 1977, των υπουργείων Εξωτερικών και Δημοσίας Τάξης. Το περιεχόμενο τους αφορά τις διαδικασίες που θα πρέπει να ακολουθηθούν προκειμένου να αναγνωρισθεί σε έναν αλλοδαπό η ιδιότητα του πρόσφυγα. Βέβαια, σε αυτές τις δύο αποφάσεις δεν γίνεται αναφορά στο πως βρέθηκε ο αλλοδαπός στην χώρα. (Μ. Νάσκου Περράκη, 1991).

Λόγο και της σημερινής κατάστασης (λαθρομετανάστευση) αλλά και των ειδικών συνθηκών που οδηγούν κάποιον στην προσφυγιά (με αποτέλεσμα την απουσία εγγράφων κλπ.), θα εξετάσουμε τον τρόπο εισαγωγής στην χώρα.

¹⁸ Η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, έκδοση του Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα, 1989.

¹⁹ Μ. Νάσκου Περράκη, οπ.παρ. σελ. 137.

²⁰ Σύμφωνα G. Jaeger, που αναφέρει η Μ. Νάσκου-Περράκη, οπ.παρ. σελ. 138.

1.6.1. Νόμιμη είσοδος

Νόμιμα στην χώρα βρίσκεται ο αλλοδαπός που είναι εφοδιασμένος κατάλληλα με όλα τα απαραίτητα έγγραφα (διαβατήριο, θεώρηση προξενικής αρχής κλπ.), βρίσκεται εντός των συνόρων και δεν έχει παρέλθει η διάρκεια της άδειας παραμονής. Εφόσον λοιπόν, βρίσκεται κανείς νόμιμα στην χώρα θα πρέπει να αποταθεί στις αρμόδιες αρχές (αστυνομία, γραφείο αλλοδαπών) όπου θα συμπληρώσει την αίτηση παροχής ασύλου. Συνήθως, θα μεταφερθεί στο Κέντρο Υποδοχής Προσφύγων στο Λαύριο, όπου θα περιμένει το αποτέλεσμα της αίτησης του.

Παρόμοια διαδικασία ακολουθείται και από τους πρόσφυγες «sur place», τους ανθρώπους εκείνους δηλ. που λόγο γεγονότων που συνέβησαν στο μεταξύ στην χώρα τους αδυνατούν να επιστρέψουν σε αυτή. (Μ. Νάσκου-Περράκη, 1991).

1.6.2. Παράνομη είσοδος

Τα τελευταία 10 χρόνια (αρχές της δεκαετίας του '90), ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων, λόγο κατάρρευσης των καθεστώτων στην ανατ. Ευρώπη και στα Βαλκάνια αλλά και λόγω πολέμων (πρ. Γιουγκοσλαβία, το ζήτημα των Κούρδων) εισήλθε πολλές φορές παράνομα στην χώρα μας, είτε προς αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής, είτε λόγω διώξεων (κυρίως Κούρδοι αλλά όχι μόνο).

Αρχικά, ο πρόσφυγας θα έρθει σε επαφή με τις μεθοριακές αρχές, στις οποίες θα κάνει αρχικά αίτηση για παροχή ασύλου. Αν απορριφθεί, δεν έχει δικαίωμα να ζητήσει επανεξέταση και επομένως επιστρέφει στην χώρα από την οποία ήρθε. Τις περισσότερες φορές βέβαια, οι πρόσφυγες θα αποφύγουν να έρθουν σε επαφή με τις μεθοριακές αρχές ή δεν θα διακινδυνεύσουν να ζητήσουν θεώρηση εισόδου στις ελληνικές προξενικές αρχές της χώρας τους. Η πρώτη λοιπόν, αυτή επαφή είναι ιδιαίτερα κρίσιμη όπως καταλαβαίνει κανείς στην διαδικασία παροχής ασύλου. Η Σύσταση αρ. (81)16 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Εναρμόνιση των Εθνικών Διαδικασιών σχετικά με το Άσυλο²¹ περιλαμβάνει "σαφείς οδηγίες" προς τις τοπικές και μεθοριακές αρχές:

1. την υποχρέωση σεβασμού της αρχής της μη επαναπροώθησης
2. την παροχή όλων των δυνατών πληροφοριών προς την κεντρική αρχή για την εξέταση της αίτησης του αιτούντα
3. τη λήψη υπόψη της ιδιαίτερης κατάστασης στην οποία βρίσκεται ο αιτών άσυλο
4. την παροχή της αναγκαίας καθοδήγησης ως προς τις ακολουθητέες διαδικασίες.

Η Σύμβαση του 1951 απαγορεύει την επιβολή ποινή στους πρόσφυγες για παράνομη είσοδο στην χώρα. "Ετσι" σημειώνει η Μ. Νάσκου Περράκη²² "τα κράτη μέρη της Σύμβασης δεν θα επιβάλλουν ποινές λόγω παράνομης εισόδου στη χώρα ή λόγω παραμονής σε αυτήν προσφύγων που έρχονται απευθείας από χώρες που απειλείται η ζωή τους, εφόσον παρουσιαστούν στις αρμόδιες αρχές χωρίς καθυστέρηση και εξηγήσουν τους λόγους που τους οδήγησαν στην παράνομη είσοδο ή παραμονή τους σε αυτήν".

²¹ Παρατίθεται από την Μ. Νάσκου Περράκη, οπ. παρ. 1991.

²² οπ. παρ. σελ. 180.

1.7. Διαδικασία απονομής της ιδιότητας του πρόσφυγα

Η απονομή της ιδιότητας του πρόσφυγα, με βάση την Διυπουργική απόφαση του 1977, γίνεται από τις αρμόδιες αρχές της χώρας δηλ. την Υποδιεύθυνση Αλλοδαπών, Διεύθυνση Εθνικής Ασφαλείας του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης. Αρμόδια επιτροπή, της οποίας η σύνθεση δεν ορίζεται από την απόφαση, εξετάζει την αίτηση και συνήθως και τον ίδιο τον πρόσφυγα.

Ο αιτών άσυλο φέρει την ευθύνη της απόδειξης όλων των στοιχείων που αφορούν το άτομο του. Πρακτικά, ο αιτών βρίσκεται σε δύσκολη θέση επειδή δεν γνωρίζει συνήθως την γλώσσα, αλλά και επειδή δεν έχει στην διάθεση του τα απαραίτητα έγγραφα. Η αρμόδια επιτροπή λοιπόν, οφείλει να εξετάσει τα έγγραφα ή τα αποδεικτικά στοιχεία που θα προσκομίσει ο αιτών. Στην περίπτωση που αυτά απουσιάζουν, θα πρέπει με επανειλημμένες συζητήσεις και αφού οικοδομηθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης, η επιτροπή να διαπιστώσει την πραγματική κατάσταση του αιτούντα, τους λόγους που τον ώθησαν στην φυγή, το φόβο δίωξης του στην χώρα από την οποία προήλθε προκειμένου να διαπιστωθεί "δικαιολογημένος φόβος δίωξης του". (Μ. Νάσκου-Περράκη, 1991).

Η διαδικασία αυτή μπορεί να συνοψιστεί στα εξής:

Ο αιτών θα πρέπει:

1. να λέει την αλήθεια και να βοηθά με κάθε τρόπο στην διαπίστωση της
2. να αποδείξει τους ισχυρισμούς του με στοιχεία
3. να δώσει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες ώστε να διαπιστωθούν τα σχετικά γεγονότα.

Από την άλλη ο εξεταστής θα πρέπει:

1. να επιβεβαιώνει τα αποδεικτικά στοιχεία του αιτούντα
2. να κρίνει την αξιοπιστία του αιτούντα και να εκτιμήσει τα αποδεικτικά στοιχεία
3. να συσχετίσει τα στοιχεία αυτά με τα κριτήρια της Σύμβασης του 1951, προκειμένου να αποδώσει στον αιτούντα τον χαρακτηρισμό του πρόσφυγα. (Μ. Νάσκου Περράκη, 1991)

Η απόφαση της επιτροπής είτε είναι θετική είτε είναι αρνητική πρέπει να είναι πάντα αιτιολογημένη. Σε περίπτωση θετικής απόφασης αρμόδια Υπηρεσία Εθνικής Ασφαλείας εκδίδει ένα "δελτίο ταυτότητας" αναγνωρίζοντας το καθεστώς του πρόσφυγα και δίνει άδεια παραμονής απεριόριστου χρόνου. Σε περίπτωση αρνητικής απόφασης ο αιτών έχει δικαίωμα να ζητήσει επανεξέταση της υπόθεσης του προσκομίζοντας νέα στοιχεία.

1.8. Το νομικό καθεστώς του πρόσφυγα

1.8.1. Το νομικό καθεστώς εν αναμονή της απόφασης

Επειδή από την στιγμή κατά την οποία ο αιτών θα υποβάλλει την αίτηση του μέχρι και την στιγμή κατά την οποία θα εκδοθεί η απόφαση το διάστημα μπορεί να κυμανθεί έως και τα δύο χρόνια, θα κάνουμε μια σύντομη αναφορά στο νομικό καθεστώς αυτής της περιόδου.

Ο αιτών δεν έχει δικαίωμα μόνιμης διαμονής στην χώρα, έχει μόνο ένα απροσδιόριστο καθεστώς προσωρινού ασύλου. Δεν έχει δικαίωμα στην εργασία και στην

ιατροφαρμακευτική περίθαλψη παρά μόνο σε έκτακτες περιστάσεις. Το κράτος υποδοχής πέρα από την κάλυψη των εξόδων παραμονής στο Κέντρο Υποδοχής στο Λαύριο, δεν έχει καμία άλλη υποχρέωση εκτός από το να μην ασκήσει δίωξη για παράνομη είσοδο και να μην απελάσει ή επαναπροωθήσει τους πρόσφυγες στην χώρα που υπάρχει φόβος δίωξης τους. (Μ. Νάσκου Περράκη, 1991)

1.8.2. Το νομικό καθεστώς μετά την παροχή ασύλου

Όταν αναγνωριστεί το καθεστώς του πρόσφυγα σε ένα άτομο αυτό λαμβάνει προσωρινή άδεια παραμονής (3 μηνών) που μπορεί να ανανεώνει απεριόριστα καθώς και ταξιδιωτικό έγγραφο που να του επιτρέπει να ταξιδεύσει εκτός χώρας.

Ως προς τα δικαιώματα τώρα:

Το ελληνικό κράτος έχει αποδεχθεί την σύμβαση έχοντας όμως διατυπώσει επιφυλάξεις για το δικαίωμα στην εργασία και το δικαίωμα στην ελεύθερη διακίνηση. Ωστόσο, ανά διαστήματα δίδονται άδειες εργασίες σε ομάδες προσφύγων.

Όσον αφορά τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, το ελληνικό δίκαιο αναγνωρίζει όλα τα αντίστοιχα δικαιώματα που αναγνωρίζει στους αλλοδαπούς.

Όσον αφορά το δικαίωμα εργασίας, πέραν των επιφυλάξεων που έχουν διατυπωθεί, υπόκεινται στην ίδια νομοθεσία με τους έλληνες εργαζομένους, έχουν τα ίδια δικαιώματα, τις ίδιες υποχρεώσεις, κοινωνική ασφάλιση και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.

Όσον αφορά την εκπαίδευση τα παιδιά των προσφύγων μπορούν να παρακολουθήσουν τα δημόσια σχολεία. Η εκπαίδευση είναι υποχρεωτικά εννιαετής. Μπορούν τέλος να φοιτήσουν στα πανεπιστήμια, είτε δίδοντας πανελλήνιες εξετάσεις, είτε καταβάλλοντας δίδακτρα. (Μ. Νάσκου Περράκη, 1991).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1. Αιτίες που ωθούν στην προσφυγιά

Καταρχήν, από τον ίδιο τον ορισμό της ιδιότητας του πρόσφυγα προκύπτει ότι τα αίτια που καθιστούν κάποιους πληθυσμούς προσφυγικούς είναι πολιτικά με την ευρεία έννοια: αποτελούν δηλ. είτε αποτέλεσμα είτε παρενέργεια της πολιτικής δραστηριότητας μιας κρατικής (ή και άλλης) εξουσίας. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν υφίστανται και άλλοι λόγοι και αιτίες οι οποίοι να παίζουν επιβαρυντικό ρόλο (π.χ. περιβαλλοντικοί, οικονομικοί κλπ.). Όμως, σύμφωνα με τον ορισμό της Σύμβασης του 1951, όπου κύριο στοιχείο στο ορισμό είναι η έννοια της δίωξης, θα πρέπει να συμπεράνουμε τον ευρύ πολιτικό χαρακτήρα αυτής. Η Η. Ε. Πουλοπούλου²³ αναγνωρίζει σαν τέτοιες τις εξής: *"ανόμαλες πολιτικές καταστάσεις, δικτατορίες, πραξικοπήματα, εσωτερικές συγκρούσεις, διώξεις, εμφύλιους πολέμους, διεθνείς συρράξεις"*. Ο Γ. Α. Παπανδρέου προσθέτει: *"Στον πόλεμο γενεσιουργός αιτία για μαζική προσφυγιά, προστίθεται σήμερα και σειρά άλλων για την ανθρωπότητα αιτιών: η οικολογική καταστροφή, οι εμφύλιες και εθνικιστικές συγκρούσεις και η μεγάλη φτώχεια και αρρώστια σε πολλές περιοχές του πλανήτη μας"*²⁴. Ειδικότερα για τα τελευταία 10 χρόνια μπορούμε να πούμε ότι οι αιτίες συμπυκνώνονται στα εξής φαινόμενα: πολιτική τρομοκρατία, ένοπλες συρράξεις, κοινωνική βία²⁵.

Πριν προχωρήσουμε, είναι αναγκαίο να κάνουμε μια σημείωση: σχεδόν κάθε κρίση που προκαλεί πρόσφυγες έχει τα δικά της ιδιάζοντα χαρακτηριστικά τα οποία αποτελούν ένα ενιαίο σώμα πολλών παραγόντων από γεωγραφικούς και περιβαλλοντικούς μέχρι πολιτιστικούς και στενά πολιτικούς, που την καθιστούν ιδιαίτερη ως προς την μορφή της, τις εκφάνσεις της και τον τρόπο αντιμετώπισης της. Παρακάτω θα αναφερθούμε στις κύριες προσφυγικές κρίσεις της δεκαετίας του 1990, προσπαθώντας μέσα σε αδρές γραμμές να περιγράψουμε τις βασικές αιτίες αυτών των κρίσεων.

Μία βασική αιτία πολλών κρίσεων μέσα στην δεκαετία του 1990 ήταν η κατάρρευση των "σοσιαλιστικών" καθεστώτων στην ανατολική Ευρώπη, με πιο χαρακτηριστικό σαν παράδειγμα αυτό της πρώην Γιουγκοσλαβίας και ειδικότερα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Σε αυτή την δημοκρατία η πολυεθνική ταυτότητα του πληθυσμού ήταν ένα γεγονός αναμφισβήτητο. Και ως μια ακόμα ιδιαιτερότητα, οι εθνότητες εντός της δημοκρατίας ήταν σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό διασκορπισμένες ενώ και το ποσοστό μεικτών γάμων ήταν εξαιρετικά υψηλό²⁶. Στην περίπτωση λοιπόν, της Γιουγκοσλαβίας όπου και θα κάνει την εμφάνιση της η "ιδέα" της εθνοκάθαρσης, *"(...) έχουν ξεριζωθεί περισσότερα από 3 εκατομμύρια άτομα, θύματα ενόπλων συγκρούσεων και φυλακίσεων, βασανιστηρίων, βιασμών και άλλων μορφών σωματικής και ψυχολογικής βίας"*.²⁷ Στην περίπτωση των εθνοκαθάρσεων οι άνθρωποι γίνονται θύματα ενός οργανωμένου σχεδίου εκδίωξης όπου συχνά αναγκάζονται να αφήσουν τον τόπο κατοικίας τους ή ακόμα και το ίδιο τους το σπίτι στους διώκτες τους. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996)

Παρόμοια θα μπορούσε να περιγραφεί και η κατάσταση στην πρώην ΕΣΣΔ. Η διάλυση της κρατικής μηχανής και ο ανταγωνισμός για εξουσία και εδάφη, έχει ωθήσει στον

²³ Ηρώ Έμκε Πουλοπούλου, *Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα*, Εκλογή, τ. 85/86.

²⁴ UNCHR, *Οι πρόσφυγες του κόσμου 1995-96*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σελ. 7.

²⁵ οπ. παρ. σελ. 31.

²⁶ Θ. Κανέλλος, *Η Γιουγκοσλαβική καταστροφή*, Ελευθεροτυπία, Αφιέρωμα Γιουγκοσλαβία, 4-9-1999.

²⁷ UNCHR, οπ. παρ. σελ. 35.

ξεριζωμό πάνω από 2 εκατομμύρια ανθρώπους. Σε αυτή την περίπτωση η αρπαγή ακινήτων φαίνεται να αποτέλεσε βασική αιτία μαζικών εκτοπίσεων.

Το φαινόμενο όμως δεν περιορίζεται μόνο στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ. Στην Αφρική και πιο συγκεκριμένα στην Σομαλία, την Λιβερία και την Ρουάντα *"οι πολιτικές και διοικητικές δομές έχουν καταλυθεί, η κοινωνία έχει θρυμματιστεί και η εξουσία έχει περάσει στα χέρια τοπικών πολέμαρχων και στρατιωτικών ηγετών"*.²⁸ Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι διαμάχες να λαμβάνουν βίαιες και απρόβλεπτες μορφές, οι οποίες και προκαλούν ιδιαίτερης έκτασης και ταχύτητας μαζικές εκτοπίσεις πληθυσμών. Στην Λιβερία πάνω από το 50% του πληθυσμού έχει ξεριζωθεί. Στη Σομαλία ο αριθμός των εκτοπισμένων ανέρχεται στο μισό εκατομμύριο ενώ στην Ρουάντα, όπου σφαγιάστηκαν μισό εκατομμύριο άνθρωποι μέσα σε μόλις μία εβδομάδα, εγκατέλειψαν την χώρα 2 εκατομμύρια άνθρωποι. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996).

Σε άλλα σημεία του πλανήτη το πρόβλημα δεν προκύπτει από αποδιοργανωμένες χώρες αλλά, αντιθέτως, από απόπειρες κρατών να επιβληθούν σε μειονότητες, σε κινήματα αντιπολίτευσης και αυτονομιστικές δυνάμεις. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα της Τσετσενίας όπου έχουν ξεριζωθεί 200.000 άνθρωποι εξαιτίας της επέμβασης της Ρωσίας ενάντια στους αυτονομιστές Τσετσένους, του Μιανμάρ όπου παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων προκάλεσαν 270.000 πρόσφυγες, του Μπουτάν, όπου η καταπίεση κατοίκων νεπαλέζικης καταγωγής οδήγησε στην εξορία 100.000 άτομα, του Σουδάν, όπου η σύγκρουση μεταξύ ανταρτών και κυβέρνησης έχει οδηγήσει στην εξορία 200.000 ανθρώπους. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996).

Ακόμα τα τελευταία χρόνια έχουμε και τις κρίσεις στο Κόσοβο και στο Αφγανιστάν.

Στο Κόσοβο ο περιορισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των αλβανοφώνων και οι διώξεις εις βάρος τους, πυροδότησαν την παρέμβαση του NATO τον Μάρτη του 1999. Το NATO βομβάρδισε σημεία στην Σερβία και το Κόσοβο. Από το Κόσοβο εκτιμάται, ότι ήδη πριν τους βομβαρδισμούς 350.000 άνθρωποι είχαν εγκαταλείψει τις περιοχές τους. Κατά την διάρκεια των βομβαρδισμών δε, ο αριθμός αυτός ανήλθε στις 800.000.

Η κρίση στο Αφγανιστάν ίσως χρήζει διεξοδικότερης αναφοράς καθότι το πρόβλημα των προσφύγων σε αυτή την περιοχή είναι αρκετά παλιό (από τις αρχές της δεκαετίας του 1980) και εξαιρετικά πολυδιάστατο: η σοβιετική εισβολή το 1981, ο εμφύλιος που ακολούθησε μέχρι την απόσυρση των σοβιετικών στρατευμάτων, η εγκαθίδρυση του ανελεύθερου φονταμενταλιστικού καθεστώτος των Ταλιμπάν το 1995, και πρόσφατα η στρατιωτική επέμβαση των ΗΠΑ το 2001, έχουν καταστρέψει την οικονομία της χώρας, τους αναπτυξιακούς ρυθμούς της, τις υποδομές και έχουν δημιουργήσει περίπου 6 εκατομμύρια πρόσφυγες, η πλειονότητα των οποίων διαμένει σε Ιράν και Πακιστάν. (Το αποκορύφωμα της προσφυγικής κρίσης ήταν το 1990 με 6.320.000 πρόσφυγες. Το 1999 υπολογίζονται σε περίπου 2,5 εκατομμύρια). (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 2001).

Από όλα αυτά τα παραδείγματα νομίζουμε ότι έγινε κατανοητό ποιες είναι οι κύριες αιτίες που ωθούν στην προσφυγιά στην εποχή μας.

Βέβαια, οι λόγοι δεν είναι πάντα σαφείς, και πολύ συχνά ανακύπτουν ζητήματα σαν αυτό του λιμού της Αιθιοπίας το 1984. Να σημειώσουμε εδώ ότι στην περιοχή αυτή ήδη από την δεκαετία του 1970 υπάρχουν ένοπλες συρράξεις, συχνά έντονες μεταξύ Αιθιοπίας-Σομαλίας, καθώς επίσης και ένταση στην περιοχή της Ερυθραίας. Θεωρητικά λοιπόν ο λιμός που έπληξε την χώρα οφειλόταν στην ξηρασία. Ένας όμως, αναλυτής σημειώνει: *"Η ξηρασία και η κακή σοδειά επιδείνωσαν την κατάσταση, αλλά δεν αποτελούσαν τις κύριες αιτίες του λιμού. Η δημοσιονομική και αγροτική πολιτική της κυβέρνησης συνέβαλαν επίσης, αλλά δεν συνιστούσαν τον πυρήνα της κρίσης. Το πρωταρχικό αίτιο του λιμού ήταν η επίθεση που εξαπέλυσαν ένοπλες δυνάμεις -(...)- της Αιθιοπίας στις περιοχές Τγκρει και Βόλο μεταξύ*

²⁸ οπ. παρ. σελ. 35.

1980-85... [που περιελάμβανε] πρακτικές πυρπόλησης της γης, κατάσχεση των τροφίμων, αποκλεισμό της πρόσβασης στην τροφή και επιβολή διανομής της με κάρτες συσσιτίου".²⁹

Κάτω από τέτοιες συνθήκες με πόση σαφήνεια άραγε μπορούμε να ορίσουμε τον πρόσφυγα σαν κοινωνικό φαινόμενο και όχι απλά σαν νομικό καθεστώς; Εκτίμηση μας είναι ότι σε αρκετές περιπτώσεις μια ευρύτερη και βαθύτερη ανάγνωση και ερμηνεία του ορισμού είναι αναγκαία προκειμένου αυτός να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

2.2. Συνέπειες της προσφυγιάς

Καταρχήν, θα πρέπει να κάνουμε μια κατηγοριοποίηση που αφορά τις συνέπειες του φαινομένου της προσφυγιάς: στις συνέπειες που αφορούν την χώρα υποδοχής (κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές, περιβαλλοντικές) και στις συνέπειες που αφορούν τους ίδιους τους πρόσφυγες (κοινωνικές, ψυχολογικές, οικονομικές). Επιπλέον, θα πρέπει να κάνουμε και τις εξής παρατηρήσεις: πρώτον οι όποιες συνέπειες από την προσφυγιά έχουν άμεση σχέση με το μέγεθος αυτού του πληθυσμού σε κάθε χώρα υποδοχής, όπως είναι λογικό, αλλά δεν ισχύει και το αντίστροφο· οι συνέπειες από την προσφυγιά είναι σε μικρό ή σε μεγάλο βαθμό ίδιες για όλους τους πρόσφυγες και δεύτερον, το φαινόμενο θα πρέπει να ειπωθεί μέσα στα πλαίσια του φαινομένου της μετανάστευσης καθότι εκεί εντάσσεται.

2.2.1. Συνέπειες στην χώρα υποδοχής

Οικονομικές

Οι συνέπειες της συμμετοχής των προσφύγων στην οικονομία της χώρας υποδοχής είναι σε ένα μεγάλο βαθμό όμοιες με αυτές των μεταναστών: δηλ. μείωση των ελλείψεων σε εργατικό δυναμικό, υπήρξε καλύτερη αξιοποίηση της παραγωγικής δύναμης, περιορισμό των αυξήσεων στα ημερομίσθια και κατά συνέπεια στις τιμές. Επιπλέον, υπήρξε επίδραση στην ευημερία των γηγενών εργατών καθώς υπάρχει βελτίωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών των ντόπιων εργατών. (Πουλοπούλου, 1990)

Αναλυτικότερα, θα προσθέσουμε ότι οι πρόσφυγες καλύπτουν θέσεις εργασίας που οι γηγενείς αρνούνται να κάνουν: μία μελέτη του Ελληνικού Γραφείου της Ύπατης Αρμοστείας αναφέρει: *"Είναι πιθανό να βρείτε πρόσφυγες στην Ελλάδα να εργάζονται σε οικοδομές, να πλένουν πιάτα σε εστιατόρια, να φροντίζουν μικρά παιδιά ή ηλικιωμένους σε ελληνικά σπίτια, να καθαρίζουν ελληνικά σπίτια ή ελληνικά πλοία, να εργάζονται σε εργοστάσια, να μαζεύουν φρούτα ελιές και λουλούδια (...) να εργάζονται στα θερμοκήπια (...) ή στις κτηνοτροφικές μονάδες (...)."*³⁰

Σαν μια συνολική τοποθέτηση πάνω στο ζήτημα των οικονομικών επιπτώσεων στην χώρα υποδοχής και στο βαθμό που αφορά την συγκεκριμένη εργασία θα αναφερθούμε συνοπτικά πάνω σε δύο θεωρήσεις την νεοκλασική οικονομική προσέγγιση και την μαρξιστική.

Η πρώτη θεωρεί ότι όλα εκκινούνται από τους νόμους προσφοράς και ζήτησης της εργατικής δύναμης. Η έλλειψη εργατών σε μια περιοχή θα προσελκύσει εργάτες από χώρες με άφθονο πληθυσμό. Η μεγάλη προσφορά εργατικής δύναμης οφείλεται στην συμπίεση των μισθών. Οι εργοδότες θα προτιμήσουν αλλοδαπούς εργάτες διότι δουλεύουν

²⁹ UNCHR, *Οι πρόσφυγες του κόσμου 2000*, Ελληνικά Γράμματα, 2001, σπ. παρ. σελ. 132.

³⁰ Αναφέρεται στο Ξ. Πετρινώτη, *Η μετανάστευση προς την Ελλάδα*, Οδυσσεύς, Αθήνα, 1993, σελ. 83

περισσότερο, έχουν χαμηλότερους μισθούς, είναι λιγότερο απαιτητικοί και δεν συνδικαλίζονται.

Η δεύτερη προσέγγιση θεωρεί ότι οι χώρες υποδοχής χρησιμοποιούν εργάτες για τους οποίους δεν έχουν πληρώσει (υγεία, εκπαίδευση), εξασφαλίζοντας ανάπτυξη και υψηλό βιοτικό επίπεδο βοηθώντας την καλή λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος. Επίσης σε περίπτωση ανεργίας η χώρα υποδοχής μπορεί να "εξάγει" την ανεργία στην χώρα προέλευσης. (Πουλοπούλου, 1990).

Οι πρόσφυγες μπορούν να φανούν ωφέλιμοι στους τόπους στους οποίους εγκαθίστανται με ποικίλους τρόπους: συχνά προσελκύουν αναπτυξιακή βοήθεια σε τόπους που ποτέ πριν δεν την είχαν λάβει, βοηθώντας έτσι στην καλύτερευση των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών της χώρας υποδοχής τους. Επίσης πολλές φορές εισάγουν νέες επιχειρηματικές ή αγροτικές μεθόδους, βοηθώντας στην ανάπτυξη ενός τόπου.

Ωστόσο, υπάρχουν και δυσμενείς επιπτώσεις σε μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών: μπορούν να προκληθούν βλάβες στο περιβάλλον και στην υποδομή μιας περιοχής. Συχνά καταλαμβάνουν μεγάλες εκτάσεις γης, καταναλώνουν τεράστιες ποσότητες ξυλείας και χρησιμοποιούν στα όρια της εξάντλησης τις υποδομές της κοινότητας (πηγάδια, αρδευτικά έργα, ύδρευση, σχολεία, ιατρεία). (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996)

Κοινωνικές

Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα που αφορά και τους πρόσφυγες είναι αυτό της περιθωριοποίησης. *"Η κοινωνική θέση (...) καθορίζεται από την εθνικότητα, το κοινωνικό περιβάλλον (...), το φύλο, την γλώσσα, την θρησκεία"*³¹. Εργάζονται σε χαμηλά αμειβόμενες δουλειές όπως προαναφέραμε, πράγμα που σε μεγάλο βαθμό τους περιθωριοποιεί. Η γλώσσα και οι πολιτισμικές διαφορές συχνά εμποδίζουν (σε κάποιο βαθμό και από τα δύο μέρη) την ενσωμάτωση αλλοδαπών πληθυσμών στην κοινωνία της χώρας υποδοχής. (Πουλοπούλου, 1990)

Ένα ακόμα εξαιρετικά επίκαιρο ζήτημα που προκύπτει είναι αυτό του ρατσισμού. Σαν φαινόμενο είναι τόσο πολυδιάστατο που είναι αδύνατο να περιγραφεί μέσα σε λίγες γραμμές. Ο ρατσισμός και οι προκαταλήψεις δεν είναι πια μόνο φυλετικοί ή γενετικοί (όπως ήταν στο παρελθόν π.χ. απέναντι στους μαύρους οι οποίοι θεωρούνταν γενετικά κατώτεροι) πέρα από αυτού του είδους ρατσισμού σήμερα μπορούμε να μιλάμε και για πολιτιστικό ρατσισμό³². Ο πολιτιστικός ρατσισμός δεν θεωρεί τους λαούς κατώτερους γενετικά, αλλά πολιτισμικά, ζητώντας στην πολιτική εκδοχή του, αυτοί να επιστρέψουν στις χώρες καταγωγής τους. Η αιτιολογία είναι ότι επιδρούν αρνητικά στην πολιτιστική ταυτότητα των χωρών υποδοχής, αυξάνουν την εγκληματικότητα και προκαλούν ανεργία.

Το καινούριο λοιπόν, στοιχείο στον μεταπολεμικό ρατσισμό είναι ότι δεν επικαλείται πια γενετικά επιχειρήματα για να δικαιολογήσει την ιεραρχικοποίηση μεταξύ των εθνών. Αυτό συνέβη, αφενός λόγω της σύνδεσης αυτών των επιχειρημάτων με τον ναζισμό και αφετέρου στην κατάρριψη όλων των επιστημονικών επιχειρημάτων του φυλετικού λόγου. Αυτός ο λόγος δεν επικαλείται την ανωτερότητα κάποιων φυλών απέναντι σε κάποιες άλλες αλλά μόνο την ζημιά που θα προκαλέσουν οι πολιτισμικές ασυμβατότητες. (Σ. Τρουμπέτα, 2000).

Ο ρατσισμός επιπλέον δεν έχει μόνο μία έκφανση αλλά μπορεί να πάρει πολλές μορφές: βίαιες επιθέσεις σε αλλοδαπούς (ακόμα και εμπρησμοί ξενώνων έχουν γίνει στην Γερμανία), υποτιμητική συμπεριφορά απέναντι σε αλλοδαπούς (π.χ. στις δημόσιες υπηρεσίες), σκληρή στάση της αστυνομίας, άρνηση των ιδιοκτητών να ενοικιάσουν

³¹ Η. Ε. Πουλοπούλου, οπ. παρ., σελ. 44

³² Δημοσιογραφική ομάδα Ιός, *Το θινκ τανκ του σύγχρονου ρατσισμού*, Ελευθεροτυπία, 5-3-2000.

κατοικία σε αλλοδαπούς. Μια περιήγηση στις προκαταλήψεις που αφορούν τους αλλοδαπούς θα δείξει απόψεις όπως "φέρνουν αρρώστιες", "είναι βρώμικοι", "παίρνουν τις δουλειές των ντόπιων", "προκαλούν ανεργία και εγκληματικότητα". (Πουλοπούλου, 1990).

Τέλος, ένα τρίτο είναι η εγκληματικότητα των αλλοδαπών. Η εγκληματικότητα των μεταναστών είναι ίσως ένας κατασκευασμένος μύθος. Κάποιες έρευνες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το ποσοστό εγκληματικότητας των αλλοδαπών είναι υψηλότερο, αποφεύγοντας όμως την σύγκριση με την εγκληματικότητα της ηλικιακής ομάδας ανδρών 20-40 του γηγενούς πληθυσμού. Αυτή η ηλικιακή ομάδα έχει τους υψηλότερους δείκτες εγκληματικότητας μέσα σε ένα πληθυσμό, είτε πρόκειται για αλλοδαπούς είτε για γηγενείς. Επιπλέον οι αλλοδαποί είναι κυρίως αυτής ακριβώς της ηλικιακής ομάδας με τους υψηλότερους δείκτες, κάτι που φαινομενικά οδηγεί στο συμπέρασμα ότι έχουν υψηλή εγκληματικότητα. *"Οι μελετητές/ερευνητές συμφωνούν (...) ότι ο μ.ο. της εγκληματικότητας των οικονομικών μεταναστών δεν υπερβαίνει το 4,5 της γενικής εγκληματικότητας, είναι δηλ. σχεδόν ευθέως ανάλογο ποσοστό του (καθ' υπολογισμού) αριθμού του."*³³

Σε ένα άρθρο³⁴ του ο Γ. Πανούσης καταλήγει στο συμπέρασμα, όσον αφορά την φαινομενική εγκληματικότητα των αλλοδαπών, ότι οι αλλοδαποί θεωρούνται περισσότερο ύποπτοι, με αποτέλεσμα να πέφτουν συχνότερα στα δίχτυα του νόμου, επίσης τιμωρούνται αυστηρότερα διότι δεν απολαμβάνουν ευνοϊκών διατάξεων των νόμων, κάτι που έχει και σαν αποτέλεσμα να βρίσκονται πολύ περισσότεροι στις φυλακές. Επίσης, λόγω της παράνομης εισόδου και παραμονής στην χώρα αυξάνεται ο αριθμός όσων παρανομούν.

Ένα ακόμα σημείο που αφορά την εγκληματικότητα και που τις δίνει διαστάσεις που δεν έχει στην πραγματικότητα είναι και η προβολή της από τα ΜΜΕ. Όπου, κάθε έγκλημα σχεδόν αλλοδαπού, θα συνοδεύεται από βαρείς και αιματοβαμμένους τίτλους και θα συνοδεύεται βέβαια από κηρύγματα ρατσιστικού περιεχομένου. (Πουλοπούλου, 1990)

Πολιτισμικές επιπτώσεις

Ένα άλλο σημείο το οποίο αφορά τις μετακινήσεις πληθυσμών είναι οι πολιτισμικές ταυτότητες και πως αυτές αλληλοεπηρεάζονται. Οι μηχανισμοί με τους οποίους ένας πολιτισμός θα επηρεαστεί από κάποιον άλλο δεν μας αφορούν εδώ άμεσα. Η ιστορία εξάλλου είναι γεμάτη παραδείγματα πολιτισμικών επιδράσεων, πολιτισμικών ανταλλαγών και επιβολών. Εδώ θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε τι συμβαίνει και πως επιδρά η είσοδος αλλοδαπών (μεταναστών και προσφύγων) στην πολιτισμική ταυτότητα της χώρας υποδοχής.

*"Η μετανάστευση υπήρξε ένας από τους κύριους παράγοντες διαμόρφωσης της κοινωνικής, δημογραφικής, οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής πραγματικότητας της σύγχρονης Ευρώπης."*³⁵ σημειώνει η Μουσούρου υπονοώντας πολύ περισσότερα από όσα ίσως φαίνονται. Η μετανάστευση είναι ιδιαίτερα σημαντική στην δημιουργία μιας πολιτισμικής ταυτότητας, διότι αυτή φέρνει σε επαφή φορείς διαφορετικών πολιτισμών, αλλά ταυτόχρονα εκθέτει τις πολιτισμικές ταυτότητες σε έναν υλικό και πνευματικό πολιτισμό διαφορετικό. Πρώτα από όλα να πούμε ότι η πολιτισμική ταυτότητα διαμορφώνεται με βάση τον "άλλο", ένα σημείο, έναν ορίζοντα διαφοροποίησης. Βέβαια, όλοι οι "άλλοι" δεν είναι ίδιοι και δεν δομείται μια πολιτισμική ταυτότητα ενάντια σε όλους τους "άλλους". Για παράδειγμα, η νεοελληνική πολιτισμική ταυτότητα έχει οικοδομηθεί απέναντι σε ένα "άλλο", που κυρίως συμπυκνώνεται στην εικόνα της ανατολής και στις εθνικές μειονότητες εντός του ελληνικού κράτους (μουσουλμάνοι και τσιγγάνοι). Το "άλλο" μιας δύσης, είναι μεν "άλλο", αλλά διαφορετικής διαβάθμισης. Με απλά λόγια διαφορετικά

³³ Γ. Πανούσης, *10 εγκληματικοί μύθοι*, Ελευθεροτυπία Αφιέρωμα Πρόσφυγες-Μετανάστες, 12-6-1999.

³⁴ οπ. παρ.

³⁵ Λ. Μ. Μουσούρου, *Από τους Γκασταρμπάιτερ στο πνεύμα του Σένγκεν*, Gutenberg, Αθήνα, 1993 σελ. 60

είναι φορτισμένο ιδεολογικά το "άλλος" ενός Άγγλου και διαφορετικά το "άλλος" ενός Αλβανού μέσα στην ελληνική κοινωνία. (Σ. Τρουμπέτα, 2000)

Ένα πρώτο ζήτημα που αφορά την χώρα υποδοχής είναι πως αυτή συνειδητοποιεί τον εαυτό της σαν τέτοια. Αυτό το ζήτημα υπονοεί αφενός την αποδοχή του γεγονότος της μετανάστευσης ως μέρος της κοινωνικής πραγματικότητας και αφετέρου τον ρόλο που δίνεται στην μετανάστευση ως τμήμα του κοινωνικού γίνεσθαι. Ο όρος "γκασταρμπάιτερ" (στα γερμανικά "φιλοξενούμενος εργάτης", και που χαρακτήριζε τους μετανάστες κυρίως στην Γερμανία την δεκαετία του 1960), είναι και ένας κοινωνικός ρόλος και μία κοινωνική θέση, καθώς και ένα μέρος του κοινωνικού γίνεσθαι. Επίσης, και μία στάση της γερμανικής κοινωνίας απέναντι τους. Οι πολιτισμικές ταυτότητες εξάλλου, δεν είναι σταθερά συστήματα μέσα στο χρόνο, οι μεταναστευτικές διαδικασίες ίσως να τις θέτουν σε μεγαλύτερη κίνηση. *"Η συνειδητοποίηση αυτής της ιδιαίτερα πολύπλοκης από πλευράς ταυτότητας κατάστασης εντείνει την κοινωνικοπολιτισμική σύγχυση και καθιστά όλο και λιγότερο σαφές το νόημα του «εμείς». Η κοινωνία μας θα είναι θα είναι κοινωνία ενός μόνον πολιτισμού (...); Θα είναι πλουραλιστική(...); Θα είναι πολυπολιτισμική(...); Έτσι ή αλλιώς εκείνο που αμφισβητείται δεν είναι η αντίληψη των «άλλων» αλλά του «εαυτού» μας: ανεξάρτητα από το είδος της κοινωνίας που θα επιλέξουμε (...) η επιλογή μας (...) θα προσδιορίσει μια καινούρια ταυτότητα ή, ακριβέστερα, καινούριους παράγοντες στην διαδικασία εξέλιξης της ταυτότητας".*³⁶

Δημογραφικές επιπτώσεις

Οι δυσμενείς δημογραφικές εξελίξεις (χαμηλό ποσοστό γεννήσεων, γήρανση του πληθυσμού) χαρακτηρίζουν ένα μεγάλο μέρος των κοινωνιών της δύσης. Ενδεικτικά να αναφέρουμε την εκτίμηση ότι *"η υπογεννητικότητα, σε συνδυασμό με τη μακροβιότητα, καθιστά επιτακτική ανάγκη την «εισαγωγή» 1,6 εκατομμυρίων μεταναστών ανά έτος, προκειμένου να διατηρηθεί σταθερός ο μέσος όρος ηλικίας των εργαζομένων στα σημερινά επίπεδα μέχρι το 2050".*³⁷ Οι θετικές επιδράσεις για την χώρα υποδοχής συνίστανται στην αλλαγή της διάρθρωσης του πληθυσμού ανά ηλικίες, δηλ. στην αλλαγή της πληθυσμιακής πυραμίδας λόγω νεαρής ηλικίας των μεταναστών στην επιβράδυνση της γήρανσης του πληθυσμού και στην αύξηση του γενικού πληθυσμού λόγω εισόδου νέων ανθρώπων. (Πουλοπούλου, 1990).

2.2.2. Συνέπειες στην χώρα αποστολής

Οι συνέπειες από την μετανάστευση και την προσφυγιά καλύπτουν και αυτές ένα ευρύ φάσμα αλλαγών. Τις περισσότερες των περιπτώσεων οι συνέπειες είναι οι αντίστροφες από αυτές των χωρών αποστολής. Λόγο του θέματος θα αναφερθούμε συνοπτικά σε αυτές.

Οικονομικές επιπτώσεις

Μία πρώτη επίπτωση είναι η μείωση της ανεργίας και της υποαπασχόλησης, καθότι πολλοί νέοι αναχωρούν αφήνοντας κενές και διαθέσιμες τις θέσεις εργασίας που υπάρχουν. Η εξαγωγή από την χώρα νέων ανθρώπων, για τους οποίους επιβαρύνθηκε για την ανατροφή και την εκπαίδευσή τους η χώρα αποστολής, των οποίων όμως την εργατική δύναμη θα εκμεταλλευτεί η χώρα υποδοχής. Αυτή η μετακίνηση, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα,

³⁶ οπ. παρ. σελ. 70-71.

³⁷ Ε. Κοσμά, Γ. Παυλόπουλος, *Νέα Οικονομία δε χτίζεται χωρίς τους μετανάστες*, Εφημερίδα Πριν, 7-5-2000.

ίσως προκαλέσει πρόβλημα έλλειψης εργατικού δυναμικού σε κάποιες συγκεκριμένες εργατικές θέσεις ή περιοχές της χώρας. Εδώ να υπενθυμίσουμε ότι στην Ελλάδα το 1972 έγινε εισαγωγή αφρικανών εργατών. Η χρονική αυτή στιγμή φανερώνει αυτό που αναφέραμε. Το μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα από την Ελλάδα τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, έπρεπε να αντικατασταθεί. Ακόμα επαρχιακές περιοχές ερημώνουν ή ακόμα και εγκαταλείπονται σχεδόν οριστικά.

Η μείωση των προϋποθέσεων αύξησης της παραγωγής και η μείωση στην ελαστικότητα της αγοράς εργασίας προκαλούν στασιμότητα στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας αποστολής, όπως επίσης και στασιμότητα στα έργα υποδομών και ανάπτυξης.

Μία τελευταία συνέπεια είναι ότι τα εμβάσματα των αλλοδαπών διατίθενται για την εξισορρόπηση του ισοζυγίου πληρωμών της χώρας. (Δαμανάκης, 1987)

Κοινωνικές, δημογραφικές και πολιτισμικές

Η μείωση των παραγωγικών δυνάμεων της οικονομίας και η χαμηλή ρυθμοί ανάπτυξης επιδρούν αρνητικά στην κοινωνική ασφάλιση καθότι μειώνονται οι κοινωνικές εισφορές των εργοδοτών και των εργαζομένων. Η αποδημία συντελεί στην σταθεροποίηση του συστήματος και αυτό διότι κοινωνικές και πολιτικές εντάσεις, που μπορούν να προκληθούν λόγω ίσως της αυξημένης ανεργίας και των κοινωνικών εντάσεων, παύουν να υπάρχουν. Βέβαια, εδώ να προσθέσουμε ότι σε περίπτωση μαζικής παλιννόστησης, η χώρα υποδοχής δηλ. εξάγει την ανεργία στην χώρα προέλευσης, αυξάνονται οι κοινωνικές εντάσεις και συγκρούσεις.

Μια ακόμα επίπτωση είναι η αστικοποίηση της κοινωνίας καθότι οι παλιννοστούντες εργάτες διαθέτουν τις οικονομίες τους στην αγορά καταναλωτικών αγαθών και κατοικίας και δεν ταυτίζονται πια με την εργατική τάξη της χώρας καταγωγής τους. Τέλος, προβλήματα μπορούν να προκληθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα σε περίπτωση μαζικής παλιννόστησης των παιδιών των μεταναστών.

Όσον αφορά τις δημογραφικές επιπτώσεις, αυτές συνίστανται στην μείωση του πληθυσμού και στην αλλαγή της πληθυσμιακής πυραμίδας (αύξηση ηλικιωμένων) λόγω της αποδημίας των νεαρών κυρίως ατόμων. (Δαμανάκης, 1987)

2.3. Ο πληθυσμός των προσφύγων ~ Κοινωνικές ανάγκες

Η ποικιλία του προσφυγικού πληθυσμού (ποικιλία εθνική, γλωσσική θρησκευτική) οφείλεται στην διαφορά της εθνικής καταγωγής, των συγκεκριμένων αιτιών που ώθησαν κάποιον στην προσφυγιά, της γεωγραφίας και των οικονομικών συνθηκών που επικρατούν κάθε φορά. Ακόμα η αναλογία ηλικίας και φύλου πολύ συχνά διαφέρει, κυρίως εξαιτίας των συγκεκριμένων κάθε φορά αιτιών της εξορίας. Έτσι π.χ. σε περιπτώσεις ανυποταξίας ο αριθμός των ανδρών είναι μεγαλύτερος ενώ σε άλλες περιπτώσεις και συνήθως ο αριθμός των γυναικών και των παιδιών υπερτερεί.

Οι μεγαλύτερες ομάδες προσφύγων στις δυτικές κοινωνίες περιλαμβάνουν:

- } ανθρώπους που κατοικούσαν σε πόλεις στην χώρα τους
- } ανθρώπους ενεργούς πολιτικά
- } αγρότες προς αναζήτηση δουλειάς ή εκπαίδευσης
- } επαγγελματίες με υψηλού επιπέδου εκπαίδευση
- } μονογονεϊκές οικογένειες
- } πρόσφυγες που έχουν εγκαταλείψει την πρώτη χώρα ασύλου

Οι πρόσφυγες που συνήθως καταφθάνουν στις χώρες της δύσης αναχωρούν μόνοι τους ή σε μικρές ομάδες από την χώρα προέλευσης. Αυτό έχει σαν συνέπεια να διασκορπίζονται και να αποξενώνονται μέσα στον πληθυσμό. Επιπλέον οι γενικότερες οικονομικοκοινωνικές συνθήκες δεν είναι και οι ευνοϊκότερες: υψηλό κόστος ζωής, δυσκολίες προσαρμογής, ανεργία κλπ. Όλα αυτά τους αποξενώνουν τους καθιστούν δέσμιους ενός λίγο πολύ μόνιμου χαμηλού βιοτικού επιπέδου και τους ανακόπτουν για νομικούς ή και οικονομικούς λόγους από την πρόσβαση στην υγεία ή την εκπαίδευση. (UNCHR, Κοινωνική Εργασία με κοινότητες προσφύγων, 1998)

Όπως κάθε άνθρωπος και κοινωνική ομάδα έτσι και οι πρόσφυγες έχουν μια σειρά κοινωνικών αναγκών, οι οποίες βέβαια και λόγο της κρισιμότητας της θέσης του πρόσφυγα, πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη, και ειδικότερα στις διαστάσεις τους εκείνες που σχετίζονται με το πρόβλημα. Οι βασικές κοινωνικές ανάγκες των προσφύγων συνίστανται στις εξής:

- 1) **οικογένεια.** Έχουν ανάγκη να είναι μέλη της, να μεγαλώσουν οι γονείς τα παιδιά τους με βάση τις δικές τους αξίες και πεποιθήσεις. Συχνά η οικογένεια έχει πληγεί από την εμπειρία της εξορίας και ότι αυτή συνεπάγεται (αποχωρισμός, απώλεια, θάνατος, εχθρικό περιβάλλον).
- 2) **αυτάρκεια.** Η ανάγκη για έλεγχο στην ζωή του καθενός. Η εξάρτηση και η απραξία προκαλούν αισθήματα απογοήτευσης ή και θυμού.
- 3) **επικοινωνία.** Η σημασία της γλώσσας είναι γνωστή. Η ανικανότητα επικοινωνίας μπορεί να οδηγήσει σε απομόνωση ή εντάσεις λόγω έλλειψης κατανόησης.
- 4) **αξιοπρέπεια.** Η αξιοπρέπεια των προσφύγων και τα ανθρώπινα δικαιώματα τους έχουν συχνά καταπατηθεί. Εξαιτίας αυτού του λόγου ο σεβασμός στην αξιοπρέπεια τους είναι ζωτικό ζήτημα.
- 5) **απασχόληση.** Η ανάγκη για εργασία είναι ένα πολύ κεντρικό ζήτημα για την εξασφάλιση όλων των πόρων για μια ικανοποιητικού βιοτικού επιπέδου ζωής και εξασφάλιση της ψυχικής υγείας.
- 6) **ταυτότητα.** Η συμμετοχή σε μια κοινότητα δεν εξασφαλίζει και ικανοποιεί μόνο το αίσθημα του ανήκειν, αλλά επιπλέον αποτελεί παράγοντα στήριξης και αλληλεγγύης σε κρίσιμες στιγμές. (UNCHR, Κοινωνική Εργασία με κοινότητες προσφύγων, 1994)

Όλες αυτές οι ανάγκες θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη σε κάθε περίπτωση εργασίας με προσφυγικούς πληθυσμούς. Ο σεβασμός απέναντι τους και φυσικά η ικανοποίηση αυτών των αναγκών ή/και η εξασφάλιση όλων εκείνων των προϋποθέσεων που συμβάλλουν στην ικανοποίηση τους αποτελούν απαραίτητες συνθήκες. Και αντιστρόφως: η παραμέληση ή η μη ικανοποίηση αυτών των αναγκών ίσως οδηγήσει σε αντικοινωνικές ή περιθωριακές συμπεριφορές.

2.4. Η πολιτισμική ταυτότητα του πρόσφυγα/μετανάστη ~ Το «πολιτισμικό σοκ»

Ένα ακόμα σημείο το οποίο χρήζει ίσως διεξοδικότερης αναφοράς, σχετίζεται με την πολιτισμική υπόσταση του "ξένου" μέσα σε μια κοινωνία επίσης "ξένη". Οι στάσεις που διαμορφώνουν οι αλλοδαποί, οι συμπεριφορές τους, και οι διαδικασίες ένταξης, αφομοίωσης ή ενσωμάτωσης που λαμβάνουν χώρα στην κοινωνία υποδοχής ήταν πάντα υπό διερεύνηση. Παρακάτω θα εξετάσουμε καταρχήν την θέση του αλλοδαπού ανάμεσα σε δύο πολιτισμούς και στην συνέχεια θα αναφερθούμε συνοπτικά στις διαδικασίες ένταξης, αφομοίωσης και ενσωμάτωσης.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό της κατάστασης του πρόσφυγα (όπως και του μετανάστη) είναι η ιδιαιτερότητα του να ανήκει εξίσου στην κοινωνία καταγωγής του και στην κοινωνία αποδοχής του, αλλά ταυτόχρονα να μην ανήκει ολοκληρωτικά σε καμία από τις δύο. Είναι φορέας ενός πολιτισμού διαφορετικού από το πολιτιστικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής. Αυτό οδήγησε πολλούς μελετητές στην παραδοχή ότι βιώνει αυτός ο φορέας ένα πολιτισμικό σοκ. Αυτή η παραδοχή συνεπάγεται κάτι ακόμα. Το γεγονός ότι ο μετανάστης/πρόσφυγας αιωρείται ανάμεσα από δύο κόσμους οι οποίοι διακρίνονται για την ανυπαρξία διαλεκτικής σχέσης μεταξύ τους. Όσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση αυτών των δύο πλαισίων, τόσο μεγαλύτερη προσπάθεια απαιτείται για την υπέρβαση αυτή της αντίφασης.

Υπάρχουν όμως και μια σειρά ενστάσεων επ' αυτού του ζητήματος. Πρώτα από όλα το ερώτημα πόσο στεγανή μπορεί να είναι μια κοινωνία σε σχέση με μια άλλη. Ύστερα, η σοβαρή υπόνοια ότι στοιχεία παραδοσιακής κοινωνίας θα βρούμε ακόμα και στην πιο ανεπτυγμένη κοινωνία, όπως και αντίστροφα στοιχεία ανάπτυξης θα βρούμε και στις πιο παραδοσιακές. Έτσι, δεν είναι ιδιαίτερα εύκολο να λεχθεί ότι ο πρόσφυγας/μετανάστης μεταβαίνει από μια απόλυτα παραδοσιακή κοινωνία σε μια απόλυτα ανεπτυγμένη. (Λ. Μουσούρου, 1991)

Το ζήτημα που προκύπτει και η πρόταση που στην συνέχεια κάνει η Μουσούρου είναι τα εξής: η αρχική θεώρηση ισχυρίζεται ότι εξαιτίας αυτού του πολιτισμικού σοκ εμφανίζονται προβλήματα κοινωνικής παθογένειας: *"Διαμορφώνεται έτσι σε άτομο προβληματικό ενώ η οικογένεια του καθίσταται ομάδα περιθωριακή, δυσλειτουργική, νοσηρή με παθολογικές εκδηλώσεις"*.³⁸ Η συγγραφέας ισχυρίζεται ότι ο πρόσφυγας μετανάστης δεν οφείλει να προσαρμοστεί γενικά στην χώρα υποδοχής αλλά ειδικά σε συγκεκριμένες καταστάσεις. *"Η συμπεριφορά τους επομένως, δεν μπορεί να μελετηθεί ούτε από την σκοπιά της χώρας αποστολής ούτε (όπως συνήθως γίνεται) από την σκοπιά της χώρας υποδοχής"*.³⁹

Και συνεχίζει : *"Το πρώτο (τεράστιο) ζήτημα αφορά τον προσδιορισμό της έκτροπης συμπεριφοράς(...). Και η συμπεριφορά είναι έκτροπη προς ένα και συγκεκριμένο κάθε φορά κοινωνικό σύνολο"*.⁴⁰ Αυτό το σύνολο δεν μπορεί παρά να είναι αυτό των μεταναστών προσφύγων καθότι αυτό είναι και το μόνο σύνολο στο οποίο ανήκει ο πρόσφυγας μετανάστης. Επιπλέον, ο χαρακτηρισμός συμπεριφορών των μεταναστών προσφύγων ως "έκτροπη" αποτελεί αυθαιρεσία, και αυτό διότι μια συμπεριφορά είτε θα *"είναι αντίθετη προς τα κρατούντα στην ομάδα, είτε θα είναι μεν σύμφωνη προς τους κανόνες της ομάδας αλλά αυτοί οι κανόνες θα αντιφάσκουν προς το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο στο οποίο εντάσσεται η ομάδα. (...), η κοινωνική κατηγορία των μεταναστών, ως μη οργανωμένη, δεν έχει κανόνες και (...) δεν μπορούν να ισχύσουν απόλυτα για αυτή οι κανόνες ούτε της κοινωνίας αποστολής, ούτε της κοινωνίας υποδοχής(...)"*.⁴¹

Η Μουσούρου λοιπόν θεωρεί ότι ο πρόσφυγας δεν βρίσκεται μετέωρος ανάμεσα σε δύο κοινωνικοπολιτισμικές πραγματικότητες αλλά ότι δημιουργεί μια νέα, όπου κυρίαρχο στοιχείο της είναι η ανασφάλεια και η προσπάθεια υπέρβασης της. Μάλιστα, θεωρεί ότι σε

³⁸ Λ. Μ. Μουσούρου, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, Gutenberg, Αθήνα, 1991, σελ.115

³⁹ οπ. παρ., σελ. 118.

⁴⁰ οπ. παρ., σελ.119.

⁴¹ οπ. παρ., σελ. 119.

ένα μεγάλο βαθμό αυτό δεν οφείλεται μόνο στις αντίξοες οικονομικοκοινωνικές συνθήκες και την αντιφατικότητα των πολιτισμικών πλαισίων, αλλά πολύ περισσότερο στην αβεβαιότητα για το μέλλον. Θεωρεί ότι ο πολιτισμός της μετανάστευσης σαν κατεξοχήν του χαρακτηριστικό έχει την ρευστότητα.

Από την πλευρά μας κρίνουμε ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα αυτή την οπτική για την προσέγγιση και κατανόηση της συμπεριφοράς των προσφύγων. Η δυναμική ενός υποκειμένου ανάμεσα σε δύο διαφορετικά πολιτιστικά πλαίσια θα πρέπει να ληφθεί υπόψη. Ειδικότερα, σε σχέση με τους έφηβους πρόσφυγες η εξέλιξη τους δεν αφορά μόνο την συγκρότηση της ατομικότητας τους αλλά και την συγκρότηση ενός κοινωνικού όντος.

2.5. Προβλήματα υγείας, ψυχολογικά προβλήματα

*"Η προσφυγιά προκαλεί ένα συναίσθημα βαθύτατης απώλειας".*⁴² Οι πρόσφυγες όταν αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την χώρα τους δεν αφήνουν πίσω μόνο μια πατρίδα. Αφήνουν φίλους, συγγενείς, οικογένεια, την περιουσία τους, το οικείο περιβάλλον τους, την δουλειά τους και ένα φάσμα εδραιωμένων κοινωνικών σχέσεων. Ακόμη και σε χώρες, όπου είναι γενναιόδωρες σε ζητήματα ασύλου σχεδόν πάντα οι πρόσφυγες εγκαθίστανται σε φτωχές περιοχές και εργάζονται σε χαμηλόμισθες εργασίες. Ζώντας συνεχώς σε μια κατάσταση αβεβαιότητας ακόμα και αν ενταχθούν πολλοί θα καταλάβουν ότι ζουν σαν πολίτες δεύτερης κατηγορίας στις χώρες που τους έχουν υποδεχθεί. Συχνά η προσφυγιά σημαίνει κοινωνική και οικονομική υποβάθμιση. Όλα τα παραπάνω επηρεάζουν ποικιλοτρόπως τον πρόσφυγα. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996).

Η θέση του πρόσφυγα είναι μια επισφαλής θέση. Συχνά αντιμετωπίζουν ένα μικρό πλήθος προβλημάτων, αποτέλεσμα μιας σειράς παραγόντων: οι δυσκολίες, οι κακουχίες, τα βασανιστήρια που τυχόν έχουν υποστεί, η φυγή τους, οι αντίξοες κοινωνικές και ψυχολογικές συνθήκες που αντιμετωπίζουν στην χώρα υποδοχής και που πρέπει να ξεπεράσουν, οι συνθήκες υγιεινής (μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμού, ελλιπή μέτρα). Οι κακουχίες και τα βασανιστήρια κληροδοτούν σε ένα μικρό ή μεγάλο βαθμό ασθένειες (π.χ. φυματίωση) και αναπηρίες αλλά και προβλήματα ψυχικών διαταραχών (τα οποία βέβαια είναι και ανάλογα με την προσωπική πορεία του καθενός). Ύστερα οι συνθήκες στην χώρα υποδοχής συχνά ίσως λειτουργήσουν επιβαρυντικά προς το άτομο (οι διαδικασίες προσαρμογής, συνθήκες διαβίωσης εργασίας, οι εν γένει κοινωνικές συνθήκες της θέσης του πρόσφυγα που δημιουργούν συνεχείς εντάσεις). (UNCHR, Κοινωνική Εργασία με κοινότητες προσφύγων, 1998)

Τα συναισθήματα του πρόσφυγα *"μοναξιά, αγωνία, απογοήτευση, καχυποψία, ανικανότητα, ανάγκη εκδίκησης, θυμός μίσος αλλοτρίωση"*⁴³ επηρεάζουν την προσωπικότητα και την συμπεριφορά του πρόσφυγα με έναν ιδιόμορφο τρόπο, αποτελώντας εκλυτικούς παράγοντες για ένα ευρύ φάσμα ψυχοπαθολογίας.

Επιπλέον, η πολιτισμική αλλαγή κάτω από την επίδραση μιας άλλης κουλτούρας στην επικοινωνία, στην εργασία, στον τρόπο ζωής, οι διαδικασίες προσαρμογής, η ματαιώση, οι προσωπικοί φόβοι η ξενοφοβία και ο ρατσισμός τους οδηγούν σε απόσυρση, ψυχοκοινωνική μειονεξία και διατάραξη της ψυχικής τους ισορροπίας. Ο πρόσφυγας συχνά θα έρθει αντιμέτωπος με μια όχι και τόσο ευνοϊκή κοινωνική συνθήκη. Ο Σ. Μπουφίδης υπογραμμίζει: *"Χωρίς το δικαίωμα της επιλογής για εργασία, αλλά ούτε για την ίδια τους την κατοικία, με έντονο το πρόβλημα της επιβίωσης, ο καθένας προερχόμενος από άλλη χώρα και κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες, πολύ συχνά κνηνημένοι και βίαια ξεριζωμένοι από τις*

⁴² Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Οι πρόσφυγες του κόσμου 1995-96*, οπ. παρ., σελ. 37.

⁴³ Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Κοινωνική Εργασία με τις κοινότητες προσφύγων*, Αθήνα 1998, σελ. 5.

πατρογονικές τους εστίες, δεν έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, νιώθουν ότι δεν έχουν το δικαίωμα να εκφράσουν τη θλίψη τους για τις απώλειες που έχουν υποστεί, πολλές φορές νιώθουν ντροπή για το ότι δεν μπόρεσαν να μείνουν στη χώρα τους. Κι όταν το "όνειρό" τους κάποια στιγμή εκπληρωθεί και φθάσουν στη χώρα που θα τους φιλοξενήσει, τότε τα όνειρα ματαιώνονται, και πρέπει να δεχθούν μια καινούργια πραγματικότητα, μια πραγματικότητα αποκλεισμού." και καταλήγει: "Αποκλεισμό από τα κοινά, αποκλεισμό από τις καλές θέσεις εργασίας, από τις δημόσιες υπηρεσίες, από αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, από την περίθαλψη, και την εκπαίδευση για τα παιδιά τους, αποκλεισμό από κεκτημένα δικαιώματα."⁴⁴

Ένα σημείο στο οποίο θα έπρεπε να γίνει αναφορά είναι και τα οικογενειακά προβλήματα, τα οποία βέβαια δεν είναι παρά μέρος μιας γενικευμένης κατάστασης. Η ζωή των οικογενειών αποδιοργανώνεται, συχνά μέσα στο χάος μιας γρήγορης φυγής ή μιας κρίσιμης κατάστασης γονείς και παιδιά χωρίζονται ή χάνονται ή εξαφανίζονται. Πολύ συχνά και όταν οι οικογένειες βρεθούν σε μια χώρα ασύλου, τα μέλη της βρίσκονται μπροστά στις απαιτήσεις ανοικείων ή ακόμα και ανεπιθύμητων ρόλων υποχρεώσεων και καθηκόντων. Όλα αυτά όπως είναι κατανοητό έχουν και μπορούν να έχουν ποικίλες επιπτώσεις τόσο στα άτομα-μέλη της οικογένειας όσο και στην οικογένεια σαν σύνολο: εντάσεις συγκρούσεις, απόσυρση, αποξένωση. (UNCHR, Κοινωνική Εργασία με κοινότητες προσφύγων, 1998)

Επίσης, υπάρχει και το ζήτημα των παιδιών τα οποία μεγαλώνουν ανάμεσα σε δύο κουλτούρες, και όπου κατά την διάρκεια της εφηβείας προσπαθούν να συγκροτηθούν εν μέσω δύο διαφορετικών πολιτισμικών πλαισίων. Οι γονείς, που θα έχουν διατηρήσει πολύ περισσότερα στοιχεία της κουλτούρας τους θα έρθουν ίσως σε σύγκρουση με τα παιδιά τα οποία για να γίνουν αποδεκτά στο νέο κοινωνικό περιβάλλον θα εγκαταλείψουν κάποιες αξίες ήθη και συμπεριφορές της πολιτισμικής τους καταγωγής.

Βέβαια, σε αυτό το σημείο θα πρέπει να εντοπίσουμε μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στα παιδιά εκείνα που έρχονται με τους γονείς τους και στα παιδιά εκείνα τα οποία γεννιούνται και μεγαλώνουν στην χώρα υποδοχής. Τα πρώτα θα αντιμετωπίσουν πιο έντονα το πρόβλημα προσαρμογής, θα βιώσουν από κοντά τα καθημερινά προβλήματα προσαρμογής, επιβίωσης, εργασίας, κατοικίας της οικογένειας. Στο σχολείο τα προβλήματα και η διαφοροποίηση που θα προκύψουν από την γλώσσα και τους κανόνες συμπεριφοράς θα έχουν σαν αποτέλεσμα μια καθυστέρηση στην εκπαιδευτική διαδικασία και ίσως οδηγήσουν στην ανάπτυξη αντικοινωνικής ή άλλης παραβατικής συμπεριφοράς. Τα παιδιά που γεννιούνται στην χώρα υποδοχής ενώ δεν μπορούμε να πούμε ότι βιώνουν το ζήτημα της προσαρμογής στην ίδια ένταση και έκταση με τα παιδιά που ήρθαν με τους γονείς, ωστόσο προβλήματα προσαρμογής υπάρχουν. Τα παιδιά προσπαθούν να συγκροτηθούν ανάμεσα σε δύο κουλτούρες, και είτε θα ανασυνθέσουν στοιχεία εκατέρωθεν είτε θα απορρίψουν μία από τις δύο. (Μαρκοπούλου, 1974)

⁴⁴ Σ. Μπουφίδης, *Ματαιώση ονείρων, ψυχασθένειες και μετανάστες*, www.msf.org, 12-7-2002

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1. Ο διαχωρισμός πρόσφυγα~μετανάστη

Η διαφορά μεταξύ πρόσφυγα και μετανάστη σε ένα επίπεδο είναι σαφέστατη: πρόσφυγας είναι κάποιος που διώκεται και μετανάστης κάποιος που αναζητεί μια καλύτερη τύχη αλλού. Όμως, αυτές οι δύο κατηγορίες δεν είναι μόνο νομικοί ορισμοί, πολύ περισσότερο είναι και μια πραγματικότητα.

Η Σύμβαση του 1951 ορίζει με σαφήνεια ποιος θεωρείται πρόσφυγας, όμως η πραγματικότητα του ζητήματος σήμερα είναι πιο περίπλοκη. Ενώ μέχρι και την δεκαετία του 1970 δεν είχε προκύψει άμεσα το ζήτημα διαχωρισμού προσφύγων και μεταναστών, για τον απλό λόγο του ότι οι δυνατότητες μετανάστευσης προς τις δυτικές χώρες ήταν πάρα πολλές, από την δεκαετία του 1980 και μετά "η μεγάλη ζήτηση για άσυλο που παρατηρήθηκε σ' όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, έκανε ασαφή την διαχωριστική γραμμή μεταξύ αυτών που μεταναστεύουν για να ξεφύγουν από ολοκληρωτικά καθεστώτα και διώξεις και εκείνων που προσπαθούν να ξεφύγουν από τη φτώχεια".⁴⁵ Πράγμα το οποίο σημαίνει ότι στην πράξη, υπάρχει σήμερα μια δυσκολία στον σαφή προσδιορισμό είτε της μιας είτε της άλλης ιδιότητας σε ένα υποκείμενο.

Ένα μεγάλο μέρος από εκείνους που αιτούνται ασύλου, λοιπόν, είναι στην πραγματικότητα μετανάστες οι οποίοι μέσω αυτού του τρόπου επιδιώκουν να γίνουν δεκτοί σε μια χώρα; Η Ύπατη Αρμοστής του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες σημειώνει σχετικά: "*Οι διαδικασίες παροχής ασύλου σε επίδοξους μετανάστες που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για την έκδοση μεταναστευτικής βίζας αποτελούν μια ευκαιρία εξασφάλισης εισόδου και μιας καλύτερης ζωής σε ένα νέο τόπο. Όταν δεν υπάρχει παράθυρο μετανάστευσης, οι άνθρωποι που χρειάζονται μια δουλειά και ένα καλύτερο μέλλον προσπαθούν να περάσουν από την πόρτα του ασύλου.*"⁴⁶

Οι πρώτες τρεις δεκαετίες από την σύμβαση του 1951 δεν παρουσιάζουν αυτό το φαινόμενο. Από την μια ο αριθμός αυτών που αιτούνταν ασύλου στις δυτικές κοινωνίες παρέμενε σχετικά μικρός και από την άλλη ένα μεγάλο μέρος των αιτήσεων προέρχονταν από το ανατολικό μπλοκ, όπου λόγω πολιτικού καθεστώτος στις δυτικές κοινωνίες η ύπαρξη απειλής θεωρούνταν αυτονόητη. Ακόμα, και ενώ κατά την δεκαετία του 1960 και του 1970 αρχίζει σταδιακά να αυξάνεται ο αριθμός των προσφύγων η ευκολία μετανάστευσης προς τις βιομηχανικές χώρες ήταν μεγάλη, με αποτέλεσμα ακόμα και πολλοί οι οποίοι διώκονταν, να εγκαταλείψουν την χώρα τους όχι σαν πρόσφυγες αλλά σαν μετανάστες. Σαν συμπέρασμα θα πρέπει να πούμε ότι οι δυσκολίες που παρουσιάζονται σήμερα στον διαχωρισμό μετανάστη πρόσφυγα παλαιότερα δεν υπήρχαν. Η Ύπατη Αρμοστής τονίζει: "*Η πραγματικότητα είναι ότι οι μετακινήσεις προσφύγων στην εποχή μας διεξάγονται μέσα σε ένα πλαίσιο μεγαλύτερων και πιο περίπλοκων μεταναστευτικών ρευμάτων, με αποτέλεσμα να μην είναι πλέον τόσο ευδιάκριτες οι διαφορές μεταξύ προσφύγων και μεταναστών.*"⁴⁷

Ο πρώτος λόγος που αφορά αυτή την ασάφεια έγκειται στην ερμηνεία του ορισμού της σύμβασης του 1951 από τις κυβερνήσεις. Πολλά κράτη στην Αφρική και την Λατινική Αμερική έχουν επεκτείνει αυτό τον ορισμό ώστε να συμπεριλαμβάνει και άτομα που

⁴⁵ Ξανθή Πετρινώτη, *Η μετανάστευση προς την Ελλάδα*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1993, σελ. 15

⁴⁶ Ύπατη Αρμοστέα του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες, *Οι πρόσφυγες του κόσμου 1995-96*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σελ. 247

⁴⁷ οπ. παρ., σελ. 248.

διέφυγαν από μία γενικότερη βία, εσωτερική σύγκρουση και διασάλευση της τάξης. Οι χώρες της δύσης όμως, σε γενικές γραμμές, αρνούνται να αναγνωρίσουν την προσφυγική ιδιότητα με την ευρύτερη έννοια. Ωστόσο, πολλά κράτη της Δύσης, αναγνωρίζουν ότι πολλά άτομα ακόμα και αν στερούνται τα κριτήρια χαρακτηρισμού τους σαν πρόσφυγες αδυνατούν να επιστρέψουν σε μία χώρα που σπαράσσεται από πόλεμο και για αυτό το λόγο δίνονται άδειες παραμονής ανθρωπιστικού χαρακτήρα. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996).

Υπάρχουν όμως και άλλοι παράγοντες που κάνουν ασαφή το διαχωρισμό μεταξύ πρόσφυγα και μετανάστη. Οι εμπόλεμες καταστάσεις και η πολιτική αναστάτωση συχνά προκαλούν οικονομικό χάος. Αυτό έχει σαν συνέπεια χαμηλούς ή ακόμα και αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης, έλλειψη κοινωνικής πρόνοιας, υψηλό πληθωρισμό και υψηλά ποσοστά ανεργίας. Συμπερασματικά λοιπόν, είναι δύσκολο να γίνει ένας τέτοιος διαχωρισμός ανάμεσα στα "βασικά αίτια" των προσφυγικών μετακινήσεων και των "μεταναστευτικών πιέσεων". Σήμερα λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι οι πρόσφυγες είναι μέρος ενός φαινομένου μετανάστευσης όπου συνδυάζονται πολιτικοί, φυλετικοί, οικονομικοί, περιβαλλοντικοί και ανθρωπιστικοί παράγοντες.

Έτσι λοιπόν, αν και μπορεί να φαίνεται εκ πρώτης όψεως ότι κάποιος ζητεί άσυλο για οικονομικούς λόγους δεν είναι λίγες εκείνες οι φορές όπου η φτώχεια και η ανεργία οφείλονται σε φυλετικές ή άλλες διακρίσεις. Υπάρχουν ακόμα χώρες στις οποίες οι μειονότητες είναι αποκομμένες από τις φυσιολογικές λειτουργίες των κοινωνιών: δυσκολίες ανεύρεσης εργασίας, δημιουργίας επιχείρησης, αγοράς ακινήτων ή ακόμα και ελεύθερης διακίνησης μέσα στην χώρα. Το άτομο που μεταναστεύει κάτω από αυτές τις συνθήκες κάλλιστα θα μπορούσε να θεωρηθεί πρόσφυγας. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996).

Όπως καταλαβαίνει κανείς, δύσκολα μπορούμε να γενικεύσουμε, και να εξάγουμε το εύκολο συμπέρασμα ότι οι περισσότεροι που αιτούνται ασύλου είναι μετανάστες που προσπαθούν με αυτό τον τρόπο να εισέλθουν σε μια χώρα. Αυτό θα λειτουργήσει εις βάρος όσων πραγματικά διώκονται. Από την άλλη, και αυτό είναι που θα πρέπει να κρατήσουμε σαν συμπέρασμα, το φαινόμενο σήμερα έχει αποκτήσει μια ιδιαίτερη πολυπλοκότητα, τόσο στις αιτίες του, όσο και στην εκφορά του.

3.2. Η διάσταση του προσφυγικού προβλήματος στην Ευρώπη

Τα τέλη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου βρίσκουν την Ευρώπη υπό ανασυγκρότηση, επιπλέον 40.000.000 άνθρωποι έπρεπε είτε να μετεγκατασταθούν είτε να επαναπατριστούν. Ταυτόχρονα δύο κρίσεις σε χώρες του ανατολικού μπλοκ (Ουγγαρία 1956, Τσεχοσλοβακία 1968) δημιουργούν κύματα προσφύγων. Σε αυτή την περίοδο και ειδικά στην Ευρώπη ο θεσμός του ασύλου έχει έντονη ιδεολογική χροιά: προστασία εκείνων που διαφεύγουν από τις χώρες του ανατολικού μπλοκ.

Κατά την δεκαετία του 1970 αυξάνεται η εισροή προσφύγων προς την Ευρώπη και στις αρχές της δεκαετίας του 1980, όλο και περισσότεροι άνθρωποι καταφθάνουν στην Ευρώπη κατευθείαν ζητώντας άσυλο. Το 1989 ο αριθμός αυτών που αιτούνταν άσυλο ξεπέρασε τις 200.000. Ταυτόχρονα, η άφιξη των Ταμίλ από την Σρι Λάνκα που έφταναν μεμονωμένα κατά χιλιάδες στην Ευρώπη προξένησε μια ζοφερή διαμάχη γύρω από την πολιτική αντιμετώπισης του προβλήματος των αιτούντων ασύλου, οι οποίοι διένυαν μεγάλες αποστάσεις προκειμένου να φτάσουν στην Ευρώπη, ενώ θα μπορούσαν να εγκατασταθούν κάπου πιο κοντά στην χώρα καταγωγής τους. Έτσι πολλές κυβερνήσεις της Ευρώπης θεώρησαν ότι η αιτία της συγκεκριμένης μετακίνησης ήταν κατά βάση οικονομική, έτσι επιβλήθηκε η διαδικασία χορήγησης βίζας. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 2001).

Μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου και σταδιακά την κατάρρευση όλων των καθεστώτων της ανατολικής Ευρώπης, οι πιέσεις λόγω μετακινήσεων των πληθυσμών αυξάνονται. Οι μαζικές εξοδοί από την Αλβανία το 1991 και το 1997 και από την Γιουγκοσλαβία από το 1992 και ύστερα υπήρξαν καταλυτικές ως προς την χάραξη νέων πολιτικών. Όμως, το πλαίσιο προσφυγικής πολιτικής που επέμενε στην εξατομικευμένη εξέταση των περιπτώσεων φάνηκε ελλιπές για την νέα κατάσταση. Το 1992 η Ύπατη Αρμοστής δήλωνε: *"Η ανατολή της δεκαετίας του 1990 βρίσκει την Ευρώπη σε ένα νέο σταυροδρόμι. Θα γυρίσει άραγε την πλάτη σε όσους αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους ή θα ενισχύσει την μακρόχρονη παράδοση που έχει στην εγγύηση των δικαιωμάτων των κατατρεγμένων και των ξεριζωμένων; Θα κτίσει νέα τείχη, γνωρίζοντας από την εμπειρία του παρελθόντος ότι αυτά δεν πτοούν όσους διαφεύγουν την απολυταρχική δίωξη;"*⁴⁸

Μπροστά σε αυτή την κατάσταση, εμφανίζεται και η μαζική εισροή αιτούντων ασύλου από την πρώην Γιουγκοσλαβία. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, που φιλοξενούσε τους περισσότερους προσπάθησε αναποτελεσματικά να πείσει τους εταίρους στην Ε.Ε. να εφαρμόσουν την αρχή της ισοκατανομής των βαρών. Στην συνέχεια αναθεωρήθηκε το σύνταγμα της χώρας σε σχέση με το άσυλο και εφαρμόστηκαν περιοριστικά μέτρα στις αφίξεις προσφύγων που γρήγορα υιοθετήθηκαν και από άλλες χώρες. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 2001).

Πως διαμορφώνεται λοιπόν σήμερα ο θεσμός του ασύλου στην Ευρώπη; Ο χαρακτηρισμός "Ευρώπη φρούριο" ίσως να περιγράφει πολύ εύστοχα την σημερινή κατάσταση.

3.3. Οι νέες πολιτικές ασύλου

Η αύξηση στις αιτήσεις ατόμων που ζητούν άσυλο μέσα στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 είναι γεγονός. Ενδεικτικά να αναφέρουμε ότι μόνο μέσα στα πέντε πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990 υποβλήθηκαν στις χώρες της δυτικής Ευρώπης 2.498.450 αιτήσεις ασύλου⁴⁹. Στην Ελλάδα μόνο το 2001 υποβλήθηκαν 6.224⁵⁰ αιτήσεις, όταν πριν 5 χρόνια ο ίδιος αριθμός ήταν 1.572⁵¹.

Η αύξηση των αιτήσεων ασύλου έρχεται σε μια στιγμή όπου οι κυβερνήσεις προσπαθούν να μειώσουν τα επίπεδα μετανάστευσης, και η μαζική είσοδος προσφύγων σημαίνει απώλεια ελέγχου πάνω στην μετανάστευση. Βέβαια, θα ήταν λάθος να ειπωθεί ότι τα ανεπτυγμένα κράτη έχουν κοινή πολιτική όσον αφορά το ζήτημα. Οι ΗΠΑ, ο Καναδάς και η Αυστραλία εξακολουθούν να βρίσκουν πλεονεκτήματα στην μετανάστευση των πληθυσμών. Επιπλέον, σε μια περίοδο όπου σε πολλές χώρες υπάρχουν ελλείμματα στους προϋπολογισμούς τους, η εισροή προσφύγων που ζητούν άσυλο αποτελεί ένα ακόμα οικονομικό βάρος. Έτσι, ενώ το 1983 το κόστος διαδικασιών παροχής ασύλου και επιδομάτων πρόνοιας για τα 13 πιο βιομηχανικά κράτη ήταν 500 εκατ. \$, το 1991 το ίδιο ποσό έφτανε τα 7 δισ. \$. Τέλος, ένα πιο επικίνδυνο πρόβλημα είναι η αυξημένη τάση ρατσισμού και ξενοφοβίας των δυτικών χωρών, κάτι που καλλιέργησαν και εκμεταλλεύτηκαν ακροδεξιά κόμματα και που είχε επιρροή με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στην χάραξη πολιτικής για το άσυλο. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996)

⁴⁸ Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες, *Οι πρόσφυγες του κόσμου 2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σελ. 183

⁴⁹ Στοιχεία UNCHR στο άρθρο *Ελληνικό όνειρο ή εφιάλτης;*, Ελευθεροτυπία 12-6-1999.

⁵⁰ Στοιχεία UNCHR από την ιστοσελίδα www.gcr.org (12-7-2002).

⁵¹ Στοιχεία Υπ. Δημοσίας Τάξης στο *Ελληνικό όνειρο ή εφιάλτης;*, οπ.παρ.

Έτσι λοιπόν, ήδη από την δεκαετία του 1980 τα βιομηχανικά κράτη προσπάθησαν να εμποδίσουν ή και να αποτρέψουν όσους ζητούσαν άσυλο αλλά και να επιταχύνουν τις διαδικασίες εξέτασης όσων αιτούνταν άσυλο. Στα μέτρα αυτά επίσης συμπεριλαμβάνονται:

- l επέκταση της επιβολής της έκδοσης βίζας σε χώρες που παράγουν μεγάλους αριθμούς προσφύγων και διοικητικές ποινές σε εταιρείες που μεταφέρουν επιβάτες χωρίς τα απαιτούμενα ταξιδιωτικά έγγραφα
- l απαγόρευση του διάπλου ανοιχτών θαλασσών σε άτομα που ζητούν άσυλο και άμεσος επαναπατρισμός ή μεταφορά τους εκτός της χώρας που ελπίζουν να αποκτήσουν προσφυγική ιδιότητα
- l άμεση απόρριψη ατόμων που ζητούν άσυλο σε ακριτικά φυλάκια και εφαρμογή μεθόδων «ταχείας εξέτασης» αιτήσεων
- l επιστροφή ατόμων που ζητούν άσυλο σε χώρες όπου διήλθαν και όπου πιθανά υπέβαλλαν αίτηση ασύλου, κάτι που διευκολύνεται και από συμφωνίες μεταξύ κρατών
- l εφαρμογή περιοριστικών ερμηνειών του ορισμού των προσφύγων κάτι που σημαίνει περισσότερα αποδεικτικά στοιχεία για την αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα
- l κράτηση αιτούντων ασύλου κάτω από συνθήκες φυλάκισης και στέρηση ή μείωση δικαιωμάτων απασχόλησης ή προνοιακής επιδότησης
- l υπογραφή διακυβερνητικών συμφωνιών σύμφωνα με τις οποίες δεν επιτρέπεται σε άτομα να υποβάλλουν εκ νέου αιτήσεις σε χώρες μέρη των παραπάνω συμφωνιών

3.4. Οι συνέπειες της νέας πολιτικής ασύλου

Αυτά τα μέτρα, όπως είναι λογικό, είχαν μια σειρά συνεπειών τόσο όσον αφορά τα κράτη που τα εφήρμοσαν, όσο και σε σχέση με τους ίδιους τους πρόσφυγες.

Αρχικά, σ' ένα πρώτο επίπεδο, τα μέτρα που πάρθηκαν φαίνεται να έχουν αποτέλεσμα τουλάχιστον ως προς τον σκοπό τους, ο οποίος ήταν η μείωση των αφίξεων, μόνο στην Γερμανία, όπου επί μακρόν γινόταν οι περισσότερες αιτήσεις στην δυτική Ευρώπη, παρατηρήθηκε μείωση 60% κατά τα έτη 1993-1994.

Όμως, όπως είναι λογικό, υπάρχουν και συνέπειες όσον αφορά την προστασία των προσφύγων αλλά και τον ίδιο τον θεσμό του ασύλου. *"Καθώς τα κράτη, ιδίως στον βιομηχανικό κόσμο, εντείνουν και συντονίζουν τις προσπάθειες τους για τον περιορισμό της άτακτης μετανάστευσης, υπάρχει ο κίνδυνος τα νομικά και διοικητικά μέτρα που υιοθετούνται, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων για την επίτευξη των διαδικασιών ασύλου και την μεταβίβαση της ευθύνης για την εξέταση αιτήσεων ασύλου σε άλλες χώρες, να έχουν ως αποτέλεσμα την δημιουργία καταστάσεων που θα μπορούσαν τελικά να οδηγήσουν τους πρόσφυγες στην επιστροφή τους σε μια χώρα στην οποία θα απειλούνταν η ζωή ή η ελευθερία τους".*⁵² Αυτός ο φόβος, που εκφράζεται από το Τμήμα Διεθνούς Προστασίας της Ύπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες είναι ίσως ο σημαντικότερος.

⁵² UNCHR, *Οι πρόσφυγες του κόσμου 1995-96*, οπ. παρ., σελ. 256.

Τα τελευταία χρόνια κατά τόπους γραφεία της Ύπατης Αρμοστείας αναφέρουν περιπτώσεις άρνησης εισόδου σε άτομα που ζητούν άσυλο, αντί να εξεταστεί ως όφειλε η αίτηση τους για χορήγηση ασύλου. Ένα παράδειγμα δείχνει τι συνεπάγεται αυτή η τάση: 6 Σομαλοί υπήκοοι (1 γυναίκα και 5 παιδιά) απελάθηκαν από το Βέλγιο στην Τσεχία, από 'κει στην Σλοβακία και από 'κει στην Ουκρανία όπου και χάθηκαν τα ίχνη τους.

Ένα δεύτερο σημείο, που απειλείται από αυτή την νέα πολιτική, ανιχνεύεται στον ισχυρισμό ότι το διεθνές προσφυγικό δίκαιο δεν είναι δεσμευτικό για ένα κράτος έξω από τα σύνορα του. Πράγμα το οποίο πρακτικά σημαίνει ότι όσοι συλλαμβάνονται σε διεθνή ύδατα μπορούν να απελαθούν στην χώρα προέλευσης, όπου ίσως να κινδυνεύσουν, κάτι κατάφορα αντίθετο με το πνεύμα της Σύμβασης του 1951. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996)

Επιπλέον, υπάρχουν και κάποιες επιφυλάξεις όσον αφορά την συγκεκριμένη πολιτική.

Πρώτον, τα περιοριστικά μέτρα τέτοιου τύπου δεν μειώνουν τον αριθμό αιτήσεων των προσφύγων συνολικά, αλλά απλά εκτρέπουν το πρόβλημα προς άλλη κατεύθυνση, όπως δείχνει και η πείρα. Έτσι ενώ το 1994, όπως προαναφέραμε στην Γερμανία υπήρξε μείωση, στην γειτονική Ολλανδία υπήρξε αύξηση κατά 50%. Επιπλέον, όταν κλείνει η «πόρτα» του ασύλου όλο και περισσότερα άτομα θα καταφύγουν στην παράνομη μετανάστευση ~κάτι που είναι καλοδεχούμενο μόνο από τα εγκληματικά συνδικάτα που ελέγχουν και πραγματοποιούν αυτές τις μετακινήσεις.

Δεύτερον, η μείωση των αριθμών των αιτούντων ασύλου δεν σημαίνει βέβαια ότι έχει επιλυθεί το πρόβλημα της άτακτης μετανάστευσης. Χιλιάδες είναι αυτοί οι οποίοι καταφθάνουν στα βιομηχανικά κράτη ζητώντας άσυλο και ζούνε είτε στην αβεβαιότητα, είτε στην φυλακή περιμένοντας την εξέταση των αιτήσεων. Ταυτόχρονα ξοδεύονται δις. δολάρια από τις κυβερνήσεις για περιπόλους στην μεθόριο, σε διαδικασίες απέλασης, και σε στρατόπεδα συγκέντρωσης προσφύγων, ενώ προγράμματα προστασίας τους στις χώρες τους ή έχουν παγώσει ή έχουν μειωθεί.

Και τέλος, ένα τρίτο είναι ότι ενώ ίσως θα περίμενε κανείς ότι οι αυστηροί έλεγχοι της μετανάστευσης μπορούν να συμβάλλουν στην φυλετική αρμονία ή στην ένταξη μειονοτικών πληθυσμών στις βιομηχανικές κοινωνίες, μάλλον το ακριβώς αντίθετο συμβαίνει: ρατσιστικά και ξενοφοβικά παραληρήματα και συμπεριφορές ~για να μην αναφερθούμε σε περιπτώσεις βίας~ έχουν κατακλύσει τις δυτικές κοινωνίες. Όλα αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα την αντιπάθεια (αν όχι σε μερικές περιπτώσεις την ανοιχτή εχθρότητα) των κοινωνιών απέναντι στις μειονότητες. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996)

Γνώμη μας είναι ότι αυτά τα μέτρα δεν λύνουν το πρόβλημα των προσφύγων, αλλά το μεταθέτουν τοπικά και χρονικά. Ο Γενικός Διευθυντής του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης ρωτά: *"Δεν είναι καιρός να εστιάσουμε την προσοχή μας στα αίτια αυτών των μαζικών μετακινήσεων των ανθρώπων που ζητούν άσυλο, πολλοί από τους οποίους γνωρίζουν ότι οι αιτήσεις τους θα απορριφθούν, αλλά τις υποβάλλουν ούτως ή άλλως; Δεν είναι καιρός να συνειδητοποιήσουμε ότι αυτός ο τεράστιος αριθμός αστήρικτων αιτήσεων ασύλου αντανάκλα πρωτίστως την έλλειψη άλλων μέτρων για την αντιμετώπιση των μεταναστευτικών πιέσεων; Δεν είναι καιρός να αντιμετωπίσουμε τα αίτια με ένα προληπτικό τρόπο;"*⁵³

3.5. Το προσφυγικό πρόβλημα στην Ελλάδα

⁵³ όπ. παρ., σελ. 258.

Καταρχήν, ένα πρώτο σημείο το οποίο θα πρέπει να εξετάσουμε, είναι το μέγεθος του προβλήματος των προσφύγων στην Ελλάδα σήμερα. Είναι γνωστό ότι η Ελλάδα είναι χώρα εισόδου μεταναστών/προσφύγων. Για να πάρουμε μια ιδέα θα αναφερθούμε σε κάποια περιστατικά, που συνέβησαν από τις 21 Ιουνίου 2002 έως και 3 Σεπτεμβρίου. Η αναφορά είναι κατά βάση ενδεικτική αλλά δίνει μια εικόνα επί του προβλήματος.

Στις 21-6 συλλαμβάνονται στην Μυτιλήνη 2 Αφγανοί. Την ίδια μέρα συλλαμβάνονται στην Χίο 6 Αφγανοί και 4 Ιρανοί. Στις 23-6 εντοπίζεται κοντά στην Μυτιλήνη ακυβέρνητο σκάφος με 23 άτομα, επίσης εντοπίζονται στην ίδια περιοχή άλλα 3 άτομα. Στην βραχονησίδα Πιπέρι της Σίφνου εντοπίζονται 52 μετανάστες. Στις 24-6 συλλαμβάνονται 34 άτομα στην Κάλυμνο και άλλα 4 στην Λέσβο. Αγνοούνται 6 Σομαλοί και πνίγονται άλλοι 6 ανοιχτά της Κω. Στις 29-6 συλλαμβάνονται 30 Ιρακινοί και Αφγανοί στην Σύμη και άλλοι 19 στην Μυτιλήνη. Στις 5-7 συλλαμβάνονται στην Εύβοια 50 άτομα και την ίδια μέρα άλλοι 4 Αφγανοί στην Μυτιλήνη. Στις 18-7 συλλαμβάνονται 25 άτομα και 3 διακινητές. Στις 21-7 εντοπίζονται στην Αίγινα 52 άτομα, άλλοι 52 εντοπίζονται στο Μαντούδι Ευβοίας την ίδια μέρα ενώ σε άλλο σημείο της περιοχής εντοπίζονται ακόμα 26 άτομα. Στις 22-7 εντοπίζονται στην Ρόδο 21 άτομα. Στις 24-7 εντοπίζονται 39 άτομα στην Λέσβο. Στις 25-7 εντοπίζονται 54 άτομα στην Αλεξανδρούπολη. Στις 29-7 εντοπίζεται σκάφος με 147 άτομα, στην Κω εντοπίζονται 10 άτομα. Στις 8-8 εντοπίζονται 8 Αφγανοί στην Μυτιλήνη, άλλοι 3 στην Χίο, ενώ συνελήφθησαν άλλοι 94 Ιρακινοί. Στις 16-8 εντοπίζονται 29 Αφγανοί στην Κω. Στις 30-8 εντοπίζονται 15 Αφγανοί στην Χίο, άλλοι 4 Αφγανοί Λέσβο και 7 Ιρακινοί στην Ηγουμενίτσα. Στις 2-9 66 μετανάστες εντοπίζονται στα Μέθανα. Στις 3-9 τούρκικο αλιευτικό βυθίζεται, διασώζονται 36 Πακιστανοί 2 πνίγονται και 8 αγνοούνται στην Κυπαρισσία.⁵⁴

Από αυτή και μόνο την σταχυολόγηση, που ούτε πλήρης μπορεί να είναι φυσικά, διότι μόνο τόσοι εντοπίστηκαν, ούτε κατατοπιστική, μπορούμε όμως να βγάλουμε μερικά χρήσιμα συμπεράσματα. Μόνο μέσα σε λιγότερο από 3 μήνες εντοπίστηκαν σχεδόν χίλια άτομα να προσπαθούν να εισέλθουν παράνομα στην χώρα. Αυτό δείχνει καταρχήν ένα μέγεθος του προβλήματος. Επίσης, και οι αριθμοί των επιβαινόντων θα πρέπει να μας βάζει σε υποψίες για την ύπαρξη οργανωμένων κυκλωμάτων διακίνησης. Ακόμα διαπιστώνομαι ότι κύρια είσοδος αποτελεί η θάλασσα του Αιγαίου και τα γειτονικά προς την Τουρκία νησιά. Από ότι φαίνεται η θαλάσσια μετακίνηση είναι ο πιο πρόσφορος τρόπος για την είσοδο στην χώρα.

Φυσικά, όλα τα στοιχεία που παραθέσαμε παραπάνω δεν αφορούν αποκλειστικά τους πρόσφυγες, σίγουρα όμως ένα μέρος από όσους προσπάθησαν να εισέλθουν στην χώρα ήταν πρόσφυγες τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, οι Ιρακινοί π.χ. προέρχονται από ένα καταπιεστικό και ανελεύθερο καθεστώς.

Κατά καιρούς βέβαια έχουν έρθει σε ακόμα μεγαλύτερα νούμερα στην χώρα μας πρόσφυγες και μετανάστες ενδεικτικά αναφέρουμε να θυμίσουμε εδώ τους 300 ιρακινούς που ήρθαν στην Εύβοια το περσινό φθινόπωρο, τους 245 τον περσινό χειμώνα στην Ιεράπετρα, τους 105 στα Χανιά την ίδια περίοδο, και τους 130 στην Μυτιλήνη⁵⁵.

Ας δούμε όμως και μερικά ακόμα στοιχεία όσον αφορά τον πληθυσμό των προσφύγων στην Ελλάδα τα τελευταία 6 χρόνια. Σύμφωνα λοιπόν με στοιχεία του υπουργείου Δημοσίας Τάξης στις 31-12-2001 ο αριθμός των ατόμων στους οποίους έχει αναγνωριστεί η προσφυγική ιδιότητα ανερχόταν στους 7.000 περίπου, ακόμα σε 555 άτομα έχει δοθεί άδεια παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους. Ακόμα, όσον αφορά το μέγεθος του αριθμού των αιτούντων ασύλου στους οποίους αναγνωρίστηκε το καθεστώς του πρόσφυγα τα στοιχεία έχουν ως εξής:

⁵⁴ Τα στοιχεία βρέθηκαν στην ιστοσελίδα www.geocities.com/anar_gr (8-9-2002).

⁵⁵ Περιοδικό *Ο κόσμος των Προσφύγων*, έκδοση της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, τεύχη Φθινοπώρου 2001, και Καλοκαιριού 2002, Αθήνα.

1996: υποβλήθηκαν 1.572 αιτήσεις, εξετάστηκαν 634, αναγνωρίστηκαν 139 (22%)
 1997: υποβλήθηκαν 4.357 αιτήσεις, εξετάστηκαν 2.357, αναγνωρίστηκαν 130 (5,5%)
 1998: υποβλήθηκαν 2.953 αιτήσεις, εξετάστηκαν 3.904, αναγνωρίστηκαν 156 (4%)
 1999: υποβλήθηκαν 1.528 αιτήσεις, εξετάστηκαν 1.716, αναγνωρίστηκαν 146 (8,5%)
 2000: υποβλήθηκαν 3.083 αιτήσεις, εξετάστηκαν 1.970, αναγνωρίστηκαν 222 (11,2%)
 2001: υποβλήθηκαν 5.499 αιτήσεις, εξετάστηκαν 1.312, αναγνωρίστηκαν 147 (8%)⁵⁶

Ακόμα εδώ να προσθέσουμε ότι το πρώτο εξάμηνο (εώς 11-6) του 2002 υποβλήθηκαν 1857 αιτήσεις από τις οποίες αναγνωρίστηκαν μόνο οι 18. Ποσοστό που δεν αγγίζει το 1%.⁵⁷

Από όλα τα παραπάνω στοιχεία μπορούμε να εξάγουμε το συμπέρασμα ότι ο αναγνωρισμένος πληθυσμός προσφύγων μάλλον δεν αποτελεί πρόβλημα με σοβαρές κοινωνικές επιπτώσεις. Εκεί όπου ίσως εντοπίζεται βασικά το πρόβλημα είναι ίσως στην αθρόα έλευση μεταναστών/προσφύγων στα σύνορα της χώρας, κάτι που όπως δείξαμε παραπάνω αποτελεί μια σημαντική πτυχή του προσφυγικού προβλήματος των ημερών μας. Το κύριο ζητούμενο παραμένει η προστασία των δικαιωμάτων των προσφύγων κάτι που όπως θα δούμε δεν συμβαίνει στον ιδανικότερο βαθμό ούτε στην χώρα μας.

3.6. Πολιτική του ελληνικού κράτους για τους αιτούντες ασύλου

Σύμφωνα με το πιο πρόσφατα στοιχεία διαπιστώνουμε ότι το τελευταίο εξάμηνο εμφανίζεται μεγάλη μείωση στην παροχή ασύλου, από την Ελλάδα σε αιτούντες ασύλου, δείχνοντας έτσι να εναρμονίζεται με το όραμα της "Ευρώπης-Φρούριο". Για την αντιπρόσωπο της Ύπατης Αρμοστείας στην Ελλάδα Φλορ Ρόχας "*η τεράστια αυτή μείωση οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στο τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου*".⁵⁸ Άλλωστε οι περισσότεροι πρόσφυγες προέρχονται από το Αφγανιστάν, το Ιράκ και το Ιράν, κάτι που καθιστά της αρχές διστακτικές απέναντι τους.

Όσον αφορά γενικότερα τον τρόπο μεταχείρισης των αιτούντων ασύλου από τις ελληνικές αρχές υπάρχουν σοβαρές καταγγελίες για καταπάτηση εκ μέρους τους ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της Σύμβασης του 1951 που ρητά αποκλείει την δυνατότητα επαναπροώθησης των προσφύγων. Καταρχήν, ως δούμε ποιες οδηγίες δίνει η Ύπατη Αρμοστεία για την κράτηση των αιτούντων ασύλου.

Αρχικά, η κράτηση αιτούντων ασύλου αποτελεί ανεπιθύμητη ενέργεια για την Ύπατη Αρμοστεία και ειδικά όταν πρόκειται για ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού (γυναίκες, παιδιά, ασυνόδευτοι ανήλικοι), που χρειάζονται ιατροκοινωνική υποστήριξη. Επίσης, η Σύμβαση του 1951 ορίζει ότι δεν θα επιβάλλονται ποινές ή κράτηση σε πρόσφυγες που εισέρχονται ή διαμένουν παράνομα στην χώρα εξαιτίας αυτής της παράνομης εισόδου και διαμονής, και οι οποίοι έχουν έρθει απευθείας από την χώρα στην οποία κινδυνεύουν οι ελευθερίες τους. Υπάρχουν, βέβαια, και εκείνες οι περιπτώσεις όπου κατ' εξαίρεση μπορεί να επιτραπεί η προσωρινή κράτηση τους δηλ. όταν

α) χρειάζεται να διαπιστωθεί η ταυτότητα τους

β) χρειάζεται να καθορισθούν τα στοιχεία στα οποία βασίζονται οι ισχυρισμοί για το καθεστώς του πρόσφυγα, δηλ. για μια προκαταρκτική συνέντευξη και όχι για όλο το χρονικό διάστημα που απαιτείται για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα

γ) όταν χρειάζεται να εξετάζονται περιπτώσεις που οι πρόσφυγες έχουν καταστρέψει τα ταξιδιωτικά τους έγγραφα και

⁵⁶ Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Ενημερωτικό Δελτίο, Αθήνα, 2002.

⁵⁷ Έγγραφο του Γραφείου Ασύλου του Υπουργείου Δημ. Τάξης, (11-6-2002).

⁵⁸ Π. Μπουγάνης, *Κλειστή πόρτα για μετανάστες*, Ελευθεροτυπία, 22-9-2002.

δ) όταν χρειάζεται να διαπιστωθεί ο κίνδυνος απειλής της εθνικής ή δημόσιας ασφάλειας.

Η Ύπατη Αρμοστεία ακόμα προτείνει και μια σειρά εναλλακτικών μέσων κράτησης όπως: υποχρέωση αναφοράς του πρόσφυγα σε κάποια διοικητική αρχή, εγγυοδοσία, απελευθέρωση με εγγύηση, ανοικτά κέντρα παραμονής.

Η Ύπατη Αρμοστεία ζητά ακόμα να διασφαλίζονται οι διαδικαστικές εγγυήσεις, δηλ.

α) να τους ανακοινώνεται οποιαδήποτε διαταγή κράτησης καθώς και των δικαιωμάτων που τους αναγνωρίζονται σε κατανοητή γλώσσα

β) να ενημερώνονται για το δικαίωμα τους σε νομικό συμπαραστάτη

γ) το δικαίωμα τους να προσφεύγουν ενώπιον δικαστικής ή άλλης αρχής

δ) το δικαίωμα τους να προσβάλλουν την νομιμότητα της πράξης με την οποία διατάσσεται η κράτηση τους

ε) το δικαίωμα τους να έρθουν σε επαφή με το κατά τόπο γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας ή με άλλες οργανώσεις προστασίας προσφύγων. (UNCHR, Κατευθυντήριες οδηγίες για την κράτηση των αιτούντων άσυλο, 1999).

Ειδική αναφορά στις Κατευθυντήριες Αρχές της Ύπατης Αρμοστείας γίνεται για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες: μητέρες, ανηλίκους, παιδιά, θύματα βασανιστηρίων, αναπήρους. Εκεί ορίζονται με σαφήνεια οι βασικές αρχές σε περίπτωση κράτησης.

Όσον αφορά τα παιδιά, δεν πρέπει να επιβάλλεται το μέτρο της κράτησης εις βάρος των αιτούντων ασύλου, θα πρέπει πρώτα από όλα η φροντίδα να επαφίεται σε μέλη της οικογενείας αν βρίσκονται στην χώρα. Ειδάλλως, θα πρέπει να παίρνονται όλα εκείνα τα μέτρα που θα εγγυηθούν την ομαλή περαιτέρω ανάπτυξη τους. Η κράτηση εγκύων γυναικών καθώς και αυτών σε λοχεία θα πρέπει να αποφεύγεται. Σε κάθε περίπτωση όμως που κρατούνται γυναίκες θα πρέπει να γίνονται σεβαστές οι πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες και να έχουν ίση αντιμετώπιση με τους άντρες.

Τέλος, όσον αφορά τις συνθήκες κράτησης η Ύπατη Αρμοστεία υπογραμμίζει:

α) θα πρέπει να διερευνείται κατά πόσο κάποιοι κρατούμενοι είναι θύματα βασανιστηρίων προκειμένου να τύχουν ανάλογης μεταχείρισης

β) θα πρέπει να διαχωρίζονται άντρες και γυναίκες και παιδιά και ενήλικοι, εκτός και αν έχουν δεσμούς συγγένειας

γ) θα πρέπει να κρατούνται σε ειδικούς χώρους και όχι σε φυλακές

δ) θα πρέπει να υπάρχει δυνατότητα τακτικών επαφών και επισκέψεων συγγενών, φίλων, δικηγόρων κλπ.

ε) θα πρέπει να υπάρχει κατάλληλη ιατρική περίθαλψη

στ) θα πρέπει να εξασφαλιστεί χώρος για σωματική άσκηση καθώς και καθημερινές δραστηριότητες

ζ) θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα εκπαίδευσης ή και κατάρτισης

η) θα πρέπει να έχουν την δυνατότητα να ασκήσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, και εκδηλώσεις λατρείας

θ) θα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε βασικές ανάγκες της καθημερινής ζωής (κρεβάτια, εγκαταστάσεις υγιεινής),

ι) θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα πρόσβασης σε μηχανισμούς παραπόνων και ενστάσεων που αφορούν την κατάσταση τους. (UNCHR, Κατευθυντήριες οδηγίες για την κράτηση των αιτούντων άσυλο, 1999).

Αυτές λοιπόν είναι οι οδηγίες της Ύπατης Αρμοστείας για την κράτηση των αιτούντων ασύλου. Τα πράγματα όμως δεν είναι ακριβώς, έτσι στην χώρα μας τουλάχιστον. Στην κυριακάτικη στήλη της 6-1-2002 της δημοσιογραφικής ομάδας Ιός διαβάζουμε ένα μικρό χρονικό ιστορικό:

22-9-01 Στη Σάμο 198 πρόσφυγες από το Αφγανιστάν και το Ιράκ καταδικάζονται σε απέλαση χωρίς την παρουσία δικηγόρου ή διερμηνέα.

28-9-01 Η Παγκόσμια Οργάνωση κατά των Βασανιστηρίων καταγγέλλει την κακομεταχείριση 23 προσφύγων στα κρατητήρια του Α.Τ. Ελληνικού.

4-10-01 Ένας πρόσφυγας από τους 164 που κρατήθηκαν στα Χανιά, δηλώνει: *"Μας έπαιρναν έναν-έναν στο υπόγειο της σχολής εμποροπλοιάρχων και μας έδερναν. Δεν μας άφηναν να δούμε γιατρό. Μια μέρα ένας λιμενικός με πήγε κλοτσώντας στην τουαλέτα και προσπάθησε να με βιάσει με το γκλομπ".*⁵⁹

14-10-01 Το ΕΣΠ καταγγέλλει ότι οι ελληνικές αρχές αντί για αιτήσεις ασύλου δίνουν έγγραφα διοικητικής απέλασης στους αιτούντες.

4-11-01 Στην Ζάκυνθο 714 άνθρωποι βρίσκονται εγκλωβισμένοι στα αμπάρια πλοίου που εκδηλώνεται πυρκαγιά. Οι αρμόδιες αρχές αρνούνται να τους επιτρέψουν την αποβίβαση και μόνο ύστερα από πρωτοβουλία τοπικών φορέων αποβιβάζονται. Αργότερα, ο μεταφραστής που μετέβηκε στην Ζάκυνθο, δήλωσε ότι οι αρχές δεν δέχονταν αιτήσεις ασύλου.

Την ίδια εικόνα επιβεβαιώνει και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ). Από την εισήγηση της επιτροπής «Ζητήματα σχετικά με την υποδοχή και την πρόσβαση αιτούντων ασύλου στην διαδικασία ασύλου»⁶⁰, βγάζουμε καταρχήν το συμπέρασμα, ότι υπάρχει πρόβλημα στην πρόσβαση της διαδικασίας ασύλου. Οι εισηγητές αναφέρουν συγκεκριμένα παραδείγματα:

Παρεμπόδιση από όργανα του υπ. Δημοσίας Τάξης να έλθουν σε επαφή εκπρόσωποι του ΕΣΠ και συνεργαζόμενων δικηγόρων σε τρεις τουλάχιστον περιπτώσεις (στην Κω, την Σάμο και την Ηγουμενίτσα) στο διάστημα μετά την 11-9-2001. Την καταγγελία την έκανε το ΕΣΠ στην ΕΕΔΑ. Ακόμα ο Συνήγορος του Πολίτη διαπίστωσε το ίδιο πρόβλημα σε επίσκεψη του στην Κω και το κατήγγειλε στην επιτροπή.

Στις 2-5-2002 η ΕΕΔΑ παρέλαβε καταγγελία εννέα δικηγόρων για τις συνθήκες κράτησης 128 αλλοδαπών αιτούντων ασύλου (η κράτηση λάμβανε χώρα σε μια αποθήκη 150 τ.μ. χωρίς υποδομές υγιεινής ή ύδρευσης, ακατάλληλες για την στέγαση ανθρώπων).

Στις 15-5-2002 η ΕΕΔΑ παρέλαβε καταγγελία του ΕΣΠ που εκφράζονταν φόβοι για την απέλαση 14 Σομαλών, σημειώνοντας τις πλημμελές διαδικασίες για την διερεύνηση του καθεστώτος τους.

Η ΕΕΔΑ έχοντας διαπιστώσει τις ελλείψεις και την αμέλεια των αρμοδίων αρχών εκφράζει την ανησυχία της για την υποδοχή των αιτούντων ασύλου και την πρόσβαση τους στην διαδικασία ασύλου. Επίσης επαναλαμβάνει την ανησυχία της για της καταγγελίες ΜΚΟ για βίαιες επαναπροωθήσεις από τις ελληνικές Αρχές σε παραμεθόριες περιοχές αιτούντων ασύλου στην Τουρκία.

Ας μας επιτραπεί εδώ να σημειώσουμε, ότι πέρα από όσες ελλείψεις ή παραβλέψεις υπάρχουν από την πλευρά των αρμόδιων αρχών, η γενικότερη πολιτική του ελληνικού κράτους απέναντι στους μετανάστες γενικά και τους πρόσφυγες ειδικά δεν είναι και η καλύτερη. Το κλίμα ξеноφοβίας και ρατσισμού, που σε μερικές περιπτώσεις εκδηλώθηκε ακόμα και με φαινόμενα αυτοδικίας πολιτών, καλλιεργεί μια «σκληρή» στάση απέναντι στους αλλοδαπούς. Επιπλέον και σε οικονομικό επίπεδο δεν δίνονται οι αναγκαίοι υλικοί πόροι για μια ορθότερη και περισσότερο ανθρωπιστική αντιμετώπιση του προβλήματος σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις που έχει υπογράψει το ελληνικό κράτος.

⁵⁹ Δημοσιογραφική ομάδα Ιός, *Πρόσφυγες; Ποιοι πρόσφυγες;*, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 6-1-2002.

⁶⁰ Εισηγητές: Ι. Σακελαροπούλου, Ν. Σιταρόπουλος, ΕΕΔΑ, www.anthropos.gr, 6-6-2002.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1. Δικαιώματα των παιδιών προσφύγων και νομικό καθεστώς

4.1.1. Τα δικαιώματα των παιδιών

Καταρχήν, να κάνουμε μια διευκρίνηση, όταν θα αναφερόμαστε στον όρο παιδιά πρόσφυγες θα εννοούμε εφεξής όλους τους ανήλικους πρόσφυγες, είτε πρόκειται για παιδιά είτε για εφήβους. Εννοούνται για την ακρίβεια όλοι εκείνοι που βρίσκονται κάτω από την ηλικία των 18 ετών, που παρ' όλες κάποιες πολιτισμικές διαφοροποιήσεις, αποτελεί μια κοινώς αποδεκτή ηλικία ενηλικίωσης και κυρίως συναισθηματικής ωρίμανσης.

Οι διεθνείς συμβάσεις είναι σημαντικές, διότι αυτές καθορίζουν τις προϋποθέσεις εφαρμογής των δικαιωμάτων του παιδιού. Εδώ να πούμε, ότι οι διεθνείς συμβάσεις για τους πρόσφυγες (και ειδικότερα η Σύμβαση του 1951, το Πρωτόκολλο του 1967, και οι πιο περιορισμένης εδαφικής ισχύος Συμβάσεις ΟΑΕ ~για την Αφρική~ και της Καρταγκένα ~για την κεντρική και νότια Αμερική), δεν κάνουν ιδιαίτερη αναφορά στα παιδιά πρόσφυγες πράγμα το οποίο συνεπάγεται την ίση αντιμετώπιση τους με τους ενήλικους. Έτσι, ότι ισχύει και αναφέραμε στο σχετικό με το νομικό καθεστώς κεφάλαιο, ισχύει και για τα παιδιά πρόσφυγες, για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα. Το ίδιο ισχύει και για τις συμβάσεις με πιο ευρύτερο ορισμό του όρου πρόσφυγα (συμβάσεις για Αφρική και κεντρική και νότια Αμερική).

Η Σύμβαση όμως εκείνη η οποία αναγνωρίζει τα περισσότερα δικαιώματα στα παιδιά είναι η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΣΔΠ) του 1989. Το περιεχόμενο της Σύμβασης βέβαια δεν αναφέρεται σε ειδικά θέματα προσφύγων, ωστόσο καλύπτει και τα παιδιά πρόσφυγες την στιγμή που τα δικαιώματα αυτά αναγνωρίζονται σε κάθε ανθρώπινο μικρότερο των 18 ετών (άρθρο 1) χωρίς καμία διάκριση (άρθρο 2). Στην Σύμβαση αυτή καλύπτονται σχεδόν όλοι οι τομείς της ζωής του παιδιού, ενώ κάποια από αυτά εξειδικεύουν το αντικείμενο τους, πχ. για την δικαιοσύνη ανηλίκων, την υιοθεσία, τα οικογενειακά, καθώς και αυτά με χαρακτήρα κοινωνικής πρόνοιας, δηλ. υγείας, εκπαίδευσης και κατάλληλου επιπέδου ζωής. Αυτά τα τελευταία χαρακτηρίζονται ως "προοδευτικά δικαιώματα" διότι η εφαρμογή τους εξαρτάται από την δημοσιονομική ικανότητα και ανάπτυξη του κάθε κράτους. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι η "απαγόρευση της διάκρισης" είναι δικαίωμα των παιδιών, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι τα δικαιώματα που αναγνωρίζει το Κράτος στα παιδιά που είναι πολίτες του, τα αναγνωρίζει σε όλα τα παιδιά καθώς και στα παιδιά πρόσφυγες που υπάγονται στην δικαιοδοσία του. Η ΣΔΠ λόγω της οικουμενικότητας της, αποτελεί ένα ισχυρό εργαλείο για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των παιδιών, καθότι κανένα κράτος δεν μπορεί να επικαλεσθεί εξαίρεση για την μη εφαρμογή της. Ακόμα να σημειώσουμε, ότι σε περίπτωση που ένα κράτος δεν έχει υπογράψει την Σύμβαση του 1951, η ΣΔΠ αποτελεί την πρωταρχική βάση για την προστασία των παιδιών προσφύγων. Τέλος, το σημαντικότερο στοιχείο της ΣΔΠ είναι ότι θεωρεί τα παιδιά σαν υποκείμενα δικαιωμάτων, τα θεωρεί με απλά λόγια φορείς των δικαιωμάτων και όχι απλά σαν κάποια ανθρώπινα όντα που έχουν ανάγκες οι οποίες πρέπει να καλυφθούν. Τα τρία δικαιώματα τα οποία αποτελούν τον θεμέλιο λίθο της ΣΔΠ, και τα οποία αποτελούν το "τρίγωνο δικαιωμάτων είναι τα εξής: "το συμφέρον του παιδιού", η αρχή της μη διάκρισης, και η συμμετοχή. (UNCHR, Τα παιδιά πρόσφυγες, 1997).

4.1.2. Το νομικό καθεστώς των παιδιών προσφύγων

Αναφέρθηκε παραπάνω ότι στις συμβάσεις για τον καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα, δεν γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα παιδιά. Η εφαρμογή του κριτηρίου "δικαιολογημένος φόβος δίωξης" στα παιδιά δεν δημιουργεί προβλήματα όταν αυτά συνοδεύονται από τον έναν ή και τους δύο γονείς. Στα ασυνόδευτα παιδιά ο καθορισμός του καθεστώτος του πρόσφυγα είναι ένα ιδιαίτερο ζήτημα ~που θα εξεταστεί παρακάτω~ και απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή. Τώρα, ανάλογα με την νομοθεσία της χώρας, που γίνεται η αίτηση ασύλου, στο παιδί που ζητά άσυλο μπορεί να αναγνωρισθεί:

α. Το καθεστώς του πρόσφυγα όπως αυτό ορίζεται στην Σύμβαση του 1951.

β. Το καθεστώς του πρόσφυγα όπως αυτό ορίζεται στις Συμβάσεις του 1969 του ΟΑΕ ή στη Διακήρυξη της Καρταγκένα.

γ. Σε περίπτωση απόρριψης στο παιδί, μπορεί να δοθεί άδεια παραμονής σαν μετανάστης για ανθρωπιστικούς λόγους ή διαταγή απέλασης.

Πέρα όμως από την νομοθεσία, εφαρμόζεται και συγκεκριμένη διαδικασία για την εξέταση των ισχυρισμών του παιδιού. Οι τρεις αυτές μέθοδοι είναι:

α. Ομαδική αναγνώριση: Εάν τα μέλη του προσφυγικού ρεύματος είναι πάρα πολλά και είναι αδύνατο να γίνει ατομικά η εξέταση του αιτήματος, αναγνωρίζεται το καθεστώς του πρόσφυγα σε όλα τα μέλη της ομάδας, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών.

β. Αναγνώριση βασισμένη στο αίτημα κάποιου ενήλικα: Είναι πάγια η τακτική των κρατών, σε περίπτωση που αναγνωρίζεται το καθεστώς του πρόσφυγα στον αρχηγό της οικογένειας αυτόματα να αναγνωρίζεται χάριν της "οικογενειακής ενότητας". Ωστόσο εάν το παιδί δεν συνοδεύεται από τον πατέρα ή την μητέρα αλλά από κάποιον συγγενή, το αίτημα εξετάζεται ξεχωριστά. Αυτό εμπεριέχει το κίνδυνο να απορριφθεί το αίτημα του παιδιού και να καταστεί ασυνόδευτος ανήλικος.

γ. Αναγνώριση βασισμένη στους ισχυρισμούς του παιδιού: Σε περίπτωση που το παιδί βρίσκεται υπό την επιμέλεια του γονέα ή κάποιου τρίτου υποβάλλει αίτημα παροχής ασύλου. Σε αυτήν την περίπτωση αυτός που επιμελείται μπορεί να παίξει πολύ σημαντικό ρόλο στην διαδικασία αυτή της εξέτασης της αίτησης ασύλου.

Πέραν αυτών, επιβάλλεται η νομική εκπροσώπηση του παιδιού που ζητά άσυλο. Μια διαδικασία όμως συχνά χρονοβόρα. Ακόμα κατά την συνέντευξη, είναι αναγκαίο να υπάρχει μεταφραστής και το παιδί να συνοδεύεται από κάποιον, εξαιτίας του ότι η διαδικασία εξέτασης μπορεί να είναι μια οδυνηρή και τραυματική εμπειρία.

Ο καθορισμός της ηλικίας είναι ένα ακόμα πολύ σοβαρό ζήτημα. Αυτό είναι συχνά αναγκαίο για διάφορα προγράμματα και διαδικασίες, καθώς και για την νομοθεσία που διέπει την κάθε χώρα. Ακόμα, η ΣΔΠ εφαρμόζεται σε πρόσωπα κάτω των 18. Για τον καθορισμό της ηλικίας υπάρχουν διάφορες επιστημονικές μέθοδοι, οι οποίες μπορούν να υπολογίσουν την ηλικία, ωστόσο αυτό μπορούν να το κάνουν μόνο κατά προσέγγιση. Σε κάθε περίπτωση, και όταν δεν υπάρχει βεβαιότητα για την ακριβή ηλικία αναγνωρίζεται στο παιδί το ευεργέτημα της αμφιβολίας. Και για αυτήν την διαδικασία είναι απαραίτητο να εφαρμόζονται οι αρχές της ενημέρωσης, της ασφάλειας και της αξιοπρέπειας του ατόμου. (UNCHR, Καθορισμός του καθεστώτος του πρόσφυγα, 1998)

4.1.3. Τα ασυνόδευτα παιδιά

Ειδική πρόβλεψη, για την ιδιαίτερη κατάσταση των ασυνόδευτων παιδιών, δεν γίνεται σε πολλές χώρες, παρόλο που έχουν εφαρμόσει διαδικασίες για τον καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα.

"Εκτιμώντας τις συνέπειες στην σωματική και ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού λόγω της παρατεταμένης παραμονής του σε καταυλισμό ή σε συνθήκες καταυλισμού, η αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα ή η απόφαση λαμβάνεται προς το συμφέρον του παιδιού το συντομότερο, προσεκτικά και κατ' εφαρμογή των κατάλληλων διαδικασιών. Η αβεβαιότητα σχετικά με το νομικό καθεστώς των παιδιών, την ασφάλεια και το μέλλον τους αποτελεί τραυματική εμπειρία".⁶¹

Οι αρχές που πρέπει να διέπουν αυτές τις διαδικασίες είναι οι εξής:

Ο τρόπος καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα εξαρτάται από το επίπεδο πνευματικής ανάπτυξης και ωριμότητας του παιδιού. Ο εξειδικευμένος επαγγελματίας χρησιμοποιώντας τις γνώσεις του για την ψυχολογική, πνευματική και σωματική ανάπτυξη του παιδιού θα πρέπει να αποφασίσει, έχοντας επιπλέον υπόψην του και το γεγονός ότι τα παιδιά εκφράζουν τους φόβους τους με διαφορετικούς τρόπους από τους ενήλικους. Στο βαθμό που αυτό είναι δυνατόν, θα ήταν εξαιρετικά ωφέλιμο οι εξειδικευμένοι επαγγελματίες να μιλούν την ίδια γλώσσα και να έχουν κοινό πολιτισμικό υπόβαθρο.

Εάν κριθεί ότι το παιδί έχει την ωριμότητα και την ικανότητα να εκφράσει δικαιολογημένο φόβο δίωξης, η περίπτωση του θα πρέπει να αντιμετωπιστεί όπως αυτή των ενηλίκων.

Σε αντίθετη περίπτωση θα πρέπει να εξεταστούν όλα τα αντικειμενικά στοιχεία του αιτήματος, όπως τα χαρακτηριστικά της ομάδας με την οποία κατέφθασε το παιδί στην χώρα ασύλου, και τις συνθήκες ζωής στην χώρα καταγωγής.

Επειδή τα παιδιά δεν είναι νομικά αντεξούσια θα πρέπει να αντιπροσωπεύεται από κάποιον ο οποίος θα εκφράζει το συμφέρον του παιδιού.

Το πρόβλημα της "απόδειξης" των λεγομένων του παιδιού είναι πολύ σημαντικό για το καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα, και στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι και ιδιαίτερα περίπλοκο. Η απόφαση λοιπόν για τον καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα διέπεται από φιλελεύθερη εφαρμογή της αρχής "του ευεργετήματος της αμφιβολίας". Αυτό σημαίνει ότι δεν πρέπει να δημιουργούνται δισταγμοί για την αξιοπιστία της προσωπικής ιστορίας του παιδιού.

Με βάση την εκτίμηση ότι τα παιδιά αποτελούν ευάλωτη ομάδα, θα πρέπει να επιλέγονται οι κατάλληλες κάθε φορά και διαρκείς λύσεις που στοχεύουν στο συμφέρον του παιδιού. (UNCHR, Παιδιά πρόσφυγες, 1997)

4.2. Υγεία των παιδιών προσφύγων

Μία πρώτη βασική φροντίδα που πρέπει να ληφθεί αφορά τον τομέα της υγείας και της διατροφής. Να αναφέρουμε εδώ ότι το δικαίωμα των παιδιών σε ανθρώπινες συνθήκες ζωής και κατάλληλη ιατρική φροντίδα αναγνωρίζεται από την ΣΔΠ. Αυτά τα ζητήματα είναι εξαιρετικά μεγάλης σημασίας ειδικά για τα παιδιά. Οποιοσδήποτε ελλείψεις, προκαλούν ασθένειες και δεν συντελούν στην σωστή ανάπτυξη. Είναι κατανοητό, ότι όταν δεν παρέχεται ικανοποιητική διατροφή, σωστή περίθαλψη, κατάλληλες ιατρικές υπηρεσίες, πόσιμο νερό, κατάλληλη στέγη και ανθρώπινες συνθήκες υγιεινής, προξενούνται ασθένειες,

⁶¹ Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Παιδιά Πρόσφυγες*, Έκδοση της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Σελ. 99-100, Αθήνα, 1997.

οι οποίες επιβαρύνουν με ασθένειες τα παιδιά. Τα παιδιά εξάλλου είναι και τα πρώτα θύματα αυτών των συνθηκών.

Το νερό, η στέγη, η υγιεινή του περιβάλλοντος είναι από τα πρώτα στα οποία θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερο βάρος. Το πόσιμο καθαρό νερό, είναι ίσως το πρώτο που θα πρέπει να εξασφαλιστεί και προκειμένου να τηρούνται οι κανόνες υγιεινής αλλά και λόγω ασθενειών (η διάρροια είναι μια πολύ συχνή απειλή για την υγεία και την ζωή των παιδιών). Η στέγη και το περιβάλλον αποτελούν επίσης πολύ σημαντικούς τομείς. Θα πρέπει να εξασφαλιστεί το όσο το δυνατόν κατάλληλο περιβάλλον για την ανάπτυξη των παιδιών, και η σωστή κάλυψη των αναγκών σε στέγη. Η γενική διαρρύθμιση ενός προσφυγικού καταυλισμού ή ενός κέντρου υποδοχής θα πρέπει να περιλαμβάνει ειδικούς χώρους για άθληση και παιχνίδι. Ακόμα θα πρέπει να λαμβάνει μέριμνα για την ασφάλεια των παιδιών από ατυχήματα. Επίσης ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δίνεται στο ρουχισμό και στην προστασία από το κρύο μιας και τα παιδιά είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα σε αυτό.

Όσον αφορά τον τομέα της διατροφής και εδώ θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βάση και έμφαση στην κάλυψη των διατροφικών αναγκών και στην εξασφάλιση τροφών που συντελούν στην ανάπτυξη του παιδιού και την ευρωστία του. Η κακή διατροφή εξασθενίζει τον οργανισμό και καθιστά τα παιδιά ευάλωτα σε λοιμώξεις. Για αυτόν το λόγο θα πρέπει να εξασφαλίζεται η ποικιλία και η ποιότητα της διατροφής, έτσι ώστε να περιλαμβάνει ένα εύρος τροφών. Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει για τις ευάλωτες ομάδες των παιδιών, των εγκύων και των λεχώνων, των οποίων η διατροφή θα πρέπει να είναι η κατάλληλη. Ακόμα, ο θηλασμός των μητέρων, θα πρέπει να ενθαρρύνεται και να υποβοηθείται κατάλληλα λόγω της μεγάλης σημασίας που έχει αυτός για την υγεία του βρέφους. (UNCHR, Παιδιά πρόσφυγες, 1997)

Η προστασία και η προαγωγή της υγείας των παιδιών προϋποθέτει την πρόσβαση τους σε στοιχειώδης υπηρεσίες υγείας. Τα παιδιά πρόσφυγες δικαιούνται πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας της χώρας ασύλου πολύ συχνά όμως δημιουργούνται και ξεχωριστές δομές υγείας για την κάλυψη των ειδικών αναγκών. Τα παιδιά κάτω των 5 ετών αποτελούν συνήθως το 15-20% του προσφυγικού πληθυσμού, και αποτελούν ομάδα υψηλού κινδύνου. Η υγεία αυτών των παιδιών κινδυνεύει και συχνά ο κίνδυνος μεγαλώνει λόγω των άσχημων συνθηκών υγιεινής, της έλλειψης καθαρού νερού, του υποσιτισμού, τους τραυματισμούς, την έλλειψη εμβολίων και τις συνθήκες διαβίωσης σε πολυπληθείς χώρους.

Η στοιχειώδης ιατρική περίθαλψη θα πρέπει να περιλαμβάνει:

Οικογενειακές υπηρεσίες υγείας: όπου παρακολουθείται η υγεία των παιδιών.

Στοιχειώδης υπηρεσίες θεραπείας: για τις σημαντικότερες θανατηφόρες ασθένειες (διάρροιας, αναπνευστικών λοιμώξεων, μαλάρια).

Εμβολιασμοί: για μια σειρά ασθενειών όπως ιλαρά, πολιομυελίτιδα, διφθέρα, τέτανο, κοκίτη και φυματίωση.

Υγεία και υγιεινή: εξασφάλιση πόσιμου νερού και δημιουργίας κατάλληλων συνθηκών υγιεινής.

Εκπαίδευση σε θέματα υγείας: όπου θα πρέπει να παρέχονται γνώσεις για την πρόληψη ασθενειών με ιδιαίτερη σημασία για την δημοσία υγεία καθώς και για τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα. Η ενημέρωση των εφήβων θα πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή. (UNCHR, Παιδιά Πρόσφυγες, 1997)

4.3. Ψυχοκοινωνική ανάπτυξη

Η ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών προσφύγων είναι εξίσου σημαντική με την υγεία. Η σωματική και ψυχική υγεία είναι αλληλένδετα, και το ένα επηρεάζει και επηρεάζεται από το άλλο με διαλεκτικό τρόπο. Από αυτό συμπεραίνεται και η διττή σημασία που έχει η προστασία και η προαγωγή της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης. Από την μια δηλ. πρόληψη για την εξασφάλιση της σωστής ανάπτυξης των παιδιών, και υποστηρικτικός ρόλος στην ψυχοκοινωνική ευημερία, και από την άλλη παροχή ειδικής βοήθειας αποκατάστασης που συμβάλλει στην ανάρρωση των παιδιών που έχουν πληγεί ή έχουν ειδικές ανάγκες.

Σε αυτό το σημείο, καλό θα ήταν, να αναφερθούμε ειδικότερα για την σημασία ψυχοκοινωνικής ευημερίας των παιδιών προσφύγων. Είναι σαφές ότι η ανάπτυξη ~και σαν ανάπτυξη εδώ εννοούμε όχι μόνο την σωματική, αλλά εξίσου και την ψυχολογική και την κοινωνική~ είναι μια διαδικασία η οποία αποτελεί το μοναδικό ψυχολογικό παράγοντα των παιδιών. Η προσωπικότητα διαμορφώνεται καθημερινά σχεδόν, ικανότητες, δεξιότητες και συμπεριφορές αναπτύσσονται και καλλιεργούνται συνεχώς. Αυτή η διαδικασία δεν μένει στάσιμη, και δεν περιμένει να τελειώσει η προσφυγική κατάσταση. Για την ακρίβεια, η ίδια η προσφυγική κατάσταση επηρεάζει αυτή την διαδικασία ανάπτυξης. Να αναφέρουμε ακόμα, και την σημασία της οικογένειας σαν το περιβάλλον εκείνο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται το παιδί, το παιδί δεν αναπτύσσεται στην απομόνωση, είναι αναγκαία η οικογένεια προκειμένου να αναπτυχθούν στοιχεία όπως η αυτοεκτίμηση, η ασφάλεια και η ταυτότητα, όλα αναγκαία για την προσαρμογή του παιδιού στην κοινωνία. (UNCHR, Τα παιδιά πρόσφυγες, 1997)

Τα δύο βασικά στοιχεία της προσφυγικής κατάστασης, η διαταραχή και η αβεβαιότητα, πλήττουν την φυσική, πνευματική, ψυχοκοινωνική, πολιτισμική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Είναι λογικό, ότι αυτό το πλήγμα επιδεινώνεται όσο περισσότερο έντονη είναι η προσφυγική κατάσταση (παιδιά αυτόπτες μάρτυρες βιαιοτήτων, βασανιστηρίων ή και δολοφονίας μελών της οικογένειας). Εδώ να σημειωθεί ότι τα ασυνόδευτα παιδιά είναι ιδιαίτερα ευάλωτα.

Η προσφυγιά επηρεάζει αρνητικά και την οικογένεια. Συχνά, σε προσφυγικές καταστάσεις, παρατηρούνται φαινόμενα αποσάθρωσης της οικογενειακής δομής. Η ένταση της προσφυγιάς επιβαρύνει τον γονεϊκό ρόλο με αποτέλεσμα να μην υπάρχει η δυνατότητα ανταπόκρισης σε αυτές τις υποχρεώσεις. Έτσι, παρατηρούνται φαινόμενα εγκατάλειψης, κακοποίησης παιδιών και ενδοοικογενειακών συγκρούσεων.

Οι σημαντικότεροι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν τα παιδιά αφορούν την ψυχοσυναισθηματική τους ανάπτυξη. Συνήθως, η προσφυγική κατάσταση δεν είναι κάτι παροδικό αλλά αντιθέτως μια χρόνια κατάσταση. Τα παιδιά δεν έχουν να αντιμετωπίσουν μόνο μια σειρά αντιξοοτήτων αλλά και τις στερήσεις, στερήσεις κάθε είδους, από την διατροφή μέχρι το παιχνίδι.

Ως εκ τούτου η προσέγγιση για την βοήθεια στο παιδί θα πρέπει να είναι τριμερής. Πρώτα από όλα παρέμβαση στο ίδιο το παιδί, ύστερα παρέμβαση στην οικογένεια, ώστε αυτή να λειτουργήσει υποστηρικτικά προς το παιδί και τέλος παρέμβαση στην κοινότητα, έτσι ώστε αυτή να λειτουργήσει υποστηρικτικά προς την οικογένεια. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 2001)

Ένα πρώτος σημαντικός τομέας παρέμβασης είναι η πρόληψη των παραγόντων που προκαλούν άγχος, αυτό σημαίνει τα εξής:

Αποκατάσταση της κανονικής ζωής: Προσπάθεια για να λειτουργήσει η οικογένεια όσο το δυνατόν πιο φυσιολογικά. Είναι σαφές ότι η κατάσταση της προσφυγιάς δεν μπορεί να θεωρηθεί φυσιολογική.

Εξασφάλιση μιας προβλέψιμης καθημερινότητας: Τα παιδιά πρόσφυγες έχουν ανάγκη από μια καθημερινότητα προβλέψιμη, έτσι ώστε να νιώθουν ασφάλεια.

Διαρκείς λύσεις: Είναι απαραίτητο στον ορίζοντα να υπάρχουν οι δυνατότητες εφαρμογής διαρκών λύσεων, με στόχο την δημιουργία κανονικών συνθηκών διαβίωσης, οι οποίες θα εξασφαλίσουν την ψυχοκοινωνική ευημερία των παιδιών. (UNCHR, 1997)

4.3.1. Άμεση βοήθεια προς τα παιδιά

Εδώ θα εξετάσουμε αναλυτικότερα τον τρόπο με το οποίο γίνεται η άμεση παρέμβαση στα παιδιά.

Το παιχνίδι αποτελεί μια πολύ σημαντική δραστηριότητα εφόσον εξασφαλίζει την υγιή τους ανάπτυξη. Μέσα από το παιχνίδι το παιδί αντιμετωπίζει ότι του συμβαίνει, αφομοιώνει και αναπτύσσει δεξιότητες. Σαν διαδικασία βοηθά την κοινωνικοποίηση του παιδιού, και την ανταπόκριση του μέσα στην οικογένεια και την κοινότητα. Για αυτό είναι απαραίτητο, είτε στα κέντρα υποδοχής είτε στους καταυλισμούς να υπάρχουν ειδικοί χώροι απαλλαγμένοι από κινδύνους.

Ειδική φροντίδα θα πρέπει να δίνεται όσον αφορά την φροντίδα των βρεφών. Σε εξαιρετικά σοβαρές καταστάσεις (πχ. λιμός), μερικοί γονείς επηρεάζονται τόσο αρνητικά ώστε να παραμελούν τα παιδιά. Γενικότερα, η αδιάκοπη και φυσιολογική ανάπτυξη των βρεφών θα πρέπει να εξασφαλίζεται με κάθε τρόπο.

Συχνά υπάρχει ο κίνδυνος της παραμέλησης ή και της κακοποίησης. Το μέγεθος του τραύματος και του άγχος των γονέων, ή αυτών που φροντίζουν το παιδί, είναι ανάλογο με τον κίνδυνο που υπάρχει για παραμέληση ή κακοποίηση (π.χ. δεν παρέχεται η μερίδα φαγητού που αναλογεί στο παιδί, ανάθεση εργασιών που το πλήττουν κλπ.). Σε τέτοιες περιπτώσεις το ειδικό προσωπικό θα πρέπει να είναι έτοιμο να εφαρμόσει λύσεις όπως η τοποθέτηση του παιδιού σε άλλη οικογένεια ή η ανάθεση της φροντίδας σε τρίτους, προκειμένου να προληφθούν άλλα τραύματα.

Σύμφωνα με την ΣΔΠ, κάθε "*παιδί που έχει την ικανότητα διάκρισης*" δικαιούται "*να εκφράζει ελεύθερα την γνώμη του σχετικά με οποιοδήποτε ζήτημα τους αφορά*" (άρθρο 12, παρ. 1). Είναι λογικό ότι τα παιδιά όταν δεν ξέρουν τι συμβαίνει νιώθουν ανησυχία, και ειδικά σε κατάσταση προσφυγιάς είναι ένα μεγάλο πλήθος εξηγήσεων που απαιτούν απάντηση: γιατί έφυγαν από την χώρα τους, γιατί σκοτώθηκε ο ένας γονιός, η τύχη κάποιου προσώπου κλπ. Το δικαίωμα της συμμετοχής έχει άμεση σχέση με την ψυχοκοινωνική ευημερία στο βαθμό που ενεργοποιεί το υποκείμενο. Το παιδί θα πρέπει να ενημερώνεται, φυσικά λαμβάνοντας υπόψη όλες τις ιδιαιτερότητες του κάθε παιδιού, για ότι το αφορά, να ζητείται η γνώμη του και να στηρίζεται για να μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα. Όσο οδυνηρό μπορεί να φαντάζει ίσως ένα γεγονός, δεν θα πρέπει να αποκρύπτεται για μεγάλο χρονικό διάστημα από το παιδί, συχνά η κατάσταση αβεβαιότητας είναι πιο ψυχοφθόρα, αλλά αντιθέτως να δημιουργείται όλο εκείνο το υποστηρικτικό περιβάλλον ώστε να μπορέσει να αντεπεξέλθει το παιδί.

Στο παραπάνω, αλλά όχι μόνο σε αυτό βέβαια, μπορούν να βοηθήσουν ιδιαίτερα ομάδες στήριξης, οι οποίες θα παρέχουν στα παιδιά στήριξη για να μιλήσουν και να εκφραστούν ελεύθερα. Ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δοθεί στο γεγονός ότι δεν είναι μόνα και ότι δεν είναι αυτά υπεύθυνα για ότι τους συνέβη. (UNCHR, Παιδιά πρόσφυγες, 1997)

4.3.2. Βοήθεια προς τα παιδιά υποστηρίζοντας την οικογένεια

Ένας από τους καλύτερους δυνατούς τρόπους για να εξασφαλιστεί η ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών προσφύγων, είναι η υποστήριξη προς την οικογένεια. Έχουμε αναφερθεί στον τρόπο με τον οποίο επηρεάζεται η οικογένεια στην κατάσταση της προσφυγιάς, ως εκ τούτου η στήριξη προς την οικογένεια έχει άμεση επίδραση και στο παιδί. Οι στόχοι που μπαίνουν είναι οι εξής:

Διατήρηση της οικογενειακής ενότητας: Ένας στόχος που θα πρέπει να επιτευχθεί και είναι εξαιρετικά βασικός, μιας και σε συνθήκες προσφυγιάς οι αποχωρισμοί (βίαιοι ή μη) είναι πολλοί συχνοί. Τα προβλήματα που δημιουργούνται αντιμετωπίζονται με την συμβουλευτική, την βοήθεια, και την πρόσβαση σε απασχόληση. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το ζήτημα του χωρισμού της μητέρας από το παιδί, κάτι που θα πρέπει να αποφευχθεί με την ανάλογη υποστήριξη προς την μητέρα.

Αναζήτηση του γονέα που χάθηκε: Σε περίπτωση διάσπασης της οικογένειας απαραίτητη είναι η προσπάθεια να βρεθεί ο χαμένος γονέας. Να γίνει αποκατάσταση της επικοινωνίας και να προωθηθεί η οικογενειακή επανένωση. Στις μονογονεϊκές οικογένειες δύσκολα καλύπτονται οι ανάγκες των παιδιών, κάτι που συνεπάγεται ελλείψεις στην προστασία και φροντίδα, χαμηλότερο οικονομικό εισόδημα με αποτέλεσμα την επιδείνωση των συνθηκών της καθημερινότητας. Ακόμα η ανησυχία και η λύπη για τον χαμένο γονέα επιτείνει το άγχος και την αγωνία.

Μονογονεϊκές οικογένειες: Για τις μονογονεϊκές οικογένειες θα πρέπει να λαμβάνεται επιπλέον στήριξη σε ένα ευρύ φάσμα δράσεων: τόσο στις καθημερινές υποχρεώσεις όσο και στην ψυχοσυναισθηματική κατάσταση. Ταυτόχρονα, συχνά ο ένας γονιός δεν έχει αναπτύξει όλες τις ικανότητες για την ανατροφή των παιδιών, ή μια μητέρα ίσως αντιμετωπίσει δυσκολίες στις εξωτερικές εργασίες. (UNCHR, Τα ασυνόδευτα παιδιά στην προσφυγική κοινότητα, 1998)

4.4. Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση αποτελεί ένα διεθνώς αναγνωρισμένο δικαίωμα, διότι η σημασία του είναι εξαιρετικά μεγάλη για την ανάπτυξη των παιδιών. Στην ΣΔΠ δεσμεύονται τα κράτη ώστε αυτά να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους απέναντι στα παιδιά. Η εξορία και η κατάσταση προσφυγιάς δεν θα πρέπει να αποτελούν δικαιολογία για την μη εκπλήρωση αυτών των υποχρεώσεων. Ακόμα η Σύμβαση του 1951 προβλέπει την υποχρέωση της χώρας ασύλου να παράσχει εκπαίδευση.

Παρόλα αυτά όμως μόνο ένα 30% περίπου έχει πρόσβαση στην εκπαίδευση, και στην πλειοψηφία δεν παρέχεται ούτε καν η στοιχειώδης. Είναι σαφές ότι κάτι τέτοιο παραβιάζει τα δικαιώματα τους και επηρεάζει όλη την υπόλοιπη ζωή τους. Η Εκτελεστική Επιτροπή της Ύπατης Αρμοστείας εξέφρασε το αίτημα το 1992, για την αποτελεσματικότερη κάλυψη των αναγκών για εκπαίδευση ακόμα και κατά τα πρώτα στάδια μιας προσφυγικής κρίσης. Η παρακολούθηση μαθημάτων εξασφαλίζει στα παιδιά συνέχεια συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην ευημερία τους.

Παρόλα αυτά, τα εμπόδια που μπορεί να προκύψουν ποικίλουν. Πολλά κράτη δεν έχουν την δυνατότητα να παρέχουν με πληρότητα όλες τις αναγκαίες υπηρεσίες για την κάλυψη αυτών των αναγκών. Ελλείψεις σε δομές, και ανθρώπινο δυναμικό είναι οι πιο συχνές. Ακόμα πολλές φορές, δεν υπάρχει εκπαίδευση στην μητρική γλώσσα των προσφύγων και οι περιορισμένες δυνατότητες για την περαιτέρω πρόσβαση σε άλλες βαθμίδες εκπαίδευσης επηρεάζει αρνητικά την ευημερία και την οικονομική αυτάρκεια των προσφύγων. (UNCHR, Τα παιδιά πρόσφυγες στην προσφυγική κοινότητα, 1998)

Το 1990 έγινε η Διάσκεψη Κορυφής για τα παιδιά, η οποία έθεσε σαν στόχο να αποκτήσει πρόσβαση στην στοιχειώδη εκπαίδευση τουλάχιστον το 80% των παιδιών αυτής της ηλικίας. Όσον αφορά την στοιχειώδη εκπαίδευση βασικό στόχος είναι να διασφαλιστεί η πρόσβαση και να αμβλυνθούν οι διαφορές μεταξύ των φύλων. Η στοιχειώδης εκπαίδευση θα πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον γνώσεις γραφής, ανάγνωσης και αριθμητικής. Για την Δευτεροβάθμια εκπαίδευση αναγκαία κρίνεται η πληροφόρηση σχετικά με τις δυνατότητες που υπάρχουν σε αυτή και για τις ευκαιρίες που τους δίνονται. Τέλος, θα πρέπει να γίνεται προσπάθεια, έτσι ώστε η παρεχόμενη εκπαίδευση να δίδεται με την έναρξη της προσφυγικής κατάστασης, κάτι που σημαίνει ότι αυτή θα πρέπει να υπάρχει και στα κέντρα υποδοχής προσφύγων αλλά και καθ' όλη την διάρκεια εξέτασης του αιτήματος ασύλου. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996)

Στα παιδιά πρόσφυγες θα πρέπει να διασφαλίζονται οι προϋποθέσεις των εκπαιδευτικών ευκαιριών. Αυτές είναι:

Φύλο: Θα πρέπει να διασφαλιστεί η ισότιμη συμμετοχή παιδιών και των δύο φύλων στις εκπαιδευτικές ευκαιρίες. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των εκπαιδευτικών υπηρεσιών θα πρέπει να διευκολύνει την συμμετοχή και των κοριτσιών.

Πρόσβαση: Τα παιδιά πρόσφυγες θα πρέπει να έχουν την ίδια πρόσβαση στην στοιχειώδη εκπαίδευση με τα παιδιά πολίτες της χώρας ασύλου. Σε πολλές περιπτώσεις προτιμάται η πρόσβαση των παιδιών προσφύγων σε ήδη υπάρχουσες εκπαιδευτικές δομές, από την ίδρυση ξεχωριστών προσφυγικών σχολείων. Σε άλλες περιπτώσεις, κυρίως μαζικού προσφυγικού ρεύματος, όπου το παραπάνω δεν είναι εφικτό, θα πρέπει να δημιουργηθούν εγκαταστάσεις ή με εξωτερική βοήθεια το κράτος να αναλάβει την υποδοχή των παιδιών στις υπάρχουσες εκπαιδευτικές δομές. Θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να διασφαλιστεί ότι όλα τα παιδιά ηλικίας στοιχειώδους εκπαίδευσης θα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε κάποια μορφή επίσημου ή άτυπου εκπαιδευτικού προγράμματος.

Ποιότητα: Η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι ίδια με αυτή των παιδιών πολιτών. Στην δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση οι πρόσφυγες πρέπει να λαμβάνουν την ευνοϊκότερη δυνατή μεταχείριση, σε καμία περίπτωση πάντως όχι λιγότερο ευνοϊκή από αυτή που απολαμβάνουν οι υπόλοιποι αλλοδαποί.

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα: Εάν υπάρχουν σοβαρές πιθανότητες για εθελοντικό επαναπατρισμό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα θα πρέπει κατά το δυνατόν να ακολουθεί το πρόγραμμα της χώρας καταγωγής.

Καταλληλότητα: Τα εκπαιδευτικά προγράμματα θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και στις ιδιαιτερότητες των προσφύγων. Ιδιαίτερα σημασία θα πρέπει να αποδοθεί στην ενίσχυση της προσωπικής και πολιτισμικής ταυτότητας των παιδιών, στην ανάπτυξη της ψυχοκοινωνικής σταθερότητας και ανάπτυξης, τόσο των παιδιών όσο και των οικογενειών τους αλλά και της ευρύτερης κοινότητας. Η διδασκαλία θα πρέπει μνα γίνεται στην μητρική γλώσσα των παιδιών ~τουλάχιστον στην αρχή~ και να διδάσκονται όλες οι

απαραίτητες εκείνες γνώσεις που θα συμβάλλουν στην αρμονική συνύπαρξη στην χώρα ασύλου. Ακόμα, θα πρέπει να διδάσκονται και να εξασκούνται σε ικανότητες σχετικές με την οικονομική ζωή της κοινότητας των παιδιών.

Γλώσσα: Η γλώσσα αποτελεί έναν πολύ σημαντικό παράγοντα. Γι' αυτό θα ήταν καλό, τουλάχιστον σε αρχικά στάδια η εκπαίδευση να γίνεται με βάση την μητρική γλώσσα. Ανάλογα τώρα, με τις δυνατότητες μετεγκατάστασης ή και επαναπατριsmού, θα πρέπει να διδάσκεται και μία δεύτερη γλώσσα.

Όσον αφορά την εκπαίδευση, πολύ μεγάλη σημασία έχει επίσης και ο θεσμός της άτυπης εκπαίδευσης. Σαν άτυπη εκπαίδευση ορίζουμε όλες εκείνες τις εκπαιδευτικές διαδικασίες, οι οποίες όμως δεν οδηγούν στην απόκτηση κάποιου διπλώματος ή τίτλου σπουδών. Εντός της προσφυγικής κοινότητας θα πρέπει να ενθαρρύνονται τα μέλη της ώστε να αναπτύσσουν άτυπες εκπαιδευτικές δομές, οι οποίες σε κάθε περίπτωση θα εφοδιάσουν με τις κατάλληλες ικανότητες και δεξιότητες τα παιδιά της κοινότητας. Σημαντικοί σε αυτό το σημείο είναι οι τομείς της γλώσσας και του πολιτισμού και επαγγελματική εκπαίδευση.

Τέλος σε κάθε περίπτωση επίσημης εκπαίδευσης θα πρέπει να δίνονται στους πρόσφυγες όλα εκείνα τα πιστοποιητικά που ανταποκρίνονται στην εκπαιδευτική τους πορεία. (UNCHR, Παιδιά πρόσφυγες, 1997)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5.1. Το πρόβλημα των ασυνόδευτων εφήβων

Καταρχήν, να σημειώσουμε εδώ ότι σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία ασυνόδευτα είναι τα παιδιά που έχουν αποχωριστεί τους γονείς τους και δεν ανατρέφονται από κάποιον ενήλικα που σύμφωνα με την νομοθεσία ή τα έθιμα αναλαμβάνει αυτή την ευθύνη. Οι όροι ασυνόδευτοι ανήλικοι ή ασυνόδευτα παιδιά προτιμώνται αντί του ορφανά. Ένα παιδί θα πρέπει να χαρακτηρίζεται σαν ορφανό εάν έχουν αποβιώσει και οι δύο γονείς του.

Πέραν των όσων λόγων που οδηγούν στην προσφυγιά και τους οποίους έχουμε αναφέρει σε αυτή την εργασία, υπάρχει και μια σειρά ακόμα αιτιών που οδηγεί τους εφήβους στην προσφυγιά, καθώς και μια σειρά παραγόντων που τους καθιστούν επιπλέον και ασυνόδευτους.

Η Ύπατη Αρμοστεία αναφέρει ότι στα 50 χρόνια δράση της στον αριθμό των ανθρώπων που έχει βοηθήσει, πάνω από το 50% ήταν παιδιά. Αυτό επιβεβαιώνει την θέση ότι τα παιδιά (μαζί με τις γυναίκες και τους ηλικιωμένους) αποτελούν τα πρώτα θύματα μιας προσφυγικής κρίσης, και ταυτόχρονα τα πιο ευάλωτα. Συνήθως ο αριθμός των ασυνόδευτων ανηλίκων σε κάθε προσφυγικό πληθυσμό κυμαίνεται από το 2% έως και το 5%. Βέβαια, υπάρχουν και οι εξαιρέσεις: στην προσφυγική κρίση του Βιετνάμ ο αριθμός των ασυνόδευτων ανηλίκων έφτανε το 7% επί του πληθυσμού των ανηλίκων προσφύγων. Για να γίνει κατανοητός αυτός ο αριθμός, να πούμε ότι ακόμα και μέχρι το 1993, υπήρχαν σε καταυλισμούς προσφύγων στα σύνορα του Βιετνάμ, περί τους 2.600 ασυνόδευτους ανηλίκους πρόσφυγες και ενώ ήδη το ένα τρίτο του συνολικού τους αριθμού είχε ήδη μεταναστεύσει. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996 και 2001)

Συνοπτικά εξετάζοντας τους τις αιτίες αποχωρισμού των παιδιών από τους γονείς θα διαπιστώσουμε:

- α) τα παιδιά μπορεί να αποχωρίστηκαν τυχαία
- β) να απήχθησαν
- γ) να είναι ορφανά
- δ) να διέφυγαν ή να ζούσαν ανεξάρτητα από την οικογένεια τους
- ε) μπορεί να είναι παιδιά του δρόμου
- στ) μπορεί να στάλθηκαν από τους γονείς τους στην χώρα ασύλου
- ζ) μπορεί να εγκαταλείφθηκαν από τους γονείς τους
- η) σε πολεμικές συρράξεις τα παιδιά εγκαταλείπουν την χώρα τους λόγω της κατάταξης τους στο στρατό. (UNCHR, Τα παιδιά πρόσφυγες, 1997)

Οι λόγοι που ωθούν τους εφήβους στην προσφυγιά δεν διαφέρουν φυσικά από αυτούς που ωθούν τον υπόλοιπο πληθυσμό σε αυτή. Ωστόσο υπάρχουν κάποιες

διαφοροποιήσεις. Ο σημαντικότερος λόγος είναι η αποφυγή της στρατεύσης. Σήμερα περίπου 300.000 παιδιά κάτω των 18 ετών ~ακόμα και εφτάχρονα ή οκτάχρονα~ λαμβάνουν ενεργό μέρος σε πολεμικές συρράξεις σε όλο τον κόσμο. Σε κάποιες από αυτές τις περιπτώσεις τα παιδιά είναι εθελοντές, αλλά σε κάποιες άλλες, όπως το Αφγανιστάν, τη Σρι Λάνκα και πολλές χώρες της Αφρικής τα παιδιά εξαναγκάζονται σε στρατολόγηση. Τα παιδιά πρόσφυγες αντιμετωπίζουν συχνά και τον κίνδυνο της σεξουαλικής εκμετάλλευσης, σε εμπόλεμες περιοχές. Να αναφέρουμε εδώ ότι η στρατολόγηση ή επιστράτευση εφήβων κάτω των 15 ετών θεωρείται από το διεθνές δίκαιο έγκλημα πολέμου. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού ορίζει το 15^ο έτος της ηλικίας σαν ελάχιστο όριο της επιστράτευσης στις ένοπλες δυνάμεις. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 2001)

Όταν ξεσπά μια σύγκρουση δεν είναι δύσκολο τα παιδιά να εμπλακούν στην οικονομική και στρατιωτική δραστηριότητα των εμπλεκόμενων μερών. Για παράδειγμα, στην Σομαλία, στο Μπουρούντι και στην Σιέρα Λεόνε, έφηβοι στρατολογήθηκαν εσκεμμένα. Η στρατολόγηση εφήβων συχνά αποτελεί μια "αρχή" των στρατιωτικών. Ένας αντιπολιτευόμενος στρατιωτικός στο Κονγκό λέει χαρακτηριστικά: *"Τα παιδιά γίνονται καλοί στρατιώτες, επειδή είναι νέοι και θέλουν να επιδείξουν τις ικανότητες τους. Νομίζουν ότι όλα είναι ένα παιχνίδι, κάτι που τους κάνει ατρόμητους."*⁶² Σε αυτή την κατάσταση σημαντικό ρόλο παίζουν τα ελαφρά όπλα που μπορούν να τα χειριστούν άνετα και παιδιά.

Συχνά βέβαια, τα παιδιά έχουν βοηθητικό ρόλο στα στρατεύματα όπως ανιχνευτές, αγγελιαφόροι, ή μάγειροι, ενώ τα κορίτσια συχνά "προσφέρουν" σεξουαλικές υπηρεσίες. Όποιος όμως και είναι ο σκοπός, τα παιδιά εξαναγκάζονται να εγκαταλείψουν το σπίτι και την οικογένεια τους, συχνά βίαια με απαγωγές, σε αυτές τις περιπτώσεις τα παιδιά χάνουν κάθε επαφή με την οικογένεια τους. Μία από τις χειρότερες περιπτώσεις αυτού του φαινομένου είναι αυτή της βόρειας Ουγκάντας, όπου υπολογίζεται ότι έχουν απαχθεί γύρω στα 10.000 παιδιά κυρίως αγόρια ηλικίας 12-16.

Επίσης πολύ συχνή είναι και η σεξουαλική κακοποίηση κοριτσιών. *"Ο βιασμός σαν στρατιωτικό όπλο είναι πολύ συχνά σε εθνικές συγκρούσεις. Σε όλη την σύρραξη στην Βοσνία αποτελούσε πολιτική το να βιάζονται έφηβες. Στην γενοκτονία της Ρουάντα, ο βιασμός χρησιμοποιήθηκε για την εθνοκάθαρση. Μετά από μια στρατιωτική επιδρομή οι στρατιώτες συχνά βίαζαν κάθε κορίτσι που είχε επιβιώσει."*⁶³ Γενικότερα συχνά τα κορίτσια σε εμπόλεμες καταστάσεις, βιάζονται, μένουν έγκυες, χάνουν την ελευθερία τους, σταματά η εκπαίδευσή τους και χάνουν όποιες μελλοντικές ευκαιρίες. (Black, 2001)

Επίσης, να προσθέσουμε ότι δεν είναι λίγες εκείνες οι φορές όπου οι έφηβοι εξαναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις οικογένειές τους, ή αποχωρίζονται από αυτές βίαια. Αυτό ήταν πολύ συχνό στις κρίσεις της Καμπότζης και του Βιετνάμ. Επίσης, συχνά οι γονείς παροτρύνουν τα παιδιά τους να εγκαταλείψουν την χώρα, προκειμένου να γλιτώσουν από τον πόλεμο και γενικότερα τις άσχημες κοινωνικές συνθήκες που δημιουργούν οι πολεμικές συρράξεις, οι κοινωνικές ανακατατάξεις και η πολιτική ρευστότητα.

Πολλές φορές ακόμα, τα αίτια για τους ανήλικους πρόσφυγες είναι μεικτά. Έχουμε αναφερθεί εκτεταμένα σε άλλο κεφάλαιο, στο γεγονός ότι σήμερα το φαινόμενο της προσφυγιάς τείνει προς μια μεικτή κατάσταση πολιτικών λόγων και οικονομικών συνθηκών. Μια εμπόλεμη κατάσταση επηρεάζει το σύνολο της κοινωνίας. Έτσι λοιπόν, πολλές είναι και εκείνες οι περιπτώσεις που ασυνόδετοι έφηβοι εγκαταλείπουν την χώρα τους αναζητώντας μια καλύτερη τύχη αλλού, πολύ συχνά μετά από την παρότρυνση των γονέων τους. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 2001)

Οι ασυνόδετοι έφηβοι δεν είναι όμως πάντα αποτέλεσμα των λόγων που περιγράψαμε παραπάνω. Για την ακρίβεια ένας μικρός αριθμός εφήβων καλύπτουν οι

⁶² Maggie Black, *Growing up alone: childhood under siege*, Unicef, London, 2001, σελ. 23

⁶³ οπ. παρ. σελ 25.

παραπάνω αιτιάσεις. Συχνότερα, οι αποχωρισμοί είναι τυχαίοι. "Είναι πολλοί οι τρόποι με τους οποίους συμβαίνουν αυτοί οι χωρισμοί. Όταν μια προσφυγική μετακίνηση είναι αποτέλεσμα ενός απροσδόκητου γεγονότος, μπορεί απλούστατα να μην υπάρχει ο χρόνος ή η ευκαιρία να φύγουν όλα μαζί τα μέλη της οικογενείας. Μέσα σε ένα τρομαγμένο πλήθος, ακόμα και παιδιά που οι γονείς τους τα κρατάνε από το χέρι μπορούν εύκολα να αποσπαστούν και να χαθούν. Σε άλλες καταστάσεις, οι γονείς μπορεί να προσπαθούν τόσο απεγνωσμένα να φροντίσουν για την ασφάλεια των παιδιών τους, ώστε να τα εμπιστευθούν σε άλλους ακόμα και σε αγνώστους, τους οποίους στην συνέχεια δεν μπορούν να βρουν"⁶⁴.

Ανεξάρτητα από τα προαναφερόμενα αίτια τα ασυνόδευτα παιδιά δεν έχουν μεγάλα περιθώρια στις αποφάσεις που τα αφορούν κάτι που τα καθιστά μια ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα, και ανεξάρτητα από το καθεστώς τους έχουν ανάγκες οι οποίες θα πρέπει να ικανοποιούνται.

5.2. Η αρχική υποδοχή των ασυνόδευτων παιδιών

Καταρχήν είναι εξαιρετικής σημασίας ο καθορισμός της προσωπικής κατάστασης του παιδιού, αφού αυτά τα παιδιά δεν ανατρέφονται από την οικογένεια τους. Η φροντίδα που παρέχεται σε αυτά τα παιδιά από άλλους πρόσφυγες, αποδεικνύεται από την εμπειρία, ότι δεν είναι πάντα η καλύτερη. Ο άμεσος εντοπισμός των ασυνόδευτων παιδιών επιβάλλεται λοιπόν, επειδή

α) η ικανοποίηση των αναγκών τους εξαρτάται από την παρακολούθηση της και

β) η αναζήτηση των γονέων θα πρέπει να έχει τον χαρακτήρα του επείγοντος.

Η πρόληψη είναι κάτι ουσιώδες για την μείωση του αριθμού των ασυνόδευτων παιδιών. Για παράδειγμα η παροχή ιδιαίτερης φροντίδας σε μονογονεϊκές οικογένειες ή σε οικογένειες με ανάπηρα παιδιά μπορεί να προλάβει την εγκατάλειψη αυτών των παιδιών. Ακόμα σε κάποια οργανωμένη αναχώρηση από τον τόπο διαμονής θα πρέπει κάθε παιδί να συνοδεύεται από τον γονέα του, τέλος θα πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα για την αποφυγή του ηθελημένου αποχωρισμού.

Η διαδικασία που θα πρέπει να ακολουθείται για τον χαρακτηρισμό των παιδιών σαν ασυνόδευτα έχει τέσσερα στάδια.

Αναζήτηση: Τα ασυνόδευτα παιδιά θα πρέπει να αναζητηθούν. Συνήθως θα βρεθούν σε νοσοκομεία, σε κέντρα διατροφής, σε ορφανοτροφεία, σε άλλες οικογένειες και στο δρόμο. Πολλές φορές είναι μόνα. Σημαντικός είναι ο ρόλος των μελών της προσφυγικής κοινότητας ειδικά για τον εντοπισμό παιδιών που έχουν αποχωριστεί τους δικούς τους.

Καταγραφή: Θα πρέπει να διατηρείται αρχείο για τα ασυνόδευτα παιδιά, που θα περιλαμβάνει όλα τα απαραίτητα στοιχεία για τον μετέπειτα εντοπισμό των γονιών. Σημαντικά επίσης είναι και τα στοιχεία που είναι σε θέση να δώσουν άλλα μέλη της προσφυγικής κοινότητας.

⁶⁴ Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Οι πρόσφυγες του κόσμου 1995-96*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σελ. 46.

Τεκμηρίωση: Εκτός από την καταγραφή απαιτείται η τεκμηρίωση κάθε ασυνόδευτου παιδιού, ώστε να δημιουργηθεί ένας φάκελος με την προσωπική ιστορία του παιδιού και τις ιδιαίτερες ανάγκες του, και να αρχίσει αμέσως ο εντοπισμός.

Επιμέλεια: Η νομική ευθύνη για τα ασυνόδευτα παιδιά ανήκει στην κυβέρνηση της χώρας ασύλου. Το ασυνόδευτο παιδί δικαιούται Επιτρόπου ο οποίος το αντιπροσωπεύει στις νομικές διαδικασίες. (UNCHR, Παιδιά πρόσφυγες, 1997)

5.3. Η φροντίδα του ασυνόδευτου παιδιού

Το πρώτο πράγμα το οποίο πρέπει να διασφαλιστεί είναι ότι το παιδί βρίσκεται υπό την επιμέλεια κάποιου ενήλικου ο οποίος το φροντίζει, το αγαπά και εξασφαλίζει και ικανοποιεί τις ανάγκες της ανάπτυξης του. Σε κάθε περίπτωση αυτό που είναι εξαιρετικά σημαντικό να αναφέρουμε εδώ ότι η γνώμη του παιδιού θα πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη και να αξιολογούνται σοβαρά.

Στην περίπτωση που τα παιδιά ζούνε με οικογένειες που δεν είναι δικές τους δίδεται στα παιδιά δελτίο ταυτότητας και ελέγχεται η ποιότητα των ρυθμίσεων της φροντίδας τους. Επίσης, θα πρέπει να γίνεται και σοβαρή εξέταση για κάθε είδους κακοποίηση (ψυχολογική και σωματική) ή παραμέληση του παιδιού. Σε τέτοιες περιπτώσεις θα πρέπει να εξετάζεται το ενδεχόμενο μετακίνησης του παιδιού σε άλλη οικογένεια της προσφυγικής κοινότητας. Τα παιδιά δεν θα πρέπει να μεταβάλλονται σε οικιακούς βοηθούς ή να εργάζονται, διότι κινδυνεύουν οι ανάγκες ανάπτυξης τους καθώς και οι συναισθηματικές ανάγκες.

Για τα παιδιά που δεν παρέχεται φροντίδα προτιμάται η τοποθέτηση τους σε άλλες οικογένειες της προσφυγικής κοινότητας. Πάντα θα πρέπει αυτή να στοχεύει στην ικανοποίηση των αναγκών της ανάπτυξης και στην καλύτερη εξυπηρέτηση του συμφέροντος του παιδιού. Θα πρέπει να προτιμώνται οικογένειες που κατάγονται από την ίδια περιοχή με το ασυνόδευτο παιδί, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η πολιτισμική και γλωσσική συνέχεια της ανάπτυξης.

Όταν δεν είναι δυνατόν τίποτα από τα παραπάνω τα ασυνόδευτα παιδιά θα πρέπει να φροντίζονται ομαδικά. Ειδικά, για τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά θα πρέπει εξασφαλιστεί η φροντίδα τους είτε από ομάδα των υπηρεσιών είτε από τα μεγαλύτερα σε ηλικία τους αδέρφια. Τα μεγαλύτερα παιδιά, που έχουν την δυνατότητα να ζουν ανεξάρτητα και να ικανοποιούν κάποιες από τις ανάγκες τους μπορούν να αναλάβουν την φροντίδα μικρότερων παιδιών. Γενικότερα θα πρέπει να αποφεύγεται η δημιουργία ορφανοτροφείων ή ο εγκλεισμός και η τοποθέτηση σε ιδρύματα, διότι με αυτό τον τρόπο δεν εξασφαλίζεται η σωστή ανάπτυξη των παιδιών και εμποδίζεται η ένταξη τους στην κοινωνία υποδοχής. Θα πρέπει για αυτό τον λόγο τα παιδιά να παρακολουθούν τα ίδια σχολεία να εξυπηρετούνται από τις ίδιες υπηρεσίες και εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνται από τους υπόλοιπους πρόσφυγες της ίδιας ηλικίας. Γενικότερος κανόνας θα πρέπει να είναι να μην διαχωρίζονται τα ασυνόδευτα παιδιά από την προσφυγική κοινότητα, το αντίθετο έχει ίσως άσχημες συνέπειες στην ανάπτυξη και την κοινωνικοποίηση των ασυνόδευτων παιδιών. Θα πρέπει βέβαια να διασφαλίζονται όλες εκείνες οι προϋποθέσεις και να παρέχεται όλη η απαραίτητη βοήθεια στην προσφυγική κοινότητα ώστε να έχει την δυνατότητα η ίδια να συντελεί στην ανάπτυξη των απροστάτευτων παιδιών της. (UNCHR, Παιδιά πρόσφυγες, 1997).

Η αναζήτηση της οικογένειας είναι, όπως εξάλλου είναι λογικό, μια από τις προτεραιότητες που θα πρέπει να μπαίνουν, και η διαδικασία αυτή να ξεκινά το συντομότερο δυνατό. Πολύ σημαντικό σε αυτή την διαδικασία εκτός από την οικογενειακή συνένωση είναι και το γεγονός ότι το παιδί γνωρίζει ότι κάποιος ενδιαφέρονται για τους γονείς του, κάτι που μπορεί να εδραιώσει και την εμπιστοσύνη. Οι μέθοδοι αναζήτησης

περιλαμβάνουν πολλά μέσα, όπως: αποστολή φωτογραφιών σε συνοριακά σημεία, χρήση ραδιοφώνου, τηλεόρασης και εφημερίδων, δημιουργία "βιβλίων" ή "εφημερίδων" με φωτογραφίες παιδιών κλπ. Η αναζήτηση θα πρέπει να γίνεται ακόμα και όταν το παιδί θεωρεί ότι και οι δύο γονείς του είναι νεκροί. Η εμπειρία αποδεικνύει ότι συχνά ο ένας από τους δύο είναι ζωντανός. Επιπλέον μπορεί να βρεθούν άλλοι συγγενείς ή φίλοι που θα μπορούσαν να αναλάβουν την φροντίδα του παιδιού.

Σε αυτή την διαδικασία είναι πολύ σημαντικό να διασφαλίζεται ότι η διάδοση πληροφοριών σε σχέση με τα παιδιά και τις οικογένειες τους δεν θα πρέπει να βάζουν σε κίνδυνο τους ίδιους. Ακόμα, συνίσταται η προσεκτική επαλήθευση των ισχυρισμών των ενηλίκων που ζητούν οικογενειακή συνένωση. Παρουσιάζονται εσφαλμένοι ή απατηλοί ισχυρισμοί.

Η οικογενειακή συνένωση θα πρέπει να πραγματοποιείται υπό την εποπτεία κοινωνικής υπηρεσίας ώστε να εξασφαλιστεί ότι γίνεται προς το συμφέρον του παιδιού. Ανάλογα με την διάρκεια και την φύση του αποχωρισμού μερικές φορές ίσως είναι απαραίτητη ειδική βοήθεια και ατομική φροντίδα. Ειδικότερα χρειάζεται προσεκτική εξέταση σε περίπτωση μακροχρόνιου αποχωρισμού, τοποθέτησης του παιδιού σε άλλη οικογένεια ή κακοποίησης από τους γονείς του προκειμένου να εξασφαλιστεί το συμφέρον του παιδιού. (UNCHR, Τα ασυνόδευτα παιδιά στην προσφυγική κοινότητα, 1998)

5.4. Κατευθυντήριες αρχές για την μεταχείριση ασυνόδευτων παιδιών

Η θεμελιώδης κατευθυντήρια αρχή για την φροντίδα και προστασία του παιδιού είναι το "συμφέρον του παιδιού". Αποτελεσματική προστασία και βοήθεια πρέπει να παρέχονται στα ασυνόδευτα παιδιά με τρόπο συστηματικό ολοκληρωμένο που να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες της παιδικής ηλικίας. αντιμετώπιση των θεμάτων που αφορούν τα ασυνόδευτα παιδιά προκύπτει από τα εξής διεθνή κείμενα: Σύμβαση για το καθεστώς προσφύγων (1951), Πρωτόκολλο για το καθεστώς των προσφύγων (1954), Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού (1989).

*"Ασυνόδευτο παιδί είναι κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο των 18 ετών, εκτός εάν, σύμφωνα με την ισχύουσα για το παιδί νομοθεσία η ενηλικίωση επέρχεται νωρίτερα, το οποίο έχει αποχωριστεί τους γονείς του και κανένας ενήλικας -που θα μπορούσε σύμφωνα με το νόμο ή το έθιμο- δεν φέρει ευθύνη για την φροντίδα του"*⁶⁵. Συχνά βέβαια, το παιδί συνοδεύεται από κάποιους ενήλικες οι οποίοι δεν είναι γονείς του, αλλά οι οποίοι φροντίζουν για τις ανάγκες του.

Λόγω της ευάλωτης κατάστασης του ασυνόδευτου παιδιού θα πρέπει πάντα να επιτρέπεται η είσοδος του στην χώρα ασύλου. Το αίτημα θα πρέπει να καθορίζεται με βάση το νομικό καθεστώς για τον καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα. Επίσης, με την είσοδο του στην χώρα θα πρέπει να ορίζεται ένας νομικός εκπρόσωπος του παιδιού.

Άμεση προτεραιότητα θα πρέπει να δίνεται στην εξέταση του αιτήματος ασύλου από το παιδί, προκειμένου να εξετάζεται δίκαια και έγκαιρά. Το ίδιο ισχύει και για την προσφυγή κατά αρνητικής απόφασης. Το παιδί δεν είναι νομικά αυτεξούσιο, αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να εκπροσωπείται από κάποιον οικείο ο οποίος θα διασφαλίσει τα συμφέροντα του.

Ιδιαίτερη βαρύτητα θα πρέπει να δίνεται σε ότι αφορά την εξέταση των πραγματικών περιστατικών-στοιχείων της αίτησης, και να λαμβάνεται πάντα υπόψη η ψυχοσυναισθηματική ωριμότητα του παιδιού, όπως και το γεγονός των πιθανά

⁶⁵Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Κατευθυντήριες αρχές για την πολιτική και την διαδικασία στα πλαίσια εξέτασης αιτημάτων ασύλου ασυνόδευτων παιδιών*, Αθήνα, 1997 σελ. 2.

περιορισμένων γνώσεων τους για την πολιτική κατάσταση στην χώρα καταγωγής. Αυτό που είναι σημαντικό είναι να δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στους αντικειμενικούς παράγοντες που αποτελούν την βάση καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα.

Να υπενθυμίσουμε ότι η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του παιδιού αναγνωρίζει κάποια ειδικά ανθρώπινα δικαιώματα στα παιδιά, των οποίων η παραβίαση γίνεται και με διαφορετικό τρόπο από ότι στους ενήλικες. Οι παραβιάσεις αυτές μπορεί να οδηγήσουν στην αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα. Τέτοια παραδείγματα είναι: η στράτευση παιδιών σε τακτικό και άτακτο στρατό, η καταναγκαστική εργασία, το λαθρεμπόριο παιδιών για λόγους σεξουαλικής εκμετάλλευσης και πορνείας και η πρακτική της γυναικείας κλειτοριδεκτομής. (UNCHR, Κατευθυντήριες αρχές για την πολιτική και την διαδικασία στα πλαίσια εξέτασης αιτημάτων ασύλου ασυνόδευτων παιδιών, 1997)

Ακόμα, θα πρέπει να εξετάζεται το οικογενειακό περιβάλλον γιατί μπορεί αυτό να αποτελεί το κύριο πυρήνα για την αίτηση ασύλου. Συχνά, το παιδί που ισχυρίζεται ότι έχει υποστεί δίωξη ή εκφράζει δικαιολογημένο φόβο δίωξης, μπορεί να φοβάται ή να έχει πληγεί από άλλα μέτρα δίωξης ή διάκρισης της οικογένειάς του.

*"Οι τελικές αποφάσεις βασίζονται στην κατά περίπτωση εξέταση του μοναδικού συνδυασμού των στοιχείων που παρουσιάζονται από κάθε παιδί, συμπεριλαμβανομένου του προσωπικού, οικογενειακού και πολιτισμικού υποβάθρου. Κατά συνέπεια είναι σημαντικό οι αξιωματούχοι που εφαρμόζουν τις διαδικασίες καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα να κατανοούν την ιστορία, το πολιτισμικό και το γενικότερο υπόβαθρο του παιδιού."*⁶⁶

Στα παιδιά που αναγνωρίζεται το καθεστώς του πρόσφυγα ή του δίδεται άδεια παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους είτε εγκαθίστανται στην χώρα είτε αναχωρούν για μια τρίτη χώρα προκειμένου να εφαρμοστεί η λύση της οικογενειακής συνένωσης.

Στα παιδιά που δεν αναγνωρίζεται το καθεστώς του πρόσφυγα θα πρέπει να εφαρμοστεί το συντομότερο δυνατόν η πιο ορθή λύση για το συμφέρον του παιδιού. Σε καμία περίπτωση το παιδί δεν θα πρέπει να επαναπατριστεί εάν προηγουμένως κάποιος φορέας (γονέας, συγγενής, κάποια κυβερνητική οργάνωση, η οργάνωση παιδικής πρόνοιας) δεν αναλάβει την ευθύνη για αυτό, την προστασία του, την ασφάλεια του και την φροντίδα του. Επίσης, θα πρέπει να εξασφαλιστεί η κατάλληλη συμβουλευτική φροντίδα για το παιδί που επαναπατριάζεται. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό στις περιπτώσεις που το παιδί αντιστέκεται στην προοπτική του επαναπατρισμού και οι γονείς του πιέζουν προς αυτή την κατεύθυνση. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να αποκαθίσταται η επικοινωνία του παιδιού με την οικογένειά του.

Τέλος, να σημειώσουμε ότι η αρχή του συμφέροντος του παιδιού και η αρχή της οικογενειακής ενότητας δεν αλληλοσυγκρούονται, αντιθέτως τις περισσότερες των περιπτώσεων το συμφέρον του παιδιού επιτάσσει την οικογενειακή επανένωση. Σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου το συμφέρον του παιδιού είναι αντίθετο στην οικογενειακή επανένωση αυτό το οποίο θα πρέπει να υπερισχύσει είναι το συμφέρον του παιδιού. (UNCHR, Κατευθυντήριες αρχές για την πολιτική και την διαδικασία στα πλαίσια εξέτασης αιτημάτων ασύλου ασυνόδευτων παιδιών, 1997)

5.5. Διαρκείς λύσεις για τα ασυνόδευτα παιδιά

Ο βασικός απώτερος σκοπός σε κάθε προσφυγική κρίση, και ειδικότερα για τα παιδιά και τα ασυνόδευτα παιδιά είναι η εφαρμογή και η εξεύρεση διαρκών λύσεων. Λύσεις οι οποίες δεν θα στοχεύουν απλά στην ικανοποίηση κάποιων άμεσων αναγκών, ή στην ανακούφιση κάποιων ελλείψεων αλλά θα έχουν σαν στόχο την μόνιμη εξασφάλιση ενός

⁶⁶ Οπ. παρ. Σελ. 9

περιβάλλοντος για την ορθή ανάπτυξη και κοινωνικοποίηση των παιδιών. Ο σχεδιασμός για την μακροπρόθεσμη λύση θα πρέπει να στηρίζεται πάντα στο συμφέρον του παιδιού. Η ιδανικότερη λύση για τα ασυνόδευτα παιδιά είναι αυτή της οικογενειακής συνένωσης (που συνήθως σημαίνει τον επαναπατρισμό τους). Παρ' ολ' αυτά όταν αυτό δεν είναι άμεσα εφικτό συνίσταται η τοποθέτηση σε ανάδοχη οικογένεια ο διορισμός επιτρόπου, ή υιοθεσία. Σημαντικό είναι κάθε φορά το παιδί να είναι ενήμερο για το σύνολο των διαδικασιών που το αφορούν, να λαμβάνεται υπόψη η γνώμη του και να γίνονται σεβαστές οι επιθυμίες του.

Τα παιδιά πρόσφυγες που έχουν συμπληρώσει το 16^ο έτος είναι συνήθως αρκετά ώριμα για να συναποφασίσουν προκειμένου μακροπρόθεσμων λύσεων. Ανάλογα τώρα με το επίπεδο ωριμότητας τους τα παιδιά που έχουν συμπληρώσει το 9^ο ή το 10^ο έτος της ηλικίας τους είναι σε θέση να επιλέγουν εφόσον τους παρέχονται όλες οι αναγκαίες πληροφορίες. Τα παιδιά που δεν έχουν συμπληρώσει την προαναφερόμενη ηλικία, δεν είναι αρκετά ώριμα να αποφασίσουν μόνα τους, πρέπει όμως πάντα να τους δίνεται η δυνατότητα να αναπτύξουν και να εκθέσουν την γνώμη τους και τα συναισθήματα τους. Γενικότερα πάντως η ωριμότητα του παιδιού θα πρέπει να βλέπεται υπό το πρίσμα του προσωπικού, οικογενειακού και πολιτισμικού υποβάθρου. (UNCHR, Τα παιδιά πρόσφυγες, 1997)

Οι διαρκείς λύσεις που εφαρμόζονται για τα παιδιά πρόσφυγες είναι οι εξής τρεις: εθελοντικός επαναπατρισμός, ενσωμάτωση στην χώρα ασύλου, μετεγκατάσταση. Ειδικότερα για τα ασυνόδευτα παιδιά υπάρχει και η λύση της υιοθεσίας.

5.5.1. Εθελοντικός επαναπατρισμός

Ο εθελοντικός επαναπατρισμός αποτελεί την ιδανικότερη λύση, διότι εξασφαλίζει στον πρόσφυγα μια φυσιολογική ζωή στην πατρίδα του εντός των κοινωνικών και πολιτισμικών δεσμών της ιδιαίτερης πατρίδας του. Αυτή είναι και η λύση η οποία εφαρμόζεται και στο μεγαλύτερο αριθμό των παιδιών προσφύγων.

Επίσης, αυτή την λύση την προτιμούν και αρκετοί από τους πρόσφυγες οι οποίοι σε ένα μεγάλο ποσοστό επιθυμούν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους ακόμα και αν δεν είναι απόλυτα ασφαλείς οι συνθήκες στην χώρα καταγωγής τους. Αυτή η λύση προτιμάται ακόμα και από τις χώρες ασύλου, οι οποίες θα ήθελαν να αποφύγουν την επ' αόριστον παραμονή προσφυγικών πληθυσμών στα εδάφη τους, αλλά και από τα κράτη χορηγούς τα οποία και επιθυμούν να χρησιμοποιούνται οι πόροι τους με εποικοδομητικό τρόπο.

Ένα από τα μεγαλύτερα ζητήματα που προκύπτει σε σχέση με τον επαναπατρισμό είναι αυτό της ασφαλούς επιστροφής. Ποιος μπορεί να εγγυηθεί την ασφάλεια της επιστροφής σε μία χώρα όπως π.χ. την πρώην Γιουγκοσλαβία που επί χρόνια μαινόταν τα εθνικιστικά μίσση και οι εθνοκαθάρσεις. Πόσος χρόνος θα πρέπει να περάσει ώστε να εξασφαλιστεί ότι η επιστροφή ανθρώπων σε χώρες όπου παραβιάζονται επανειλημμένα και μαζικά τα ανθρώπινα δικαιώματα; Αυτά είναι ερωτήματα στα οποία κανείς δεν μπορεί να απαντήσει με ασφάλεια. Όπως και να εξασφαλιστεί ότι σε μια χώρα δεν θα προκύψει μια νέα κρίση. Όλα αυτά δυστυχώς, είναι ρευστά, ωστόσο θα πρέπει να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια για την εξασφάλιση όσο το δυνατόν καλύτερων όρων για τον επαναπατρισμό προσφύγων. (UNCHR, Οι πρόσφυγες του κόσμου, 1996)

*"Η λύση του εθελοντικού επαναπατρισμού πρέπει να αναθεωρείται ανά πάσα στιγμή και να υλοποιείται ανάλογα την κατάλληλη στιγμή. (...) Ο επαναπατρισμός των ασυνόδευτων ανήλικων πρέπει να παρακολουθείται προσεκτικά και ο σχεδιασμός του πρέπει να προβλέπει την παρακολούθηση της κατάστασης των παιδιών μετά την επιστροφή τους στην πατρίδα ώστε να εξασφαλίζεται η συνέχεια της φροντίδας και της ευημερίας τους"*⁶⁷

⁶⁷ Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Τα ασυνόδευτα παιδιά στην προσφυγική κοινότητα*, Αθήνα, 1998.

Η οικογενειακή ενότητα θα πρέπει να αποτελεί την βάση στο σχεδιασμό του επαναπατρισμού των παιδιών προσφύγων. Θα πρέπει να εξασφαλιστεί ότι η οικογένεια θα επαναπατριστεί στο σύνολο της, και δεν θα διασπαστεί. Ακόμα δεν θα πρέπει να επιτρέπεται στους γονείς να εγκαταλείπουν το παιδί τους στην χώρα ασύλου.

Η προετοιμασία θα πρέπει να γίνεται με την συμμετοχή των επαναπατριζόμενων στον σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμμάτων επαναπατρισμού. Θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι εκτιμήσεις για την εξασφάλιση του συμφέροντος των παιδιών. Η αντίληψη για την πολιτική και την αντίστοιχη πίεση που μπορεί να καταστρέψει την ευημερία των ευάλωτων παιδιών αποτελεί σημαντικό στοιχείο. Θα πρέπει πριν την διαδικασία επαναπατρισμού να ξεκινούν όλες εκείνες οι προπαρασκευαστικές δραστηριότητες ώστε να εξασφαλιστεί για τα παιδιά ο ομαλός επαναπατρισμός τους. Ακόμα θα πρέπει να εξασφαλιστεί και μετέπειτα, στην χώρα καταγωγής δηλ., η ύπαρξη ενός σημείου αναφοράς, για τον εντοπισμό, την κατανόηση και την ικανοποίηση των αναγκών των εφήβων και των παιδιών. Ως τέτοιο σημείο αναφοράς ενδείκνυται οργάνωση με πείρα στην παιδική προστασία.

Για τα ιδιαίτερα ευάλωτα παιδιά θα πρέπει να υπάρχει απόλυτη προτεραιότητα στην διαδικασία επαναπατρισμού, κάτι που είναι εφικτό εάν διασφαλιστούν οι κατάλληλες ρυθμίσεις στην χώρα καταγωγής. Για τα ασυνόδευτα παιδιά θα πρέπει να εξασφαλιστεί η τοποθέτηση τους σε ανάδοχες οικογένειες, ή τοποθέτηση τους ως ομάδας υπό την προστασία και την επιμέλεια μιας ορισμένης οργάνωσης ή φορέα. Θα πρέπει ακόμα να υποστηριχθεί η συμμετοχή των προσφυγικών κοινοτήτων, των ανθρωπιστικών οργάνωσεων και άλλων φορέων στην πρόνοια των επαναπατριζόμενων ορφανών, των εγκαταλελειμμένων και των εν γένει ασυνόδευτων παιδιών. Επίσης, η εξασφάλιση των συνθηκών για την εγγύηση της ασφάλειας, της φροντίδας και της αγάπης θα πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα, όπως επίσης και η αποθάρρυνση της κοινωνικής περιθωριοποίησης και η ενθάρρυνση της ένταξης στην κανονική ζωή της κοινότητας.

Η αναζήτηση των γονέων ή συγγενικών και φιλικών προσώπων θα πρέπει να συνεχίζεται και μετά τον επαναπατρισμό των ασυνόδευτων παιδιών, πάντα με απώτερο στόχο την οικογενειακή συνένωση. (UNCHR, Παιδιά πρόσφυγες, 1997)

5.5.2. Ενσωμάτωση στην χώρα ασύλου

Όταν δεν είναι εφικτός ο εθελοντικός επαναπατρισμός θα πρέπει τα παιδιά πρόσφυγες να απολαμβάνουν όλης εκείνης της συνδρομής που θα βοηθήσει στην ομαλή ενσωμάτωση τους στην χώρα ασύλου. Το προσωπικό θα πρέπει να διασφαλίσει ότι τα παιδιά πρόσφυγες θα απολαμβάνουν πρόσβαση σε όλες τις υπηρεσίες που απολαμβάνουν και τα παιδιά πολίτες της χώρας ασύλου.

Στο στάδιο της ενσωμάτωσης ιδιαίτερα σημεία που ίσως απαιτήσουν ιδιαίτερη συνδρομή είναι τα εξής:

- l Πρόσβαση σε κατάλληλη ισορροπημένη διατροφή και σε υπηρεσίες υγείας
- l Πρόσβαση στην εκπαίδευση συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης στην γλώσσα και στον πολιτισμό της χώρας ενσωμάτωσης
- l Εκπαιδευτικά επιδόματα ή υποτροφίες

- l) Επαγγελματική εκπαίδευση σε εφήβους και συνδρομή στην εύρεση απασχόλησης δραστηριότητες ενίσχυσης της προσφυγικής κοινότητας ώστε οι ενήλικοι να είναι ικανοί να προστατεύσουν και να βοηθούν τα παιδιά τους.

5.5.3. Μετεγκατάσταση

Η μετεγκατάσταση θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν μια διαρκής λύση μόνο όταν είναι αδύνατη μέσα σε λογικά χρονικά όρια μία από τις λύσεις είτε του επαναπατρισμού είτε της ενσωμάτωσης στην χώρα ασύλου. Αυτή η διαρκής λύση συχνά προκαλεί ιδιαίτερη αναστάτωση επειδή απαιτεί μια εκ νέου προσαρμογή σε μια κατάσταση. Τα παιδιά θα πρέπει να προσαρμοστούν κοινωνικά, πολιτισμικά και ψυχολογικά σε μια νέα κοινότητα. Για τα παιδιά είναι σημαντικό η λύση της μετεγκατάστασης να εξασφαλίζεται με την συνοδεία των γονέων του, τον επίτροπο ή τους συγγενείς του. Επίσης θα πρέπει να προάγεται η οικογενειακή συνένωση με την μετεγκατάσταση.

Η λύση της μετεγκατάστασης θα πρέπει να εξετάζεται όταν το παιδί υπάγεται σε μια από τις εξής κατηγορίες:

Οικογενειακή συνένωση: Τα παιδιά αναχωρούν από την χώρα ασύλου προκειμένου να ζήσουν μαζί με μέλη της οικογένειάς τους που έχουν ήδη μετεγκατασταθεί σε μια τρίτη χώρα.

Σωματική ασφάλεια: Όταν κινδυνεύει άμεσα η σωματική ασφάλεια του παιδιού και η χώρα ασύλου δεν μπορεί να εξασφαλίσει τις συνθήκες για την προστασία του θα πρέπει να γίνεται μετεγκατάσταση του παιδιού σε μια τρίτη χώρα που είναι σε θέση να εγγυηθεί τα παραπάνω. Τα σωματικά και πνευματικά ανάπηρα ή τα ασθενή παιδιά καθώς και τα τραυματισμένα, τα βασανισμένα ή τα παιδιά θύματα σεξουαλικής βίας μετεγκαθίστανται κατά προτεραιότητα.

Ανάπηρα παιδιά: Εάν στα παιδιά που πάσχουν από κάποια αναπηρία ή άλλα προβλήματα υγείας δεν είναι δυνατόν να προφερθεί η απαραίτητη και αναγκαία βοήθεια στην χώρα ασύλου λόγω έλλειψης ιατρικών εγκαταστάσεων τότε εξετάζεται η λύση της μετεγκατάστασης. Σε αυτή την κατηγορία δεν υπάγονται εκείνα τα παιδιά με αναπηρίες τα οποία στο μέτρο του δυνατού μπορούν να διάγουν μια "φυσιολογική" ζωή στην πρώτη χώρα ασύλου. Αυτό ισχύει κυρίως για κωφάλαλα ή τυφλά παιδιά, ή παιδιά με σωματικές αναπηρίες που έχουν πρόσθετα μέλη. Οι θέσεις μετεγκατάστασης είναι περιορισμένες και για αυτό θα πρέπει να εξετάζονται κατά προτεραιότητα. (UNCHR, Τα παιδιά πρόσφυγες, 1997)

5.5.4. Υιοθεσία

Τα περισσότερα από τα ασυνόδευτα παιδιά δεν είναι ορφανά, ως εκ τούτου η καλύτερη λύση για αυτά είναι η οικογενειακή συνένωση και όχι η υιοθεσία. Η υιοθεσία απαιτεί την ανυπαρξία δεσμών με την βιολογική οικογένεια. Πάγια πολιτική της Ύπατης Αρμοστείας είναι τα παιδιά που βιώνουν μια έντονη προσφυγική κατάσταση να μην διατίθενται για υιοθεσία. Σε κάθε περίπτωση η υιοθεσία θα πρέπει να τελεί υπό την προστασία της Ύπατης Αρμοστείας και να είναι σύμφωνη με το διεθνές και εθνικό δίκαιο.

Η υιοθεσία δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται σαν λύση όταν:

- ⌋ Υπάρχει βάσιμη ελπίδα για την επιτυχή ανεύρεση των γονέων του παιδιού και οικογενειακή συνένωση προς το συμφέρον του παιδιού
- ⌋ Δεν έχει περάσει ένα εύλογο χρονικό διάστημα (τουλάχιστον 2 ετών) για την αναζήτηση των γονέων ή άλλων μελών της οικογένειας.
- ⌋ Είναι αντίθετη με τις εκφρασμένες επιθυμίες του παιδιού.
- ⌋ Είναι εφικτός ο εθελοντικός επαναπατρισμός, με τους όρους και τις συνθήκες που περιγράφηκαν παραπάνω, στο άμεσο μέλλον και οι επιλογές του παιδιού στην ψώρα καταγωγής του είναι καλύτερες όσον αφορά τις ψυχοκοινωνικές του ανάγκες. (UNCHR, Τα ασυνόδευτα παιδιά στην προσφυγική κοινότητα, 1998)

Καθ' όλη την διάρκεια αναζήτησης των γονέων ή των συγγενών το παιδί θα πρέπει να τοποθετείται σε ανάδοχη οικογένεια, οι οποία σε ιδανικές συνθήκες θα μπορούσε να το υιοθετήσει ή σε περίπτωση ανεύρεσης των γονέων να βοηθήσει την οικογενειακή συνένωση. Σε κάθε περίπτωση δεν θα πρέπει η διαδικασία της υιοθεσίας να ξεκινά πριν την πάροδο δύο ετών.

Σαν εναλλακτικές λύσεις θα πρέπει να προτιμάται η τοποθέτηση του παιδιού εντός της προσφυγικής κοινότητας, από την τοποθέτηση του εκτός αυτής και να προτιμάται η υιοθεσία του στην χώρα καταγωγής από την υιοθεσία σε τρίτη χώρα. Η υιοθεσία παιδιών σε τρίτη χώρα θα πρέπει να συμβαίνει μόνο όταν το παιδί δεν μπορεί να ανατραφεί σωστά. Καμία υιοθεσία δεν θα πρέπει να πραγματοποιείται χωρίς προηγουμένως να διαπιστωθεί ότι το παιδί είναι νομικά ελεύθερο για αυτό το σκοπό, κάτι που σημαίνει ότι είτε θα πρέπει οι γονείς του να έχουν αποβιώσει, είτε να συναινούν προς αυτή την λύση.

Θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να υπάρχουν και όλες οι εγγυήσεις για την συναίνεση. Πολύ συχνά γονείς ή συγγενείς πρόσφυγες που έχουν την επιμέλεια του παιδιού έχοντας υποστεί μια τραυματική εμπειρία και όντας αβέβαιοι για το μέλλον μπορεί να θεωρήσουν ότι ο μόνος τρόπος για να εξασφαλίσουν ένα καλύτερο μέλλον για το παιδί τους εάν το εντάξουν σε πρόγραμμα υιοθεσίας. Σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να διασφαλιστεί ότι οι γονείς έχουν πλήρη επίγνωση των συνεπειών αυτής τους της απόφασης. Τέλος θα πρέπει να εξασφαλιστούν όλες οι νομικές εγγυήσεις που διέπουν την διαδικασία της υιοθεσίας. (UNCHR, Παιδιά πρόσφυγες, 1997)

5.5.5. Επιστροφή των ασυνόδευτων παιδιών που έχει απορριφθεί το αίτημα ασύλου

Σε περίπτωση που το αίτημα ασύλου απορρίπτεται ή δεν επιτρέπεται άλλο στο παιδί να παραμείνει στην χώρα ασύλου προκύπτει το ζήτημα του επαναπατρισμού του. Το συμφέρον του παιδιού επιτάσσει να μην επαναπατριστεί εάν:

- ⌋ Πριν την επιστροφή δεν έχει εντοπισθεί τουλάχιστον ένας γονέας ικανός να αναλάβει την επιμέλεια του παιδιού. Ο γονέας θα πρέπει να είναι πλήρως ενημερωμένος.
- ⌋ Δεν δεχτεί πριν την επιστροφή του ασυνόδευτου παιδιού να αναλάβει την φροντίδα του κάποιος άλλος συγγενής, ή ενήλικας υπεύθυνος για την επιμέλεια του, ή κυβερνητική οργάνωση ή οργάνωση παιδικής μέριμνας. (UNCHR, Κατευθυντήριες αρχές για την πολιτική και την διαδικασία στα πλαίσια εξέτασης αιτημάτων ασύλου ασυνόδευτων παιδιών, 1997)

6.1. Η ψυχική υγεία των εφήβων προσφύγων

Η προσφυγιά είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο οφείλεται σε ποικίλες αιτίες. Αυτό σημαίνει καταρχήν ότι συχνά οι επιπτώσεις έχουν να κάνουν με τον τρόπο με τον οποίο βιώνει κανείς αυτή την κατάσταση, με την προσωπικότητα, με το οικογενειακό περιβάλλον με το πολιτιστικό υπόβαθρο του κάθε υποκειμένου. Επιπλέον, η ιδιαίτερη φύση κάθε προσφυγικής κρίσης έχει εξαιρετική σημασία, το τι συνέβη και από τι επιβίωσε το κάθε υποκείμενο έχει εξαιρετική σημασία.

Ο προσφυγικός πληθυσμός αποτελεί μια ιδιαίτερα υψηλού κινδύνου ομάδα στην εμφάνιση ψυχικών διαταραχών. Η ποιότητα αυτών των ψυχικών διαταραχών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Από την έκταση και ένταση της τραυματικής εμπειρίας στην πατρίδα του, τον βαθμό της πολιτισμικής συνοχής της εθνοτικής ομάδας στην χώρα υποδοχής, την πολιτισμική διαφοροποίηση, την έκταση και ένταση του πολιτισμικού σοκ, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε προσωπικότητας, τις ευκαιρίες που προσφέρει η χώρα υποδοχής. *"Τα προβλήματα ψυχικής υγείας περιλαμβάνουν την Διαταραχή Μετατραυματικού Στρες, εφιάλτες, ξαφνικές αντιδράσεις φόβου, αϋπνίες, δύσκολη συγκέντρωση, απόσυρση, μειωμένα ενδιαφέροντα, ντροπή, αποφυγή του παρελθόντος και κατάθλιψη, παρανοϊκές ιδέες και καχυποψία, απελπισία, απόσυρση, θυμό, εχθρότητα, καθώς και προβλήματα έντονων διαταραχών της συμπεριφοράς, εκδήλωση αντικοινωνικότητας με τις διάφορες μορφές της και προβλήματα διαταραγμένης ενδοοικογενειακής ισορροπίας κατά την διαδικασία προσαρμογής και ενσωμάτωσης στην χώρα υποδοχής."*⁶⁸

Κοινωνιολογικά, παρουσιάζονται τα εξής φαινόμενα: εθνοκεντρισμός, που είναι η τάση του πρόσφυγα να προσκολλάται στην εθνική ομάδα καταγωγής του, λόγο φόβου αποξένωσης ή διάχυσης στην νέα κουλτούρα, η προσιτότητα και η ταυτόχρονη απόσταση του πρόσφυγα. Το γεγονός ότι ο πρόσφυγας ανήκει σε μια μειονοτική ομάδα συχνά προκαλεί συναισθήματα απομόνωσης και καταδίωξης. Ακόμα, εμφανίζονται τα φαινόμενα του ρατσισμού εκ μέρους της κυρίαρχης κουλτούρας. Τέλος, πολλοί πρόσφυγες οι οποίοι αντιλαμβάνονται την διαμονή τους στην χώρα παραμονής σαν προσωρινή οδηγούνται σε μια "προσωρινή" προσαρμογή. Η "προσωρινή" αυτή προσαρμογή ενισχύει τα συναισθήματα απομόνωσης και ταύτισης με την εθνοτική ομάδα.

Η Μ. Δημοπούλου-Λαγωνίκα επισημαίνει τα ζήτητα των πολιτισμικών διαφοροποιήσεων. Σαν βασική προϋπόθεση για την μελέτη και κατανόηση της συμπεριφοράς του εφήβου είναι η γνώση των χαρακτηριστικών της πολιτισμικής ομάδας, και αυτό διότι ελλοχεύει ο κίνδυνος διαγνωστικής εκτίμησης της συμπεριφοράς με βάση τα πρότυπα του δυτικού πολιτισμού. Και καταλήγει: *"(...) θα πρέπει ο ειδικός να είναι προσεκτικός, ώστε να μην καταλήγει σε διαγνωστικές εκτιμήσεις και γενικεύσεις επηρεαζόμενος από κάποια "στερεότυπα" που κατά τη γνώμη της κυρίαρχης κουλτούρας - γνώμη συχνά προκατειλημμένη και αστάθμητη- χαρακτηρίζουν τον πληθυσμό ενός ολόκληρου έθνους. Με την ίδια έννοια, δεν θα πρέπει να θεωρείται αποκλίνουσα μια συμπεριφορά στην χώρα υποδοχής, όταν στην χώρα προέλευσης μπορεί να θεωρείται λειτουργική και φυσιολογική."*⁶⁹

⁶⁸ Μ. Δημοπούλου-Λαγωνίκα, *Μετανάστευση και διαπολιτισμικό τραύμα στην εφηβεία: Κοινωνική προσαρμογή εφήβων προσφύγων στην Ελλάδα*, Κοινωνική Εργασία τεύχος 54, Αθήνα 1999. σελ. 63.

⁶⁹ Οπ.παρ. σελ 64.

6.2. Η εφηβεία

Φυσικά δεν είναι μέρος αυτής της εργασίας να αναφερθούμε εκτεταμένα στην εφηβεία, διότι σαν διαδικασία ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό. Θα επικεντρωθούμε όμως, σε μια σύντομη αναφορά στα βασικά σημεία και κοινά αυτής της διαδικασίας ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης.

Στα πρώτα χρόνια της εφηβείας η ταχεία ανάπτυξη και οι σημαντικές αλλαγές στην σωματική διάπλαση προκαλούν έντονα, αντικρουόμενα συναισθήματα και αισθήσεις ανασφάλειας και συνειδητοποίησης. Το εξαιρετικά σημαντικό στοιχείο κατά την εφηβεία είναι η αίσθηση του εφήβου για την ταυτότητα, η οποία ταυτότητα δεν είναι παρά το καταστάλαγμα των βιωμάτων της παιδικής ηλικίας. Η αίσθηση και η οικοδόμηση της ταυτότητας εξαρτάται ουσιαστικά από την διαμόρφωση των σχέσεων με τους άλλους: το οικογενειακό περιβάλλον, τις πολιτισμικές παραδόσεις, το θρήσκευμα, τις πολιτικές αντιλήψεις, τις κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες και προϋποθέσεις, τις επιλογές του ρόλου, και τις αντιλήψεις για την φυσική και πνευματική ευημερία τις πολιτιστικής ομάδας της οποίας είναι μέρος. Η προσωπική ταυτότητα εξοπλίζει τον έφηβο με την γνώση για τον εαυτό του, για το ποιος είναι, τι μπορεί ή τι δεν μπορεί να κάνει. Εάν δεν αποκτήσει αυτή την στερεή εικόνα για τον εαυτό του η συνεπαγόμενη σύγχυση προκαλεί συμπεριφορές οι οποίες αντανακλούν αυτήν ακριβώς την σύγχυση. Η φυσιολογική διαδικασία αποχωρισμού που αρχίζει από την οικογένεια είναι εξαιρετικά σημαντική σαν διαδικασία, αλλά παρόλο που έφηβος αρχίζει να δίνει περισσότερο βάρος στις εξωοικογενειακές φιλικές σχέσεις, παρ' ολ' αυτά χρειάζεται και απευθύνεται στην οικογένεια προκειμένου αυτή να αναλάβει την ευθύνη αλλά και να τον στηρίξει υλικά. (UNCHR, Τα ασυνόδευτα παιδιά στην προσφυγική κοινότητα, 1998)

Οι βασικές ψυχοκοινωνικές ανάγκες των παιδιών των προσφύγων των οποίων η έλλειψη μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες είναι οι εξής:

- } Συναισθηματική ασφάλεια και σταθερότητα.
- } Ατομική και υποστηριζόμενη φροντίδα από έναν τουλάχιστον ενήλικα κατά προτίμηση του ίδιου πολιτισμικού και γλωσσολογικού υποβάθρου με αυτό του παιδιού.
- } Συνέχεια στις υπάρχουσες σχέσεις με άλλους ενήλικες και παιδιά.
- } Συνέχεια στις κοινωνικές σχέσεις, στην εκπαίδευση, στις πολιτισμικές και θρησκευτικές παραδόσεις.
- } Ειδική βοήθεια για την αντιμετώπιση ιδιαίτερων προσωπικών προβλημάτων.
- } Τα ασυνόδευτα παιδιά ειδικότερα χρειάζονται περιβάλλον με όσο το δυνατόν σταθερότερους παράγοντες και λιγότερες πηγές πρόσθετων ανησυχιών.
- } Η συνέχεια της κοινότητας και των πολιτισμικών δεσμών αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα στην περίπτωση απουσίας της οικογένειας.

- l Η σταθερή φροντίδα ενός ενήλικα είναι ιδιαίτερα σημαντική για τα βρέφη και τα νεαρά παιδιά.

6.3. Οι επιπτώσεις της προσφυγιάς στην ψυχική υγεία των εφήβων προσφύγων

Οι βασικές διαταραχές που παρουσιάζονται στους προσφυγικούς πληθυσμούς είναι οι εξής: Κατάθλιψη, άγχος και διαταραχή μετατραυματικού στρες. Αναλυτικότερα:

Κατάθλιψη

Τα διαγνωστικά κριτήρια για την κατάθλιψη περιλαμβάνουν μια εκτεταμένη περίοδο (συνήα 2 εβδομάδων) κατά την οποία επέρχεται μια αλλαγή από την προηγούμενη κατάσταση η οποία περιλαμβάνει καταθλιπτική διάθεση και απώλεια του ενδιαφέροντος για ευχαρίστηση. Άλλα συμπτώματα της κατάθλιψης περιλαμβάνουν σημαντική απώλεια ή αύξηση του σωματικού βάρους, μειωμένη όρεξη, αϋπνία ή υπερυπνία σε καθημερινή βάση, ανησυχία, κόπωση ή απώλεια ενέργειας, συναισθήματα αναξιότητας ή παράλογης ενοχής, μειωμένη ικανότητα σκέψης ή επικέντρωσης, σκέψεις θανάτου ή αυτοκτονίας. Αυτά τα συμπτώματα θα πρέπει να προκαλούν κλινικά σημαντική διαταραχή στην λειτουργικότητα του ατόμου. (DSM-IV)

Άγχος

Παρόλο που συναισθήματα άγχους και νευρικότητας αφορούν σχεδόν το σύνολο του πληθυσμού, εδώ θα αναφερθούμε ειδικά στην γενικευμένη αγχώδη διαταραχή. Τα διαγνωστικά κριτήρια περιλαμβάνουν υπερβολικό άγχος και ανησυχία που διαρκούν τουλάχιστον για 6 μήνες και αφορούν ένα αριθμό δραστηριοτήτων. Στην περίπτωση των προσφύγων το άγχος μπορεί να προέρχεται κυρίως από την νομική τους κατάσταση, την κατάσταση της χώρας καταγωγής, ή την οικογένεια τους. Επιπλέον, υπάρχουν και εμφανίζονται και τα εξής συμπτώματα: αδυναμία του ατόμου να ελέγξει το άγχος του, κόπωση που επέρχεται εύκολα και συχνά, ιδιαίτερη συναισθηματική ένταση, συδκολία στην συγκέντρωση, ευερεθιστότητα, μυϊκή ένταση, δυσκολία στον ύπνο (κατά την κατάκλιση αλλά και κατά την διάρκεια του) ή ανήσυχος ύπνος. Άλλα άγχη που εμφανίζονται σε πρόσφυγες μπορεί να περιλαμβάνουν κρίσεις πανικού ή φοβίες. (DSM-IV)

Διαταραχή μετατραυματικού στρες (ΔΜΣ)

Η ΔΜΣ είναι μια από τις πιο συχνές διαγνώσεις που γίνεται σε πρόσφυγες και της οποίας τα συμπτώματα έχουν άμεση σχέση με το άγχος και την κατάθλιψη. Για να δοθεί η διάγνωση ΔΜΣ το πρόσωπο θα πρέπει να έχει εμπειρία τραυματικού γεγονότος που να αφορούσε πραγματικό ή απειλούμενο θάνατο ή σοβαρό τραυματισμό, ή απειλή της σωματικής ακεραιότητας ή του ίδιου ή άλλων. Επιπλέον η αντίδραση του ατόμου θα πρέπει να περιλαμβάνει έντονο φόβο, έντονο το συναίσθημα του να είναι αβοήθητος, ή τρόμο. Τα πρόσωπα που έχουν υποστεί βίαιο διωγμό από την πατρίδα τους συχνά καλύπτονται από τα κριτήρια αυτά. Τα υπόλοιπα κριτήρια βρίσκονται στους εξής τρεις άξονες:

1. Επίμονη αναβίωση του τραυματικού γεγονότος (φορτικές σκέψεις και αναμνήσεις, εφιάλτες, αναδρομές στο παρελθόν, έντονες ψυχολογικές διαταραχές ή φυσικές αντιδράσεις σε γεγονότα -εσωτερικά ή εξωτερικά- που συμβολίζουν ή μοιάζουν με κάποιες πτυχές του γεγονότος.

2. Έντονη αποφυγή (προσπάθεια να αποφευχθούν σκέψεις και δραστηριότητες σχετικές με το τραυματικό γεγονός, αδυναμία να ανακληθεί μια σημαντική πτυχή του τραυματικού γεγονότος, μειωμένο ενδιαφέρον ή συμμετοχή σε δραστηριότητες, συναισθήματα προσκόλλησης ή αποξένωσης, ανικανότητα στην συναίσθηση.

3. Αυξημένη διέγερση (δυσκολίες στον ύπνο, ευερεθιστότητα, δυσκολία στην συγκέντρωση)

Τα τελευταία χρόνια έχει ξεκινήσει η συζήτηση για το αν η ΔΜΣ, η οποία πρωτοεμφανίστηκε σαν διάγνωση της εποχή του πολέμου του Βιετνάμ, είναι η πιο κατάλληλη διάγνωση για πρόσφυγες και θύματα βασανιστηρίων. (Berlitz, 2000)

Παρακάτω θα αναφερθούμε σε κάποιες έρευνες που έχουν γίνει σε παιδιά και εφήβους πρόσφυγες και οι οποίες εξετάζουν το ζήτημα των επιπτώσεων της προσφυγικής εμπειρίας. Τα στοιχεία είναι από το άρθρο του D. Berlitz "Mental health of refugees".

Ένα πρώτο στοιχείο που αρχικά προκύπτει από μια έρευνα των Hjern και Angel (2000) που έγινε στην Σουηδία σε 49 παιδιά πρόσφυγες από την μέση Ανατολή και την Χιλή που διέμεναν στην χώρα ασύλου από 6 έως 7 χρόνια, είναι ότι το ποσοστό ψυχικών προβλημάτων πέφτει από το 47% που ήταν τους πρώτους 18 μήνες στο 22% στην έρευνα που έγινε στον ίδιο πληθυσμό μετά από 6 χρόνια. Παρόλο που τότε (το 1986) η ΔΜΣ δεν είχε εφαρμογή στα παιδιά πρόσφυγες, ωστόσο οι ερευνητές σημειώνουν ότι στοιχεία ΔΜΣ που περιγράφηκαν στην πρώτη έρευνα αργότερα αυτά μειώθηκαν, ωστόσο αυτό είναι κάτι το οποίο δεν μπορεί να γενικευθεί σε άλλους πληθυσμούς παιδιών προσφύγων.

Πράγματι, το προφίλ παιδιών προσφύγων από την Καμπότζη που έζησαν τις ακρότητες του καθεστώτος του Πολ Ποτ, σε μία διαρκή έρευνα των Sack και συν. η οποία κράτησε και 12 χρόνια, και μαζί με αυτή των Hjern και Angel αποτελούν τις μόνες διαρκείς έρευνες, έδειξε υψηλούς δείκτες ΔΜΣ. Συνεντεύξεις έγιναν αρχικά το 1984, ύστερα το 1987, μετά το 1990 και τέλος το 1996, δηλ. στα 3, 6 και 12 χρόνια από την πρώτη συνέντευξη προκειμένου να μελετηθούν οι αλλαγές στα στάδια εξέλιξης. Η διάγνωση ΔΜΣ εμφανίστηκε ακόμα και 12 χρόνια μετά στο 35% του δείγματος, ενώ ακόμα 6 χρόνια πριν ήταν στο 38%. Συνολικά οι ερευνητές διαπιστώνουν ότι στα 12 χρόνια της έρευνας ένα 67% εμφανίζει συμπτώματα ΔΜΣ. Κάποιοι εμφανίζουν τα συμπτώματα νωρίτερα, τα οποία ίσως ατονήσουν στην συνέχεια, ενώ κάποιοι άλλοι εμφανίζουν τα συμπτώματα τους αργότερα. Μάλιστα ένα άτομο εμφάνισε τα συμπτώματα στα 12 έτη. Οι ερευνητές ακόμα επεσήμαναν την επιμονή των συμπτωμάτων παρόλη την συνολική ένταξη των καμποτζιανών προσφύγων στην αμερικάνικη κοινωνία. Αυτό μας οδηγεί στα συμπεράσματα της έρευνας του Mollica (1997) ο οποίος διαπίστωσε ότι δεν υπάρχει σχέση ανάμεσα στο τραύμα του πολέμου και την κοινωνική δραστηριότητα.

Οι Fox και συν. βρήκαν μια σημαντική σχέση ανάμεσα στην κατάθλιψη ενός δείγματος 47 παιδιών προσφύγων από την νοτιοανατολική Ασία (Λαός, Καμπότζη, Βιετνάμ) και την συχνότητα της βίας κατά της φυγής τους από την πατρίδα τους. Οι ερευνητές ενδιαφέρθηκαν ακόμα και για την βία μετά την μετανάστευση καθώς πολλά από τα παιδιά πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν σε χαμηλού βιοτικού επιπέδου γειτονιές. Να σημειωθεί εδώ ότι το 80% ζούσε μόνο με τον ένα γονέα, κάτι που οδηγεί στην υπόθεση ότι ο δεύτερος γονέας θα μπορούσε να παίζει ανασταλτικό ρόλο στην έκθεση στην βία.

Ωστόσο, μία άλλη έρευνα που έγινε σε 12 παιδιά πρόσφυγες από την Βοσνία από τους Weine και συν. (1995) δεν έδειξε ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά ΔΜΣ. Γενικότερα, το συγκεκριμένο δείγμα εμφανίστηκε σχετικά προσαρμοσμένο στην μετεγκατάσταση του στις ΗΠΑ. Παρόλο που ο μικρός αριθμός του δείγματος δεν επιτρέπει γενίκευση, υπάρχει η σοβαρή υπόθεση, ότι σημαντικό ρόλο έχει παίζει το γεγονός της χώρας καταγωγής που κάνει ίσως πιο εύκολη την μετεγκατάσταση σε μια άλλη δυτική χώρα.

Τα ευρήματα για αυτούς τους πληθυσμούς παιδιών προσφύγων δείχνουν κάποια κοινά σημεία στις αντιδράσεις απέναντι στο τραύμα του πολέμου και στην εμπειρία της προσφυγιάς, όσο και στις διαφοροποιήσεις που βρίσκουμε να προέρχονται από το πολιτιστικό υπόβαθρο. Όλα αυτά βέβαια δεν μπορούν να σημαίνουν ότι όλα τα παιδιά πρόσφυγες από την Βοσνία επηρεάζονται με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Επίσης, αυτό δεν σημαίνει ότι τα παιδιά πρόσφυγες από την Βοσνία επηρεάζονται με διαφορετικό τρόπο από ότι τα παιδιά από την Καμπότζη. Εξάλλου, δύο έρευνες που διερευνούσαν το ζήτημα της πολιτισμικής διαφοροποίησης σε σχέση με το τραύμα της προσφυγιάς, αυτό το οποίο έδειξαν είναι ότι παρ' όλες τις διαφοροποιήσεις που υπάρχουν στις επιπτώσεις μιας προσφυγικής κατάστασης στα άτομα και στους πληθυσμούς, η παροχή ειδικών και προσαρμοσμένων στις ανάγκες των παιδιών προσφύγων υπηρεσιών προσφέρει πάντα ικανοποιητικά αποτελέσματα για την φροντίδα της ψυχικής υγείας.

Ακόμα, σημαντικός φαίνεται να είναι ο ρόλος της οικογένειας σαν υποστηρικτικό περιβάλλον ιδιαίτερα για την αντιμετώπιση της ΔΜΣ. Ωστόσο, αυτό που προκύπτει από την έρευνα που έχει γίνει είναι το πολύ σημαντικό ρόλο παίζει και η κοινωνική υποστήριξη που παρέχεται προς τα παιδιά πρόσφυγες: εξασφάλιση ενός σταθερού περιβάλλοντος, πρόσβαση στην εκπαίδευση, ένταξη στην κοινότητα, καλές συνθήκες διαβίωσης. (Berlitz, 2000)

Στην καρδιά των ψυχολογικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα παιδιά πρόσφυγες είναι το ζήτημα της ταυτότητας. Συχνά νιώθουν με ιδιαίτερη οξύτητα την διαφορά τους (πολιτισμική, γλωσσική, κοινωνική) από τους άλλους, και βρίσκονται μπροστά σε άγνωστες καταστάσεις, αποχωρισμένοι από συγγενείς και φίλους. Αναζητούν σταθερότητα, μια κοινή γλώσσα και κοινά πολιτισμικά σύμβολα. Τα ασυνόδευτα παιδιά συχνά ακόμα χάνουν το σεβασμό τους για την οικογένεια τους, κατηγορώντας τους, και θεωρώντας τους υπεύθυνους επειδή τους έφεραν σε μία χώρα στην οποία είναι ξένοι. Συχνά οδηγούνται στην παραβατικότητα, σε συμμορίες του δρόμου και σε μικροεγκλήματα, αναζητώντας την ανεξαρτητοποίηση και την διαφοροποίηση. Ακόμα τα παιδιά πρόσφυγες υπόκεινται σε παρενοχλήσεις και επιθέσεις, όπου άλλα παιδιά τα παρενοχλούν ενώ στο σχολείο συχνά οι ανάγκες τους παραμελούνται, δεν τους δίδεται η κατάλληλη φροντίδα με αποτέλεσμα καταστρεπτικές συνέπειες στις ικανότητες τους να μελετούν και να μαθαίνουν. (D. Woodhead, 2000)

Ιδιαίτερη σημασία έχει αυτό που ονομάζεται το τραύμα του πολέμου και αφορά τα παιδιά που πρόσφυγες που στην διαδικασία προσφυγιάς τους εμπλέκεται και η εμπειρία από μια πολεμική σύρραξη. Δεδομένου ότι οι περισσότερες προσφυγικές κρίσεις της τελευταίας δεκαετίας (Ρουάντα, πρώην Γιουγκοσλαβία, Αφγανιστάν) είχαν έντονες πολεμικές συρράξεις, καταλαβαίνει κανείς ότι αυτό αφορά έναν μεγάλο αριθμό παιδιών προσφύγων.

Η επίδραση των ένοπλων συρράξεων στα παιδιά πρόσφυγες μπορεί να έχει ποικίλες συνέπειες και να αναπτύξουν μια ποικιλία συμπεριφορών: απόσυρση και απομόνωση, υποχωρητικότητα και ευχαρίστηση, ή θυμό και εξεγερτικότητα. Χωρίς κατάλληλες για την ηλικία τους δραστηριότητες που θα μειώσουν την τεμπελιά τους και να προωθήσουν την προστασία τους. Οι συνθήκες διαβίωσης, η υγεία και η εκπαίδευση των παιδιών προσφύγων βρίσκεται σε κίνδυνο, και χρειάζονται προγράμματα που θα τα ενδυναμώσουν και θα τα κάνουν πιο ανθεκτικά, θα ανακουφίσουν τον πόνο και την οδύνη και θα τα βοηθήσουν να οικοδομήσουν την εμπιστοσύνη τους στον κόσμο των ενηλίκων. Συχνά, η προσπάθεια να φτιαχτούν τα προφίλ των παιδιών προσφύγων που έχουν επιβιώσει από έναν πόλεμο είναι ανεπιτυχής. Αυτό που είναι σίγουρο ωστόσο, είναι ότι η σεξουαλική βία, η βίαιη στρατολόγηση, η συμμετοχή σε μάχες παιδιών στρατιωτών, η οικονομική αποδιάρθρωση και άλλα γεγονότα κοινά σε όλα τα παιδιά πρόσφυγες επηρεάζουν την ψυχοκοινωνική τους ευημερία. Τα παιδιά και οι οικογένειες τους υπόκεινται σε διαρκή φυσική ανασφάλεια, γεγονότα που απειλούν την ζωή τους, πολλαπλές απώλειες προσφιλών προσώπων, βασανισμούς και διάλυση των οικογενειών, όλα αυτά απαιτούν μεγάλη προσπάθεια για να

τα αντεπεξέλθει κανείς. Τα παιδιά πρόσφυγες συχνά περνούν ένα μεγάλο χρονικό διάστημα σε στρατόπεδα προσφύγων κάτι που δημιουργεί συναισθήματα απώλειας αυτοπεποίθησης, απώλειας ελέγχου στις ζωές τους και έντονο το συναίσθημα ότι τα βάσανα δεν θα έχουν τελειωμό. (Lowicki, 2000)

Ακόμα η τραυματική απώλεια των μελών της οικογενείας, η εμπειρία από την σκληρότητα και τις ωμότητες, οδηγεί σε εμμονές για την βία, ή εμμονή σε συναισθήματα ενοχής ή εκδίκησης, καθώς αναβιώνουν την συμμετοχή τους σε προηγούμενα γεγονότα. Η κατάθλιψη ή ακόμα και η αυτοκτονία μπορεί να είναι οι τελικές συνέπειες. (Black, 2001).

Ένα αγόρι περιέγραψε με σαφήνεια εκείνους τους παράγοντες που συνέβαλαν στα προβλήματα ψυχικής υγείας που αντιμετώπιζε: *"Νιώθω μεγάλη θλίψη επειδή μου λείπει η οικογένεια μου και η πατρίδα μου. Έχω χάσει κάθε επαφή μαζί τους. Υπάρχουν και προβλήματα στο σπίτι όπου μένω: είναι κρύο και σε κακή κατάσταση, και ο ιδιοκτήτης δεν ενδιαφέρεται. Υπάρχει επίσης πρόβλημα στο γεγονός ότι δεν ξέρω πόσο καιρό θα μείνω εδώ. Δεν μπορώ να ριζώσω κάπου, δεν μπορώ να κάνω μια νέα αρχή όταν δεν ξέρω πόσο καιρό θα είμαι εδώ, και επιπλέον δεν θέλω να γυρίσω στην πατρίδα μου παρόλο που ξέρω ότι εκεί καλύτερεύουν τα πράγματα. Μεγάλωσα μέσα στον πόλεμο και ποτέ δεν γνώρισα μια σταθερότητα, η αλήθεια είναι ότι νιώθω πολύ παράξενα που δεν με απασχολούν πια προβλήματα που με απασχολούσαν στην πατρίδα μου. Είδα τον πόλεμο από παιδί, έμαθα να παίζω με όπλα, έχω δει ανθρώπους νεκρούς στην άκρη του δρόμου. Και τώρα τα ξαναζώ όλα αυτά. Όλα αυτά κάνουν δύσκολο το να συγκεντρωθώ στο να μάθω αγγλικά. Πρέπει να είμαι σε μια καλή ψυχολογική κατάσταση για να μάθω. Χρειάζομαι σταθερότητα στην ζωή μου."*⁷⁰

Σε αυτό το σημείο θα αναφερθούμε σε μία έρευνα (Young separated refugees in Midlands, Marriot K.) που έγινε στην Αγγλία το διάστημα Ιούλης 2000-Φλεβάρης 2001, σε δείγμα 36 ασυνόδευτων προσφύγων. Οι φραγμοί που μπαίνουν, και οι οποίοι βέβαια δεν μπορούν να οδηγήσουν σε γενίκευση, αφορούν το διαφορετικό πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο τόσο της χώρας καταγωγής όσο και της χώρας υποδοχής. Ωστόσο, κάποια από τα συμπεράσματα που προέκυψαν και που αφορούν κυρίως την ψυχική υγεία είναι σημαντικά.

Ένα πρώτο αφορά την διαπίστωση ότι οι νεαροί ασυνόδευτοι πρόσφυγες έχουν ιδιαίτερο άγχος που σχετίζεται με την υποβολή αίτησης ασύλου και με την διαδικασία εξέτασης της. Επιπλέον, πολλοί νεαροί πρόσφυγες υποφέρουν από τις τραυματικές εμπειρίες τους στην πατρίδα τους, το χαμό ή τον αποχωρισμό από την οικογένεια, την περιθωριοποίηση και την μοναξιά στην χώρα υποδοχής.

Οι περισσότεροι νεαροί πρόσφυγες βασίζονται σε κοντινά τους πρόσωπα για υποστήριξη και βοήθεια. Το 62% του δείγματος παρουσιάζει αυτό που το ίδιο δηλώνει σαν κατάθλιψη. Οι αιτίες για αυτό είναι πολλές: συγκρούσεις στην πατρίδα, απώλεια της οικογένειας και της κοινότητας, το τραύμα του ταξιδιού, η είσοδος στην Αγγλία, η έλλειψη υποστήριξης και βοήθειας. (Marriot, 2001)

6.4. Οι επιπτώσεις της προσφυγιάς στην κοινωνική κατάσταση των εφήβων προσφύγων

Σε αυτή την ενότητα θα ασχοληθούμε ως επί το πλείστον με τις κοινωνικές πτυχές της προσφυγιάς. Ουσιαστικά, δεν θεωρούμε ότι υπάρχει ένας στεγανοποιημένος χώρος που ονομάζεται "ψυχολογικό" και ένας άλλος χώρος που ονομάζεται "κοινωνικό". Το ένα επηρεάζει το άλλο. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η ύπαρξη κάποιων ψυχολογικών προβλημάτων μπορεί να επιβαρύνεται από κάποιες κοινωνικές συνθήκες. Σε αυτή την ενότητα θα εστιάσουμε στα προβλήματα της ξеноφοβίας, του ρατσισμού και του κοινωνικού

⁷⁰ Katherine Marriott, *Young separated refugees in the West Midlands*, Save the children Fund, London, 2001, σελ. 45.

αποκλεισμού. Φαινόμενα βέβαια τα οποία δεν απασχολούν μόνο τους ασυνόδετους ανήλικους πρόσφυγες, αλλά εκτείνονται σε όλα το φάσμα της μετανάστευσης (είτε για οικονομικούς είτε για πολιτικούς λόγους). Σε κάποια ζητήματα έχουμε ήδη αναφερθεί, ωστόσο εδώ θα δώσουμε περισσότερη έμφαση στα φαινόμενα του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

6.4.1. Το φαινόμενο του ρατσισμού και της ξενοφοβίας

Ο συσχετισμός του ρατσισμού με την παρουσία μεταναστών/προσφύγων, συνιστά χαρακτηριστική προσέγγιση από την μεταπολεμική δυτική Ευρώπη. Ο πολιτικός λόγος στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες καθιστούσε τους μετανάστες από τρίτες χώρες αντικείμενο αποκλεισμού και διακρίσεων. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά η κοινωνιολόγος Σεβαστή Τρουμπέτα, κάνοντας μελέτη πάνω σε αυτό το θέμα, για το παράδειγμα της Μ, Βρετανίας διατυπώνει πως η πολιτική της χώρας αυτής, στη δεκαετία του '70, στρέφεται ενάντια στους μετανάστες από την Καραϊβική και την Ασία. Η κεντρική τους αιτιολογία για την επιστροφή των μεταναστών στη χώρα τους ήταν ότι οφείλουν να παραμένουν με τους "όμοιούς τους". Έτσι εμφανίζεται το φαινόμενο του "νεορατσισμού", όπως ονόμασε ο Barker τη συγκεκριμένη πολιτική των κρατών αυτών.

Στο μεταπολεμικό ρατσισμό, το αξίωμα της "φυλετικής καθαρότητας" έχει αντικατασταθεί από αυτό της "αυθεντικής" πολιτισμικής ταυτότητας. Στη χώρα υποδοχής η ξένη ομάδα εκλαμβάνεται ως απειλεί για την ευημερία, τη πολιτική και κοινωνική ευταξία του γηγενούς πληθυσμού, μέσα στον "δικό του" (εθνικό) χώρο. Μπορούμε λοιπόν να παρατηρήσουμε ότι η άρνηση του "άλλου", που συμβάλει στην ετερότητα μιας ομάδας δεν είναι αυτή καθ' αυτή ρατσιστική, αλλά μια μάλλον εθνικιστική στάση από πλευράς των γηγενών. Υπάρχει ο φόβος, δηλαδή, ότι υπάρχει η "απειλή της αλλοίωσης" στην ομοιογένεια της εθνικής κοινότητας από την παρεμβολή ξένων στοιχείων. (Τρουμπέτα, 2000)

Το ίδιο είδαμε να εμφανίζεται και στην Ελλάδα τη δεκαετία του '90 όπου οι μετανάστες από την Αλβανία ουδέποτε θεωρήθηκαν κατώτεροι γενετικά, αλλά τα ρατσιστικά κηρύγματα αφορούσαν "πολιτιστικές" ιδιαιτερότητες του συγκεκριμένου πληθυσμού. Σε μικρή έκταση το βλέπουμε και στους πρόσφυγες από χώρες όπως το Ιράκ και το Αφγανιστάν, που μετά το χτύπημα στην Νέα Υόρκη στις 11-9-2001, θεωρήθηκαν όλοι οι μουσουλμάνοι συλλήβδην "τρομοκράτες".

6.4.2. Τα χαρακτηριστικά και η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ένα φαινόμενο των σύγχρονων αναπτυγμένων κοινωνιών, ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται να εμφανίζονται συνεχώς καινούριες μορφές αποστέρησης σε ομάδες ή άτομα του πληθυσμού. Σημαντικό δε αποτελεί ότι η αποστέρηση αυτή σημειώνεται σε πάρα πολλούς τομείς σε αυτά τα άτομα και τις ομάδες που τις βιώνουν. Για παράδειγμα, μπορεί να αποστερούνται ταυτόχρονα στους τομείς της εκπαίδευσης, της απασχόλησης και της στέγασης. Έτσι αποτέλεσμα της συσσώρευσης των αποστερήσεων είναι ότι διάφορες ομάδες του πληθυσμού έχουν μείνει εκτός, ή στο περιθώριο, μιας γενικότερης ευημερίας. Οι ομάδες αυτές δεν μπορούν να συμμετέχουν στον οικονομικό και κοινωνικό τρόπο ζωής, σε κοινωνικές ανταλλαγές και σε κοινωνικά δικαιώματα που χαρακτηρίζουν την κοινωνική ένταξη και καθορίζουν την ταυτότητα του ατόμου.

Προσεγγίζουμε, λοιπόν, τους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες οι οποίοι λόγο των αλλαγών που έχουν υποστεί από την ανάπτυξη και εξέλιξη των χωρών σε ένα μεγάλο ποσοστό παγκόσμιος, συντέλεσαν στην εμφάνιση καινούριων μορφών αποστέρησης.

Η διαδικασία της οικονομικής και κοινωνικής αναδιάρθρωσης είναι αυτή που συντέλεσε στην ανάπτυξη του κοινωνικού αποκλεισμού. Η αναδιάρθρωση σε άλλους προσφέρει ευκαιρίες ανάπτυξης και σε άλλους αυξάνει της ανασφάλεια. Κάποιες από τις επιπτώσεις της είναι η ανεργία και οι άσχημες συνθήκες στους εργασιακούς χώρους.

Παράγοντας επίσης για την αύξηση του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί η έκταση που έχει πάρει το φαινόμενο της μετανάστευσης. Έχουν προστεθεί καινούριες πηγές μετανάστευσης κάτι που το καθιστά πιο περίπλοκο με μεγάλες πιθανότητες εξέλιξης καταστάσεων αποστέρησης προς τις ομάδες αυτές.

Ενώ ακόμη ένας παράγοντας που έχει συμβάλλει στο φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού, είναι οι αλλαγές που έχουν υποστεί στη συνοχή τους τα άτυπα διαπροσωπικά δίκτυα. Έχει υποστηριχθεί ότι η οικογένεια και άλλα διαπροσωπικά δίκτυα όπως οι φίλοι και οι γειτονιές, δεν έχουν τον ίδιο ρόλο στήριξης και αυτό συνήθως αποδίδεται σε αλλαγές στις οικογενειακές δομές ή στις αξίες και τις αντιλήψεις.

Παρατηρείται πως ο κοινωνικός αποκλεισμός διαφοροποιείται ως προς την μορφή του, την ποικιλία του και την έκτασή του. Αυτή η ανομοιογένεια των καταστάσεων έχει οδηγήσει σε δυσκολία στον ορισμό του. Με βάση, λοιπόν, την εμπειρία φορέων που έχουν ασχοληθεί με τον κοινωνικό αποκλεισμό σε τοπικό επίπεδο έχουν αναδείξει σαν κοινά χαρακτηριστικά των καταστάσεων αποκλεισμού, *"την έλλειψη δυνατότητας άσκησης των κοινωνικών δικαιωμάτων του ατόμου χωρίς βοήθεια, την κακή εικόνα των ατόμων αυτών για τον εαυτό τους και για την ικανότητά τους να αντεπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους, τον κίνδυνο μονιμοποίησης των αναγκών ενίσχυσης και τον στιγματισμό των ατόμων και των συνοικιών των αστικών περιοχών όπου κατοικούν."*⁷¹

Με τον όρο "αποκλεισμό" δηλώνουμε τον περιορισμό στη πρόσβαση. Όταν ομάδες ή άτομα αδυνατούν να υλοποιήσουν τα δικαιώματά τους ή η επιλογή ης μη υλοποίησης είναι αποτέλεσμα προηγούμενων αποκλεισμών, όπως από την παιδεία ή την πληροφόρηση, πρέπει να θεωρούνται σαν περιπτώσεις αποκλεισμού.

Ένα ακόμη σημείο προσέγγισης για την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, είναι η σχέση που διαμορφώνει το άτομο με τους κύριους θεσμούς ή μηχανισμούς παραγωγής και διανομής πόρων στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, όπως η αγορά εργασίας, το κράτος, η οικογένεια ή η κοινότητα. Κοινό χαρακτηριστικό των αποκλεισμένων ομάδων είναι η ισχυρή σχέση τους με τους κύριους κοινωνικούς μηχανισμούς που παράγουν ή διανέμουν πόρους. (Καβουνίδη, 1999)

6.4.3. Ο αποκλεισμός των προσφύγων και τα εμπόδια που προβάλλονται για την ένταξή τους

Με βάση μελέτη που έγινε πάνω στο φαινόμενο κοινωνικού αποκλεισμού των μεταναστών από έναν κοινωνικό επιστήμονα (Μαριαγγέλα Βέικου), παρουσιάζουμε κάποια από τα συμπεράσματα που απέδωσε η μελέτη αυτή. Διαπιστώνεται πως η σημασία που έχουν για μια κοινωνία οι εθνικές και πολιτισμικές διαφορές στα πλαίσιά της εξαρτάται άμεσα από τον τρόπο που αυτή η κοινωνία αντιλαμβάνεται τον εθνικό της χαρακτήρα. Ο κοινωνικός αποκλεισμός, λοιπόν, θέτει ερωτήματα σχετικά με το ποια είναι εκείνα τα είδη της διαφορετικότητας που μια συγκεκριμένη κοινωνία είναι διατεθειμένοι να ανεχθεί. Στις επίκαιρες συζητήσεις γύρο από την αντιμετώπιση του προβλήματος της μετανάστευσης, τα συνήθη εμπόδια που προβάλλονται για την αποδοχή των μεταναστών στις κοινωνίες εγκατάστασης είναι συνήθως οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά.

⁷¹ Τζένη Καβουνίδη, *Κοινωνικός Αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής*, Διαστάσεις Κοινωνικού Αποκλεισμού, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Αθήνα 1999

Έτσι, εξετάζονται ξεχωριστά η κάθε μία από τις ομάδες επιχειρημάτων που οικοδομούν αυτά τα εμπόδια, ξεκινώντας από τις πολιτισμικές κατηγορίες. Ένας ορισμός που προσδιορίζει την εθνική ομάδα, είναι ο βαθμός προσαρμοστικότητας, συμμόρφωσης της ομάδας με τους γενικούς, κοινούς κανόνες στα πλαίσια της επικοινωνίας με τις άλλες ομάδες. Γενικότερα η συμμετοχή σε συλλογικότητες αποτελεί μια αρχέγονη πορεία πολιτισμικής συνέχειας. Εξετάζοντας την διαδικασία ενσωμάτωσης των μεταναστευτικών ομάδων στη χώρα υποδοχής, δεν θα αποτελεί εμπόδιο η εθνική τους καταγωγή, διότι συμμετέχουν ουσιαστικά και στο επίπεδο εργασίας τους, στην εγκατάσταση και την επικοινωνία τους.

Το συμπέρασμα που μπορούμε να βγάλουμε σε αυτό το σημείο είναι ότι το αίσθημα του ανήκειν μπορεί να ξεκινάει από πολλούς παράγοντες, χωρίς να θεωρούνται απαραίτητοι παράγοντες όπως η καταγωγή, θρησκεία και η γλώσσα. Μπορεί να συμβάλουν όμως πιο ουσιαστικά η οικογένεια, οι φίλοι, οι κοινές αξίες, ο τόπος διαμονής κ.ο.κ. Έτσι σύμφωνα με τον μελετητή το επιχείρημα της κοινής καταγωγής και της ιστορικά συνεχούς εθνικής ομοιογένειας δε φαίνεται πολύ πειστικό για να στηριχθεί πάνω του μια πολιτική απόρριψης των μεταναστών.

Η δεύτερη προσέγγιση κατά τον μελετητή είναι ότι η οικονομική αστάθεια στη χώρα υποδοχής, λόγω της μετανάστευσης, μπορεί να εξηγηθεί προσεγγίζοντας την πολιτική που ακολουθεί η χώρα υποδοχής για το φαινόμενο αυτό. Γνωρίζοντας πως το σύγχρονο κράτος συμμετέχει ενεργά στην παραγωγή της ανεπίσημης μετανάστευσης, διαπιστώνεται πως είναι εξαρτημένο από την ύπαρξη μεταναστευτικού εργατικού στα εδάφη του. Για λόγους ομαλής λειτουργίας, κυρίως της οικονομίας του, το κράτος ενσωματώνει άτομα σε ορισμένους τομείς, π.χ. εργάτες, καταναλωτές, σε ένα ορισμένο ποσοστό, αρκεί να είναι κοινοτικοί, ευέλικτοι και ξένοι.

Στο τρίτο μέρος της μελέτης που αναφέρεται στην πολιτική του κράτους για την μετανάστευση, παρατηρείται ότι ενώ είναι δικαίωμα του κράτους να ελέγχει την είσοδο και την έξοδο στα σύνορά του, τη στιγμή που έχει μετανάστες έστω και ανεπίσημους, που κατοικούν στο έδαφός της, πρέπει να τηρεί τις συνταγματικές εφαρμογές πάνω σε αυτό το θέμα. Αυτοί οι μετανάστες έχουν δικαιώματα τα οποία το κράτος υποδοχής οφείλει να σεβαστεί και να προστατεύσει. Η πολιτική ζωή που πρέπει να είναι εξασφαλισμένη για τους μετανάστες, αποτελεί ξεχωριστό από το πρόγραμμα της εθνικής μεταναστευτικής πολιτικής. (Βέικου, 1998)

6.4.4. Η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ της κοινωνίας της χώρας υποδοχής με τις ομάδες προσφύγων

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες-μετανάστες κατά την διαμονή τους μέσα στην κοινωνία της χώρας υποδοχής, αφορούν επίσης την θέση και το ρόλο τους μέσα σε αυτήν. Ζουν διαρκώς σε μια μεταβατική κατάσταση όπου πρέπει να αναπροσαρμόζονται και να αναπροσδιορίζουν την ταυτότητά τους. Έτσι η ένταξη του πρόσφυγα-μετανάστη μέσα στην κοινωνία του επιβάλλει να υποστεί κάποιες αλλαγές, σύμφωνα με αυτά που αναφέραμε παραπάνω και αυτό επιτυγχάνεται συνήθως με την εκμάθηση και την προσαρμογή στη νέα κουλτούρα.

Αυτές οι αλλαγές είναι πολύ έντονες γιατί αλλάζουν το κοινωνικό τους περιβάλλον και την ομάδα αναφοράς τους. Οι αλλαγές αυτές μπορεί να πραγματοποιούνται με διάφορους τρόπους, είτε θα γίνονται οικειοθελώς ή αθέλητα, είτε καταναγκαστικά και συμπεριλαμβάνονται ακόμη και στοιχεία της προσωπικής τους ταυτότητας, όπως το όνομα ή η θρησκεία.

Όσον αφορά τη σχέση που σχηματίζεται μεταξύ των εθνικά μειονοτικών ομάδων και του γηγενούς πληθυσμού, σημειώνονται τα πολιτισμικά κυρίως χαρακτηριστικά και σύμβολα που χαρακτηρίζουν τον κάθε ένα αντίστοιχα. Με αυτό τον τρόπο διευκολύνεται η κατάταξη, η διαφοροποίηση και η κοινωνική περιθωριοποίηση. Έτσι ο γηγενής πληθυσμός ξέρει τι είναι αυτό που τον διαφοροποιεί από την μειονοτική εθνική ομάδα, ώστε με την από στάση αυτή που δημιουργεί να απομακρύνεται από απέναντί τους. (Βέικου, 1998).

6.4.5. Αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού

Μια ουσιαστική τακτική αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού, αξιολογώντας ότι έχει αναφερθεί πάνω στο φαινόμενο αυτό, θα μπορούσε να περιλαμβάνει κάποια συγκεκριμένα σημεία παρέμβασης. Λαμβάνοντας υπόψη τον ουσιαστικό ρόλο που παίζει σε αυτό το φαινόμενο η πολιτική του κάθε κράτους, θεωρείται πρωταρχικό σημείο η πρακτική μιας αποτελεσματικής πολιτικής για να διαμορφωθούν οι κατάλληλες συνθήκες για την ένταξη μειονοτικά εθνικών ομάδων, όπου αναφερόμαστε σε αυτή των μεταναστών κυρίως.

Σημαντική τακτική για την πολιτική που θα ακολουθήσει το κάθε κράτος που θέλει να εντάξει στους κόλπους της μεταναστευτικές ομάδες, είναι να καθορίσει τους σκοπούς της. Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνοντας τους λόγους που δέχεται να γίνει χώρα υποδοχής μεταναστών διαμορφώνει και τις κατάλληλες συνθήκες για την ένταξή τους.

Έχοντας, λοιπόν, ως δεδομένο πως ο σκοπός του κράτους είναι να απορροφήσει εργατικό δυναμικό, θα πρέπει να λειτουργήσει αποτελεσματικά ως προς τη διαμόρφωση των συνθηκών που θα συντελέσουν στην ομαλή ένταξη των μεταναστών. Συγκεκριμένα χρειάζεται ένας σωστός συντονισμός της πολιτικής στον τομέα των υπηρεσιών του κράτους, όπου θα είναι εύκολη η πρόσβαση για την ικανοποίηση των αναγκών των ομάδων αυτών κατά την παραμονή τους στη χώρα υποδοχής. Οι υπηρεσίες στις οποίες θα απευθύνονται κυρίως είναι η κοινωνική πρόνοια αρχικά, μέσα από την οποία θα τους παρέχονται υπηρεσίες για την κάλυψη βασικών αναγκών τους, ώστε οι συνθήκες διαβίωσής τους να βρίσκονται σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο. Έπειτα υπάρχει ο τομέας που περιλαμβάνει το εργασιακό καθεστώς των μεταναστών και την κατοχύρωση των εργατικών τους δικαιωμάτων. Η υπηρεσία που ανταποκρίνεται σε αυτό είναι τόσο η υπηρεσία του ΟΑΕΔ, αλλά η κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους επιτυγχάνεται και με την ισότιμη συμμετοχή τους μέσα στα συνδικάτα των εργατών. Στον τομέα της εκπαίδευσης οφείλεται να υπάρχει μια διαπολιτισμική προσέγγιση που να στοχεύει στην εξασφάλιση ίσων δικαιωμάτων στην εκπαίδευση και να αντιμετωπίζονται ουσιαστικά οι εκπαιδευτικές ανάγκες και ανισότητες των ομάδων με διαφορετική πολιτισμική ή εθνική προέλευση.

Έτσι, οι υπηρεσίες αυτές που θα παράσχει το κράτος προς τις μεταναστευτικές ομάδες θα λειτουργεί θετικά για την ομαλή τους ένταξη. Μια τέτοια προσέγγιση απομακρύνει φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού μέσα στην κοινωνία ατόμων ή ομάδων που χαρακτηρίζονται από την μεταναστευτική τους ιδιότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

7.1. Παρουσίαση προκαταρκτικής έρευνας

Η αφορμή ενασχόλησης με αυτό το θέμα δόθηκε από την συμμετοχή μας στα εργαστήρια του Στ'-Ζ' εξαμήνου που πραγματοποιήσαμε στην Περιφερειακή Μονάδα Ανωγείων του Εθνικού Ιδρύματος Νεότητας (ΕΙΝ), στα πλαίσια του προγράμματος "Φιλοξενία Ασυνόδευτων Ανήλικων Προσφύγων". Η ενασχόληση μας με αυτό το αντικείμενο σε συνδυασμό με την αυξημένη τα τελευταία χρόνια προσέλευση προσφύγων στην χώρα μας, μας προκάλεσε το ενδιαφέρον.

Προκειμένου να πραγματοποιήσουμε την έρευνα, ήρθαμε καταρχήν σε επαφή με τους υπεύθυνους του ξενώνα Ανωγείων (τον διευθυντή και την υπεύθυνη ΚΛ), προκειμένου να πάρουμε μια προέγκριση για την εργασία μας. Στην συνέχεια απευθυνθήκαμε σε ανάλογους φορείς της Αθήνας, με διπλό στόχο, αφενός την προέγκριση της εργασία μας και αφετέρου μια περαιτέρω ενημέρωση για τον συγκεκριμένο πληθυσμό. Συγκεκριμένα απευθυνθήκαμε καταρχήν στο Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, από όπου μας έγινε ενημέρωση για τους ξενώνες που υπάρχουν. Επίσης, παρευρεθήκαμε σε μια ημερίδα με θέμα "Πρόσφυγες θύματα βασανιστηρίων" προκειμένου να γνωρίσουμε φορείς και υπηρεσίες που ασχολούνται με το αντικείμενο. Έπειτα επικοινωνήσαμε και συναντηθήκαμε με τους υπεύθυνους των ξενώνων της Εθελοντικής Εργασίας Νέας Σμύρνης, του Συλλόγου Μεριμνης Ανηλικών, τον ξενώνα Ναυσικά των Γιατρών του Κόσμου, επίσης ήρθαμε σε επαφή με το Κέντρο Υποδοχής Προσφύγων του Λαυρίου. Εξασφαλίστηκε λοιπόν μια καταρχήν συνεργασία με τους 2 από τους τρεις ξενώνες. Επίσης, πριν από την διεξαγωγή της έρευνας ήρθαμε σε επαφή και με αρμόδιους φορείς προκειμένου να πληροφορηθούμε για ζητήματα που αφορούσαν ανήλικους πρόσφυγες, στα πλαίσια αυτά επισκεφθήκαμε τους εξής φορείς: υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας (υπεύθυνη ΚΛ του προγράμματος Φιλοξενία), το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, το Σύλλογο "Άρτος-Δράση", το Πολυϊατρείο των Γιατρών χωρίς Σύνορα.

7.2. Ο σκοπός της έρευνας

Ο σκοπός της έρευνας είναι να εξεταστούν εξίσου δύο στοιχεία: από την μια οι ψυχοσυναισθηματικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι πρόσφυγες και από την άλλη τα κοινωνικά προβλήματα στην διαδικασία ένταξης τους στην ελληνική κοινωνία.

7.3. Μεθοδολογία της έρευνας

7.3.1. Η ερευνητική στρατηγική

Η στρατηγική που ακολουθήσαμε προκειμένου να πραγματοποιήσουμε την συγκεκριμένη έρευνα ήταν η "διερευνητική-περιγραφική στρατηγική".

Ο Ι. Παρασκευόπουλος αναφέρει: "Στις διερευνητικές-περιγραφικές έρευνες, οι περιοριστικοί έλεγχοι και οι σκόπιμες παρεμβάσεις που μπορεί ή / και θέλει να επιβάλει ο

ερευνητής, είναι ελάχιστοι σε όλα τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας: στα συγκεκριμένα ερωτήματα που θα μελετηθούν, στον τρόπο συλλογής των δεδομένων, στα υποκείμενα που θα συμμετάσχουν κ.τ.λ. Η έμφαση δίνεται στη φυσική ροή των γεγονότων· στην παρατήρηση και περιγραφή των γεγονότων στο φυσικό τους περιβάλλον με τρόπο ευέλικτο· στην αξιοποίηση απροσδόκητων περιστατικών και στην ανάπτυξη νέων ιδεών. Ο όλος μεθοδολογικός τρόπος είναι αναγνωριστικός.

Το ζητούμενο, στις διερευνητικές – περιγραφικές έρευνες, περιορίζεται, κυρίως, στην καταγραφή των διαφόρων εκφάνσεων του φαινομένου, καθώς και στην αναζήτηση και στον εντοπισμό διαφαινόμενων γενικών τάσεων και πιθανών σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών του ερευνητικού προβλήματος".⁷²

Θεωρήσαμε ότι αυτή η στρατηγική είναι η πιο κατάλληλη για τους στόχους της έρευνας μας, καθώς και των περιορισμών που είχαμε (γλώσσα, πολιτισμική διαφορά). Επιδίωξη μας ήταν μια πρώτη καταγραφή του φαινομένου έφηβος πρόσφυγας, σε μια προσέγγιση όσο το δυνατόν περισσότερο ολιστική (ψυχοκοινωνικές διαδικασίες). Η ευελιξία στην μεθοδολογία είναι κάτι το απαραίτητο: η γλώσσα και οι πολιτισμικές διαφορές συνεντευκτή-συνεντευξιαζόμενου, ίσως δημιουργούσαν σύγχυση στην μεταφορά του νοήματος και προς τις δυο πλευρές, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι οφείλαμε να είμαστε ευέλικτοι και να επιβεβαιώνουμε από πολλούς δρόμους λεγόμενα, στάσεις και απόψεις.

7.3.2. Τρόπος συλλογής στοιχείων

Προκειμένου να φέρουμε εις πέρας την συγκεκριμένη έρευνα θα έπρεπε να εφαρμόσουμε και τα κατάλληλα μέσα, που να ανταποκρίνονται στους στόχους μας. Η επιλογή μας στον τρόπο συλλογής στοιχείων ήταν οι ανοιχτές ημιδομημένες ατομικές συνεντεύξεις.

Θεωρούμε ότι αυτός ο τρόπος προσφέρει περισσότερα πλεονεκτήματα σε σχέση με τους στόχους μας, και αυτό διότι μας επιτρέπει την προσωπική επαφή αφενός, και αφετέρου την παρατήρηση και μέσω της μη-λεκτικής επικοινωνίας του συνεντευξιαζόμενου.

Η προσωπική επαφή που είχαμε με τους συνεντευξιαζόμενους ήταν εξαιρετικά σπουδαία, πρώτον διότι αυτή η ίδια η ευκολία ή δυσκολία στην προσωπική επαφή φανερώνει πράγματα σε σχέση με τον συνεντευξιαζόμενο και δεύτερον διότι τα στοιχεία που θέλαμε να συλλέξουμε ήταν αδύνατον να τα συλλέξουμε γραπτώς. Ακόμα, η ευελιξία που προσφέρει η προσωπική επαφή, κυρίως για να ξεπεραστούν γλωσσικές δυσκολίες και από τις δύο πλευρές είναι πολύ μεγάλη. Είχαμε συχνά την δυνατότητα, και εμείς από την πλευρά μας να περιγράψουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια το ερώτημα, σε περίπτωση που αυτό δεν γινόταν κατανοητό και επιπλέον να επιβεβαιώνουμε ή να αποζητούμε περαιτέρω εξηγήσεις σε περίπτωση που δεν ήμασταν σε θέση να κατανοήσουμε με ακρίβεια τα λεγόμενα του συνομιλητή μας. Ακόμα η ευελιξία που προσφέρει η ανοιχτή ημιδομημένη συνέντευξη επιτρέπει στον ερευνητή να προσαρμόζει τις ερωτήσεις του και να προσαρμόζεται σαν συνομιλητής απέναντι στον συνεντευξιαζόμενο. Αυτό για παράδειγμα επιτρέπει την αλλαγή σειράς των ερωτημάτων, έτσι ώστε κάποια ερωτήματα που ίσως να έχουν ειδικό συναισθηματικό βάρος ή απαιτούν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη μεταξύ των συνομιλητών να γίνονται σε κατάλληλες στιγμές και όταν θα έχει αποκτηθεί μια εμπιστοσύνη. Ακόμα δίνει στον ερωτώμενο την δυνατότητα να αναπτύξει ο ίδιος τις σκέψεις του και τα λεγόμενα του εμπλουτίζοντας τα με την προσωπική του εμπειρία.

Η παρατήρηση της μη λεκτικής επικοινωνίας είναι κάτι ακόμα που έχει μεγάλη αξία. Εκτός από το περιεχόμενο της απάντησης, ο ερευνητής μπορεί να εξάγει συμπεράσματα και

⁷² Ιωάννης Παρασκευόπουλος, *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*, Τόμος 1^{ος}, Αθήνα, 1993σελ. 125

να παρατηρήσει την μη λεκτική στάση των συνομιλητών: αντιδράσεις, τόνος της φωνής, στάση του σώματος, χειρονομίες, κινήσεις. Όλα αυτά πέραν του ότι βοηθούν τον ερευνητή να προσαρμόζεται απέναντι στον ερωτώμενο, τον βοηθούν και να βγάλει πολύτιμα συμπεράσματα. Μια διήγηση ενός τραυματικού γεγονότος πέραν του περιεχομένου αυτού καθαυτού φανερώνει και πολλές πληροφορίες παρατηρώντας τον τρόπο που αυτό εκφέρεται. Ακόμα ο ερευνητής έχει την δυνατότητα να εξετάσει στοιχεία όπως την σοβαρότητα με την οποία αντιμετωπίζει ο κάθε ερωτώμενος την έρευνα, την ειλικρίνεια, την δυσκολία ή την ευκολία να απαντήσει σε κάποια ερωτήματα.

Το ερωτηματολόγιο βασίστηκε στους εξής άξονες:

- 1. Ατομικά στοιχεία**
- 2. Η φυγή από την χώρα καταγωγής**
- 3. Η είσοδος στην Ελλάδα και το αρχικό διάστημα παραμονής**
- 4. Κοινωνική ζωή**
- 5. Ψυχοσυναισθηματική κατάσταση**

Η κεντρική δομή γύρω από την οποία χτίζεται η συνέντευξη είναι η προσωπική διαδρομή του πρόσφυγα και το πώς αυτή τον επηρεάζει ψυχοσυναισθηματικά και κοινωνικά.

Στον 1^ο άξονα συμπεριλάβαμε ερωτήσεις σχετικά με κάποια ατομικά στοιχεία και προσωπικά δεδομένα του ερωτώμενου, όπως

- | την χώρα καταγωγής,
- | την οικογενειακή κατάσταση (ποιοι είναι στην οικογένεια του, που βρίσκεται αυτή την στιγμή η οικογένεια του),
- | την ηλικία,
- | την εκπαίδευση,
- | την χρονική διάρκεια της προσφυγιάς
- | και πληροφορίες σε σχέση με την τωρινή του κατάσταση, που και πως ζει, την νομική κατάσταση, αν εργάζεται.

Στον 2^ο άξονα συμπεριλάβαμε ερωτήσεις που επικεντρώνονται

- | στην φυγή από την χώρα καταγωγής.
- | στην κατάσταση που βίωσε στην χώρα καταγωγής,
- | σε συγκεκριμένους λόγους και αφορμές που ανάγκασαν τον ερωτώμενο να φύγει από την χώρα του
- | στο πως η προσφυγιά τον επηρέασε συναισθηματικά
- | στην διαδρομή του πρόσφυγα σε άλλες χώρες πριν έρθει στην Ελλάδα,
- | στο πως όλη αυτή η διαδικασία τον επηρέασε.

Στον 3^ο άξονα συμπεριλάβαμε ερωτήσεις που επικεντρωνόταν

- | στην είσοδο του πρόσφυγα στην Ελλάδα
- | στο διάστημα της αρχικής του παραμονής
- | στον τρόπο με τον οποίο ήρθε στην χώρα μας,
- | στις αιτίες που τον οδήγησαν να διαλέξει την συγκεκριμένη χώρα,
- | στο πως αντιμετώπισε το αρχικό διάστημα παραμονής, που έμενε, που απευθύνθηκε για βοήθεια, πως τον αντιμετώπισαν, ποιοι τον στήριξαν καθώς και όλα τα συναισθήματα του για αυτό το διάστημα.

Στον 4^ο άξονα συμπεριλάβαμε ερωτήσεις που αφορούν την κοινωνική του ζωή και ζητήματα όπως αυτό

- | της γλώσσας,
- | των κοινωνικών σχέσεων,

- } των διαπροσωπικών επαφών,
- } οι σχέσεις του με τους ντόπιους,
- } που απευθύνονται για βοήθεια,
- } οι σχέσεις τους με τους αρμόδιους φορείς και ο βαθμός ικανοποίησης τους.
- } η επίδραση έχει πάνω στον νεαρό πρόσφυγα η διαδικασία του ασύλου,
- } τα συναισθήματα, οι σκέψεις και η γνώμη του για όλη αυτή την κατάσταση που βιώνει.

Στον 5^ο άξονα επικεντρωθήκαμε κυρίως στην ψυχοσυναισθηματική του κατάσταση,

- } ζητώντας να μας εκφράσει συναισθήματα για την κατάσταση που βιώνει τώρα,
- } για ζητήματα που τον προβληματίζουν και δυσκολίες που αντιμετωπίζει.
- } τις όποιες σχέσεις με την οικογένεια υπάρχουν, ποιες είναι και πως επιδρούν στον πρόσφυγα.
- } σκέψεις τους για το μέλλον και προσδοκίες που αυτός έχει.

Συνολικά και καθ' όλη την διάρκεια της συνέντευξης προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε τις επιδράσεις των γεγονότων που αναφέρονταν πάνω στον πρόσφυγα, τα συναισθήματα του ίδιου για αυτές (είτε διατυπώνονταν λεκτικά είτε όχι), καθώς και την γνώμη του.

Αναφορικά με τα παραπάνω θα πρέπει να προσθέσουμε μερικά ακόμα σημεία για την επιλογή των παραπάνω θεμάτων. Η ευρύτητα των ζητημάτων που τίγονται, οφείλεται σε δύο παράγοντες: πρώτον στην πρωτοεμφανιζόμενη φύση του προβλήματος, και δεύτερον στις δυσκολίες της γλώσσας, όπου και λόγω της αδυναμίας στην πρόσβαση μεταφραστική δεν υπήρχε η δυνατότητα για περαιτέρω και ακόμα περισσότερη εμβάθυνση. Από την άλλη, η οπτική μας θέλαμε να ήταν όσο το δυνατόν πιο ολιστική, με ισόποση εμβάθυνση στα επιμέρους ζητήματα. Θεωρούμε λοιπόν, ότι όλα τα ζητήματα που τίχτηκαν και διερευνήθηκαν αποτελούν συνισταμένες του ίδιου προβλήματος, πρόβλημα που εκτείνεται από την παγκόσμια κατάσταση του προβλήματος και τις επί μέρους κρατικές πολιτικές ως τα καθημερινά προβλήματα του μεμονωμένου ατόμου-πρόσφυγα.

Οι συνεντεύξεις έγιναν σε δύο περιόδους, η πρώτη στην Αθήνα σε διάστημα μιας εβδομάδας και η δεύτερη στα Ανώγεια σε διάστημα 3 εβδομάδων. Η κάθε συνέντευξη επιδιώκαμε να διαρκέσει γύρω στην 1 ώρα, ωστόσο και πάντα λόγω της δυσκολίας στην γλώσσα η συνέντευξη μπορούσε να κρατήσει ως και 1 ώρα και 15'. Αρχική μας επιδίωξη ήταν να χρησιμοποιηθεί μαγνητόφωνο κατά την διεξαγωγή της συνέντευξης, αν και γνωρίζαμε ότι η γενικότερη ανασφάλεια του πρόσφυγα, ειδικότερα απέναντι σε ένα πρόσωπο που δεν το γνωρίζει ίσως δεν το επέτρεπε, κάτι που διαπιστώσαμε και οι ίδιοι όταν τους ζητήσαμε κάτι τέτοιο. Μάλιστα, στην Αθήνα σε μια περίπτωση και μόνο το αίτημα μας να χρησιμοποιηθεί μαγνητόφωνο ενέτεινε την καχυποψία κάποιων απέναντι μας. Τελικά, κάτι τέτοιο αφέθηκε κατά μέρους, και οι συνεντεύξεις πάρθηκαν κρατώντας σημειώσεις τις οποίες και στην συνέχεια αναπτύξαμε.

Επιδίωξη μας ήταν ακόμα οι ερωτώμενοι να είναι μόνοι τους, με μόνη την παρουσία κάποιου άλλου, τον οποίο και θα πρότεινε ο συνεντευξιαζόμενος, ο οποίος θα βοηθούσε στην μετάφραση, κάτι που τηρήθηκε εκ μέρους μας.

7.3.3. Οι δυσκολίες της έρευνας

Οι δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε ήταν ποικίλες και ιδιαίτερης έντασης. Κάποιες από αυτές τις είχαμε υπόψη και με τον κατάλληλο σχεδιασμό καταφέραμε να επηρεάσουν όσο το δυνατόν λιγότερο, υπήρξαν όμως και κάποιες δυσκολίες οι οποίες ενέσκηψαν στην πορεία της διεξαγωγής αυτής της έρευνας.

Ένα πρώτο πρόβλημα, που αντιμετωπίσαμε ήταν η έλλειψη βιβλιογραφίας, η οποία και θα μας πρόσφερε το θεωρητικό υπόβαθρο προκειμένου να πραγματοποιήσουμε την έρευνα. Έλλειψη, η οποία καλύφθηκε κυρίως και ουσιαστικά από ξενόγλωσση βιβλιογραφία. Στην Ελλάδα το πρόβλημα είναι σχετικά πρόσφατο, και έχει πάρει διαστάσεις ουσιαστικά τα τελευταία 2-3 χρόνια. Εξειδικευμένη λοιπόν, βιβλιογραφία που να αναφέρεται σε ασυνόδευτους ανήλικους πρόσφυγες στα ελληνικά δεν υπάρχει, παρά ελάχιστη. Εκ των πραγμάτων, αρχικά σταθήκαμε στην εμπειρία μας και σε σχετική βιβλιογραφία για μετανάστες από όπου εντοπίσαμε κοινά σημεία. Το μεγαλύτερο μέρος της εξειδικευμένης βιβλιογραφίας το αποκτήσαμε σε επαφές που είχαμε με αρμόδιους φορείς, και ειδικότερα την Υ.Α. που μας παραχώρησε αρκετό υλικό.

Ένα δεύτερο πρόβλημα είχε να κάνει με την μεγάλη κινητικότητα που παρουσιάζουν οι ασυνόδευτοι πρόσφυγες. Αρχικά είχαμε έρθει σε επαφή με δύο ξενώνες στην Αθήνα όπου διέμεναν ασυνόδευτοι έφηβοι, προκειμένου να εξασφαλίσουμε το δείγμα της έρευνας. Αυτή η επαφή έγινε μέσα στον Ιούνιο του 2002. Όμως όταν τρεις μήνες αργότερα θελήσαμε να επικοινωνήσουμε ξανά προκειμένου να πραγματοποιήσουμε την έρευνα πληροφορηθήκαμε ότι αρκετοί είχαν φύγει και εγκαταλείψει τους ξενώνες. Να σημειώσουμε εδώ ότι αυτοί οι ξενώνες σαν ουσιαστική λειτουργία έχουν την παροχή στέγης και τροφής, δεν είναι δηλ. κάτι ανάλογο με τον ξενώνα των Ανωγείων, έτσι οι περισσότεροι φιλοξενούμενοι αφού μείνουν ένα αρχικό διάστημα και εξασφαλίσουν κάποια χρήματα συχνά νοικιάζουν κάποιο σπίτι ή ακόμα φεύγουν και από την Ελλάδα. Αυτό, εμείς δεν το γνωρίζαμε. Αυτό είχε μια άμεση συνέπεια στο μέγεθος του δείγματος, χωρίς όμως επιπτώσεις στην έρευνα, συνολικά λοιπόν στον ξενώνα του Συλλόγου Μερίμνης Ανηλίκων πραγματοποιήσαμε 6 συνεντεύξεις (συνολικά στην Αθήνα σχεδιάζαμε να πραγματοποιήσουμε 10 συνεντεύξεις). Στον δεύτερο ξενώνα Ναυσικά των Γιατρών του Κόσμου δεν υπήρχαν καν άτομα εκείνη την συγκεκριμένη περίοδο. Επίσης, το ίδιο πρόβλημα, σε πολύ μικρότερο βαθμό βέβαια, υπήρξε και στα Ανώγεια, όπου από τον Ιούνιο, που σχεδιάσαμε την έρευνα και που ο αριθμός τους ήταν στα 19 άτομα, τον Οκτώβριο ο ίδιος αριθμός να είναι 12. Και αυτό επηρέασε αρνητικά τον αριθμό των πραγματοποιηθέντων συνεντεύξεων, με αποτέλεσμα αντί των 10 να πραγματοποιηθούν 8. Παρ' όλα αυτά ο αριθμός των 14 συνεντεύξεων, που πραγματοποιήθηκαν συνολικά, πληροί τις προϋποθέσεις της συγκεκριμένης έρευνας.

Μία τρίτη δυσκολία ήταν η άρνηση που συναντήσαμε να μας παραχωρήσουν συνεντεύξεις, αν και αυτό δεν ήταν ιδιαίτερα έντονο, ωστόσο επηρέασε σε μικρό βαθμό τον αριθμό του δείγματος στην Αθήνα, και σε λίγο μεγαλύτερο στα Ανώγεια. Αυτό, ειδικά στην Αθήνα, όπου και δεν υπήρχε κάποια προηγούμενη επαφή με του ανήλικους πρόσφυγες, το αναμέναμε, η αλήθεια είναι σε μεγαλύτερο βαθμό. Η κατάσταση διαρκούς ανασφάλειας που ζουν τα συγκεκριμένα άτομα, συχνά τα οδηγεί σε μια γενικότερη καχύποπτη στάση.

Μία τέταρτη δυσκολία που αντιμετωπίσαμε αφορούσε την γλώσσα. Αυτή ήταν και η πιο ουσιαστική δυσκολία, αλλά και η πιο έντονη. Το λίγο χρονικό διάστημα που διαμένουν οι περισσότεροι ανήλικοι πρόσφυγες στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με την τάση τους να απομονώνονται εντός της εθνοτικής τους ομάδας, και με επιπλέον επιβαρυντικό στοιχείο την μη ύπαρξη προγραμμάτων εκμάθησης της ελληνικής έχει αποτέλεσμα την μη ικανοποιητική γνώση της. Αυτό το είχαμε υπόψη μας, και εκ των πραγμάτων θέσαμε τους περιορισμούς που επιβάλλονταν στα αντικείμενα διερεύνησης, και κυρίως ήταν κάτι που έκανε αναγκαία την ευελιξία των ανοιχτών ημιδομημένων συνεντεύξεων.

Οι περιορισμοί που θέτει η γλώσσα είναι πολλοί. Πρώτα απ' όλα στην έκφραση, το δείγμα θα έπρεπε να μιλά ικανοποιητικά την ελληνική ώστε να είναι σε θέση να κατανοεί αλλά και να λέει αυτά που έχει να πει στα ελληνικά. Αυτό για εμάς σήμαινε δύο πράγματα. Από την μια το κριτήριο στην γνώση της ελληνικής δεν έπρεπε να είναι πολύ αυστηρό, διότι τότε θα περιοριζόταν πολύ το δείγμα (μην ξεχνάμε ότι μιλάμε για ανήλικους πρόσφυγες οι

οποίοι είναι σχετικά μικρό διάστημα στην Ελλάδα), και από την άλλη θα έπρεπε οι ερωτήσεις να μην είναι δυσνόητες και να είναι σε θέσει ο ερωτώμενος να απαντήσει.

Μία ακόμα δυσκολία σε σχέση με την γλώσσα έγκειται στο ότι συχνά ο ερωτώμενος χρειαζόταν πολύ ώρα να απαντήσει σε κάποια ερώτηση, ή κολλούσε σε κάποιες λέξεις. Αυτό το είχαμε υπόψη μας από προηγούμενες εμπειρίες, και αν αυτό ήταν κάτι σημαντικό και όχι απλά μια πληροφορία (π.χ. πως λεγόταν η τάδε πόλη), με κατάλληλους χειρισμούς το ξεπερνούσαμε, αυτό όμως είχε μια συνέπεια στον χρόνο που χρειαζόταν η συνέντευξη για να ολοκληρωθεί. Το πιο συχνό πρόβλημα που συναντήσαμε ήταν η αδυναμία περιγραφής κάποιας κατάστασης, κάτι που χειριστήκαμε κατευθύνοντας τους να μιλήσουν με πιο απλές έννοιες.

Το ζήτημα της μετάφρασης είναι ένα τεράστιο ζήτημα και κάτι που θα πρέπει να λαμβάνεται πολύ σοβαρά υπόψη. Η βασική αρχή της Υ.Α. για τους διερμηνείς έγκειται στο γεγονός να ανήκουν αυτοί στο ίδιο πολιτισμικό πλαίσιο με τον πρόσφυγα. Κάτι τέτοιο στην περίπτωση μας δεν μπορούσε να γίνει, η έλλειψη υποδομών εν γένει είναι φανερό και σε αυτό το σημείο. Η Υ.Α. αναφέρει σχετικά με το ζήτημα της μετάφρασης: *"Σε ιδανικές συνθήκες, όσοι εργάζονται για τα παιδιά πρόσφυγες, πρέπει να έχουν όμοιο με αυτά γλωσσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο. Εάν αυτό είναι ανέφικτο, μπορεί να επιλεγούν διερμηνείς από την προσφυγική κοινότητα.*

*Ενώ οι διερμηνείς επιλέγονται συνήθως για την γλωσσική τους ικανότητα, άλλοι παράγοντες, όπως η ωριμότητα, η προσωπικότητα, οι σχέσεις τους με τους άλλους, το εκπαιδευτικό τους υπόβαθρο, το επίπεδο ευφυΐας τους, η υπομονή και ο ενθουσιασμός τους πρέπει απαραίτητα να ληφθούν υπόψη. Ο διερμηνέας πρέπει απαραίτητα να είναι πρόσωπο αποδεκτό από την προσφυγική κοινότητα, αναγνωρισμένο για την ουδετερότητα του και την ικανότητα μετάδοσης των πληροφοριών αποτελεσματικά και αντικειμενικά."*⁷³

Η μέθοδος που ακολουθήσαμε ήταν η εξής: αρχικά ρωτούσαμε αν είναι σε θέση να κάνουν μια τέτοια συζήτηση στα ελληνικά, σε κάθε περίπτωση πάντως ρωτούσαμε αν έχουν κάποιο φίλο και εάν επιθυμούν να είναι παρόν κάποιος τρίτος για να βοηθάει σε περίπτωση που υπάρχει δυσκολία. Πάντως συνολικά οι συνεντεύξεις που πάρθηκαν με την παρουσία ενός τρίτου που βοηθούσε στην μετάφραση ήταν 2. Να αναφέρουμε εδώ ότι σε μία συνέντευξη συχνά καταφύγαμε και στα αγγλικά, που ήταν μια γλώσσα που ο συνεντευξιαζόμενος γνώριζε πολύ καλά.

Τέλος, μία πέμπτη δυσκολία είναι οι γενικές πολιτισμικές διαφορές, ανάμεσα στον συνεντευκτή και τον συνεντευξιαζόμενο. Αυτές οι διαφορές έχουν να κάνουν με πολλά σημεία, από την διαφορά στο ημερολόγιο (σαν μουσουλμάνοι δεν χρησιμοποιούν το δυτικό ημερολόγιο) που συχνά εμποδίζει τον ακριβή χρονικό προσδιορισμό κάποιων γεγονότων, μέχρι την διαφορά στο ίδιο το νόημα μιας λέξης.

7.4. Το δείγμα της έρευνας

Παρακάτω κάνουμε μια παρουσίαση του δείγματος της έρευνας. Το δείγμα χωρίζεται σε δύο ομάδες. Την ομάδα των ασυνόδευτων προσφύγων που βρίσκονται στην Μαθητική Εστία των Ανωγείων, και στην ομάδα αυτών που βρίσκονται στον ξενώνα του Συλλόγου Μερίμνης Ανηλίκων. Οι πρώτοι έχουν σαν διακριτό αριθμητικό τον αριθμό 1 (που σημαίνει ότι βρίσκονται στα Ανώγεια) και οι δεύτεροι τον αριθμό 2 (που σημαίνει ότι βρίσκονται στην Αθήνα). Ο δεύτερος είναι ο αύξων αριθμός της συνέντευξης. Έτσι ο αριθμός π.χ. 2,3 που θα χρησιμοποιηθεί στην ανάλυση, αφορά τον τρίτο ερωτώμενο του ξενώνα της Αθήνας.

⁷³ σελ. 29, UNCHR, *Τα ασυνόδετα παιδιά στην προσφυγική κοινότητα*, Αθήνα, 1998.

Αναλυτικότερα:

Ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες στην Μαθητική Εστία των Ανωγείων

1.1. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Αφγανιστάν. Έχει 5 αδέρφια. Πήγε σχολείο 9 χρόνια στο Ιράν, δεν μπόρεσε όμως να συνεχίσει και δούλεψε μαζί με τον πατέρα του στην οικοδομή. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση κακή. Μεγάλωσε με την οικογένεια του που ήταν πρόσφυγες στο Ιράν. Ζουν όλα τα μέλη της οικογένειας. Διατηρεί επικοινωνία με την οικογένεια του. Έφυγε από το Ιράν όταν ήταν 15. Στην Ελλάδα είναι 1 χρόνο και 3 μήνες. Είναι 17 ετών.

1.2. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Πακιστάν από αφγανούς γονείς πρόσφυγες. Έχει 6 αδέρφια. Σχολείο δεν πήγε, βοηθούσε τον πατέρα του σε super market. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση καλή. Γεννήθηκε σε οικογένεια προσφύγων στο Πακιστάν. Ζουν όλα τα μέλη της οικογένειας στο Πακιστάν (πρόσφυγες). Διατηρεί επικοινωνία με την οικογένεια του. Έχει την ιδιότητα του πρόσφυγα στο Πακιστάν. Επέστρεψε με την οικογένεια του στο Αφγανιστάν, αλλά ξανάφυγαν λόγω του πολέμου. Έφυγε από το Πακιστάν στα 15.. Στην Ελλάδα είναι 11 μήνες. Τώρα είναι 16.

1.3. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Αφγανιστάν. Έχει 11 αδέρφια. Πήγε 4 χρόνια σχολείο, το διέκοψε λόγω πολέμου. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση καλή. Η οικογένεια του έφυγε στο Πακιστάν όταν οι Ταλιμπάν πήραν την εξουσία. Ζουν όλα τα μέλη της οικογένειας στο Πακιστάν (πρόσφυγες). Διατηρεί επικοινωνία με την οικογένεια του. Έχει την ιδιότητα του πρόσφυγα στο Πακιστάν. Έφυγε από το Πακιστάν 14 χρονών. Στην Ελλάδα είναι 2 χρόνια. Τώρα είναι 18.

1.4. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Αφγανιστάν. Έχει 4 αδέρφια. Πήγε 9 χρόνια σχολείο, το διέκοψε λόγω πολέμου. Βοηθούσε τον αδερφό του που ήταν ράφτης. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση μέτρια. Η οικογένεια του έφυγε στο Ιράν. Ζουν όλα τα μέλη της οικογένειας του στο Ιράν (πρόσφυγες). Διατηρεί επικοινωνία με την οικογένεια του. Ήταν 15 χρονών όταν αποχωρίστηκε από την οικογένεια του. Στην Ελλάδα είναι 2 χρόνια. Είναι 18 ετών.

1.5. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Αφγανιστάν. Έχει 8 αδέρφια. Πήγε 5 χρόνια σχολείο. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση μέτρια. Ζουν όλα τα μέλη της οικογένειας του στο Ιράν (πρόσφυγες). Διατηρεί επικοινωνία με την οικογένεια του. Είναι πρόσφυγας 7 χρόνια, αποχωρίστηκε την οικογένεια του στα 11. Στην Ελλάδα είναι 1 χρόνο. Τώρα είναι 18.

1.6. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Αφγανιστάν. Έχει 3 αδέρφια. Πήγε 2 χρόνια σχολείο. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση μέτρια. Τα μέλη της οικογένειας του σκοτώθηκαν σε ένα βομβαρδισμό, ζει μόνο ο αδερφός του στο Αφγανιστάν, με τον οποίο έχει πολύ σπάνια επικοινωνία. Έφυγε από το Αφγανιστάν όταν ήταν 13 ετών. Στην Ελλάδα βρίσκεται 1 χρόνο. Είναι 17 ετών.

1.7. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Αφγανιστάν. Έχει 3 αδέρφια. Πήγε 9 χρόνια σχολείο. Ο πατέρας του τού είχε φτιάξει μαγαζί, και δούλεψε και εκεί. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση πολύ καλή. Ο πατέρας του και η μικρότερη αδερφή του έχουν σκοτωθεί, η μητέρα του βρίσκεται στον Καναδά, τα υπόλοιπα αδέρφια του δεν γνωρίζει τι έχουν απογίνει. Δεν έχει επικοινωνία με την οικογένεια του. Έφυγε στα 14 από το Αφγανιστάν. Είναι στην Ελλάδα 2 χρόνια. Τώρα είναι 18 ετών.

1.8. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Αφγανιστάν. Έχει 3 αδέρφια. Πήγε 4 χρόνια σχολείο. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση καλή. Έχει πεθάνει ο πατέρας του, ζει η μητέρα του στο Αφγανιστάν. Διατηρεί επικοινωνία με την οικογένεια του. Έφυγε 14 χρονών από το Αφγανιστάν. Είναι 1 χρόνο στην Ελλάδα. Τώρα είναι 17.

Ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες στον ξενώνα του Συλλόγου Μεριμνης Ανηλίκων

2.1. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Αφγανιστάν. Έχει 5 αδέρφια. Πήγε 12 χρόνια σχολείο. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση καλή. Δεν γνωρίζει τίποτα για την οικογένεια του. Δεν έχει καμία επικοινωνία μαζί τους. Έφυγε από το Αφγανιστάν 17 χρονών. Στην Ελλάδα είναι 2 χρόνια. Είναι 20 ετών.

2.2. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Αφγανιστάν. Έχει 4 αδέρφια. Πήγε 4 χρόνια σχολείο. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση πολύ καλή. Είναι μαζί του ο μικρότερος του αδερφός (12 ετών). Ζουν όλα τα μέλη της οικογένειας του στο Αφγανιστάν. Διατηρεί επικοινωνία με την οικογένεια του. Έφυγε από το Αφγανιστάν 15 χρονών. Στην Ελλάδα βρίσκεται 3 χρόνια. Τώρα είναι 19 ετών.

2.3. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Πακιστάν. Έχει 6 αδέρφια. Πήγε 5 χρόνια σχολείο. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση κακή. Η οικογένεια του ήταν πρόσφυγες στο Ιράν. Ζουν όλα τα μέλη της οικογένειας του στο Ιράν. Διατηρεί σπάνια επικοινωνία με την οικογένεια του. Έφυγε στα 14. Στην Ελλάδα είναι 5 μήνες. Είναι 16 ετών.

2.4. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Αφγανιστάν. Έχει 4 αδέρφια. Πήγε 12 χρόνια σχολείο, έχει παρακολουθήσει μαθήματα πιλότων, γνωρίζει αγγλικά. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση πολύ καλή. Ζουν όλα τα μέλη της οικογένειας του στο Αφγανιστάν. Διατηρεί επικοινωνία με την οικογένεια του. Έφυγε στα 16 από το Αφγανιστάν. Στην Ελλάδα είναι 6 μήνες. Τώρα είναι 19 ετών.

2.5. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Αφγανιστάν. Έχει 5 αδέρφια. Πήγε 4 χρόνια σχολείο, το διέκοψε λόγω πολέμου. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση μέτρια. Δεν ζει ο πατέρας του. Δεν έχει επικοινωνία με την οικογένεια του. Έφυγε 15 χρονών από το Αφγανιστάν. Στην Ελλάδα βρίσκεται 1 χρόνο. Είναι 17 ετών.

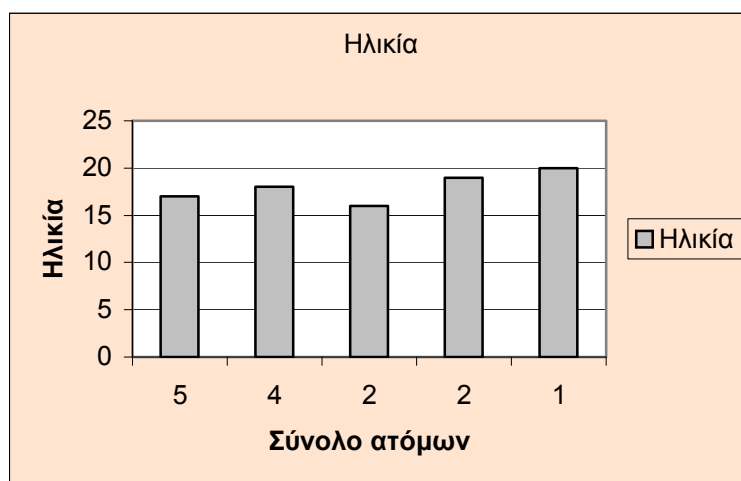
2.6. Αγόρι. Γεννήθηκε στο Πακιστάν. Έχει 6 αδέρφια. Πήγε 2 χρόνια, το διέκοψε λόγω πολέμου. Οικονομική οικογενειακή κατάσταση πολύ κακή. Δεν ζουν ο πατέρας του και ένας αδελφός του. Έχει σπάνια επικοινωνία με τους δικούς του. Έφυγε 13 ετών από το Αφγανιστάν. Στην Ελλάδα είναι 9 μήνες. Είναι 17 ετών.

Πίνακας δείγματος

	Εθνική καταγωγή	Τόπος Γέννησης	Αριθμός αδελφών	Ετη εκπαίδευσης	Οικονομική κατάσταση οικογένειας	Ηλικία προσφυγιάς	Μήνες παραμονής στην Ελλάδα	Ηλικία
1,1	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	5	9	κακή	15	15	17
1,2	Αφγανιστάν	Πακιστάν	6	0	καλή	15	11	16
1,3	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	11	4	καλή	14	24	18
1,4	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	4	9	μέτρια	15	24	18
1,5	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	8	5	μέτρια	11	12	18
1,6	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	3	2	μέτρια	13	12	17
1,7	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	3	9	πολύ καλή	14	24	18
1,8	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	3	4	καλή	14	12	17
2,1	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	5	12	καλή	17	24	20
2,2	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	4	4	πολύ καλή	15	36	19
2,3	Αφγανιστάν	Πακιστάν	6	5	κακή	14	5	16
2,4	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	4	12	πολύ καλή	14	6	19
2,5	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	5	4	μέτρια	16	12	17
2,6	Αφγανιστάν	Πακιστάν	6	2	πολύ κακή	13	9	17

Από όλα τα παραπάνω, όσον αφορά το δείγμα προκύπτουν τα εξής όσον αφορά τα ζητήματα της εθνικότητας, της ηλικίας, την χρονική διάρκεια της προσφυγιάς.

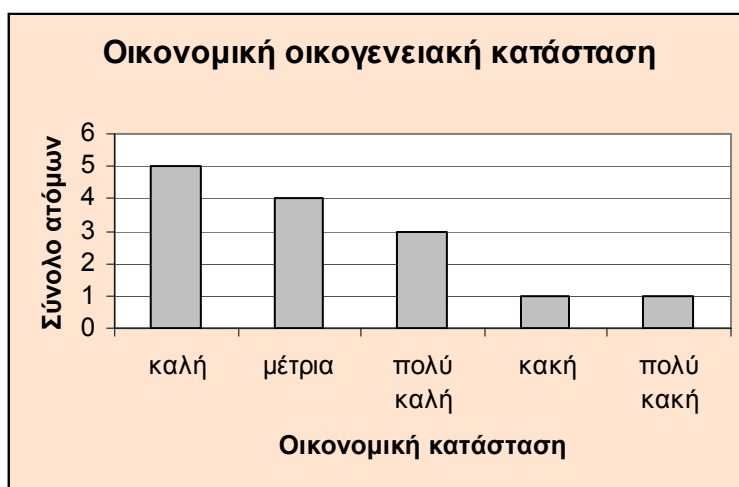
Όλοι οι ερωτώμενοι είναι άντρες. Η τωρινή ηλικία τους κυμαίνεται από τα 16 έως τα 20 χρόνια. Η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτώμενων βρίσκεται ανάμεσα στα 17 και τα 18.

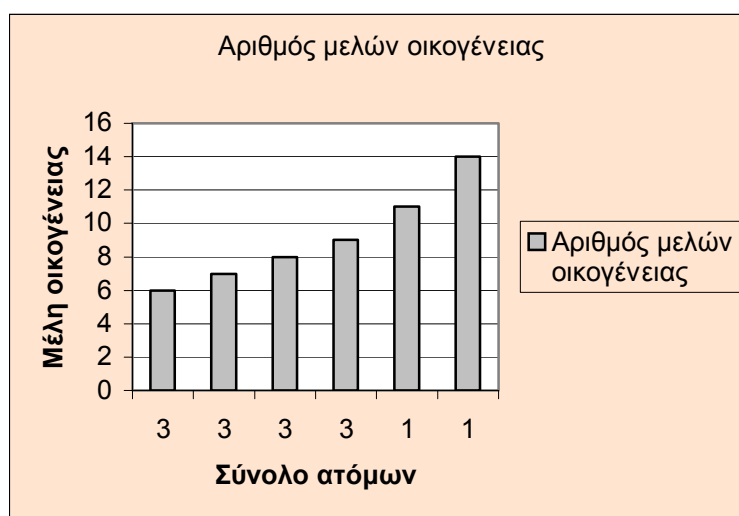
Όλοι οι ερωτώμενοι είναι αφγανικής καταγωγής, ωστόσο δεν γεννήθηκαν όλοι στο Αφγανιστάν, 3 από αυτούς γεννήθηκαν στο Πακιστάν από αφγανούς γονείς πρόσφυγες.

Το μισό το δείγματος (7 ερωτώμενοι) προέρχονται από οικογένειες προσφύγων, που είτε έφυγαν μαζί με τον ερωτώμενο από το Αφγανιστάν, και αυτός στην συνέχεια αποχωρίστηκε από αυτούς, είτε αποχωρίστηκαν κατά την φυγή τους από το Αφγανιστάν. Οι περισσότεροι διατηρούν κάποια μορφή επικοινωνία με την οικογένεια τους. Ωστόσο αυτή τις περισσότερες φορές ούτε εύκολη είναι, ούτε συχνή. Το 1/3 περίπου δεν έχει καθόλου επικοινωνία με την οικογένεια του.

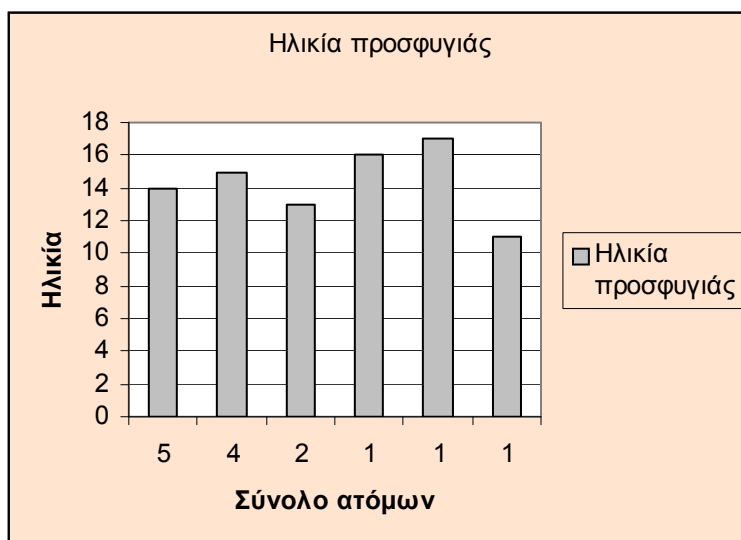
Η οικονομική οικογενειακή κατάσταση των νεαρών προσφύγων είναι σχετικά καλή. Η μεγάλη πλειοψηφία (12 ερωτώμενοι) είναι του μετρίου και άνω.

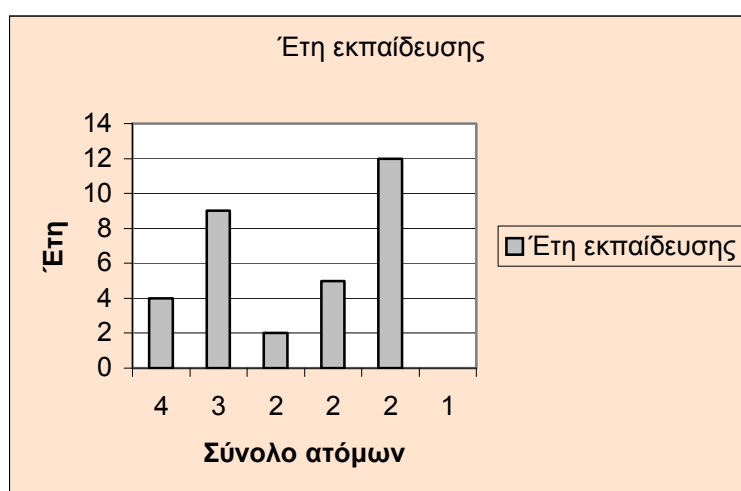
Όλοι ανήκουν σε πολυμελείς οικογένειες. Όλοι ανήκουν σε τουλάχιστον 6μελείς οικογένειες. Η μεγάλη πλειοψηφία (12 άτομα) είναι ανάμεσα στα 6 και τα 9 μέλη.

Η μεγάλη πλειοψηφία (9 ερωτώμενοι) έγιναν πρόσφυγες στην ηλικία των 14-15 ετών.

Οι περισσότεροι έχουν εκπαίδευση πάνω από 4 χρόνια, με την πλειοψηφία να έχει πάει σχολείο 4 και 5 χρόνια.

Η διάρκεια παραμονή τους στην χώρα κατανέμεται ως εξής: 8 ερωτώμενοι είναι στην χώρα έως και 12 μήνες, 5 έως και 24 μήνες και 1 έως και 36 μήνες.

Όσον αφορά την διάρκεια της προσφυγιάς το δείγμα χωρίζεται σε αυτούς οι οποίοι ήταν πρόσφυγες με την οικογένεια τους αλλά στην συνέχεια αποχωρίστηκαν από αυτήν και σε εκείνους που αποχωρίστηκαν από την οικογένεια τους κατά την έναρξη της προσφυγιάς. Με άλλα λόγια υπάρχουν εκείνοι που ήταν παιδιά πρόσφυγες και στην συνέχεια μετατράπηκαν σε ασυνόδευτους ανήλικους και σε εκείνους που υπήρξαν μόνο ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες.

Την ιδιότητα του ασυνόδευτου ανήλικου πρόσφυγα χρονικά την βλέπουμε να κυμαίνεται στο δείγμα από 1 έως 7 χρόνια.

Ο αριθμός των ερωτώμενων που ήταν πρόσφυγες με την οικογένεια τους και που αργότερα έγιναν ανήλικοι ασυνόδευτοι ανέρχεται στους 3 (1,1), (1,2) και (1,3). Αυτοί συνολικά είναι πρόσφυγες για 15, 12 και 7 χρόνια αντίστοιχα.

Σε νομικό επίπεδο και σε σχέση με το καθεστώς ασύλου παρατηρούμε ότι κανείς δεν έχει αναγνωρισμένο το καθεστώς του πρόσφυγα από το ελληνικό κράτος. Κάποιοι έχουν αυτή την ιδιότητα σε άλλα κράτη, κυρίως Πακιστάν και Ιράν. Οι διαδικασίες για την έκδοση ασύλου είναι σχετικά χρονοβόρες, κάτι που συχνά σημαίνει ότι οι περισσότεροι όταν θα εξεταστεί ή επανεξεταστεί η αίτησή τους θα είναι ενήλικες και θα αντιμετωπιστούν

διαφορετικά. Όλοι πάντως βρίσκονται νόμιμα στην χώρα με ειδική άδεια προσωρινής παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους.

7.5. Παραλείψεις

Οι πιο σημαντική παράλειψη στην έρευνα πιστεύουμε ότι αφορά το ζήτημα της εξακρίβωσης του νομικού καθεστώτος του δείγματος.

Κανένας από τους ερωτώμενους δεν έχει το καθεστώς του πρόσφυγα αναγνωρισμένο από το ελληνικό κράτος. Αυτή η αβλεψία, οφείλεται καταρχήν σε μια πρώτη ελλιπή ενημέρωση εκ μέρους μας και παρανόηση, από την στιγμή που από πολλές υπηρεσίες οι συγκεκριμένοι αποκαλούνταν πρόσφυγες. Η ακριβής τους νομική κατάσταση είναι αυτή των ασυνόδευτων ανηλίκων αιτούντων ασύλου. Ωστόσο ο χαρακτηρισμός πρόσφυγας έχει πολλαπλή σημασία και νομικά: αρκετοί είναι αυτοί που έχουν το καθεστώς του πρόσφυγα σε μία τρίτη χώρα (κυρίως Ιράν και Πακιστάν), κάποιοι άλλοι έχουν μέλη της οικογένειας σε τρίτη χώρα που έχουν αναγνωριστεί σαν πρόσφυγες (Αγγλία, Καναδάς), και κάποιοι άλλοι μπορεί να έχουν αναγνωριστεί σαν πρόσφυγες από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ. Αυτό δεν πιστεύουμε ότι αλλάζει σε κάτι το αντικείμενο της έρευνας, την στιγμή, που ο πρόσφυγας πέρα από νομικός χαρακτηρισμός είναι πολύ περισσότερο μια πραγματική κατάσταση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Να αναφέρουμε εδώ, ότι η ανάλυση που προκύπτει από τα στοιχεία που συλλέξαμε από την έρευνα, γίνεται με βάση το θεωρητικό μέρος της εργασίας.

8.1. Άξονας 1^{ος}: Ατομικά στοιχεία και προσωπικά δεδομένα

Στον άξονα αυτό ένα από τα στοιχεία που θέλαμε να εξετάσουμε ήταν η οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων.

Παρατηρείται καταρχήν ότι οι περισσότερες οικογένειες των ερωτώμενων είναι πολυμελείς, ο αριθμός αυτός ξεκινάει από τα 4 παιδιά και φτάνει ως τα 12. Είναι χαρακτηριστικό να διατηρούνται στο Αφγανιστάν οι δομές της διευρυμένης αγροτικής οικογένειας, ταυτόχρονα όμως, αποτελεί και ένα σημαντικό τρόπο για την αντιμετώπιση της απώλειας των μελών της οικογένειας λόγω της εμπόλεμης κατάστασης στην χώρα τους.

"Έχω άλλα 11 αδέρφια και 'γω (μαζί) 12. Η μάνα μου έκανε πολλά παιδιά γιατί στον πόλεμο σκοτώνονται, έτσι μένουν παιδιά στην οικογένεια..." (1,3)

Όσον αφορά το βιοτικό επίπεδο της οικογένειας των ερωτώμενων, πριν καταστραφούν οι περιουσίες τους από τον πόλεμο παρατηρείται ότι ήταν σε ένα σχετικά καλό επίπεδο. Η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτώμενων αναφέρει ότι η οικονομική κατάσταση της οικογένειας τους ήταν μέτρια έως καλή. Σε όλους σχεδόν τους ερωτώμενους ο πατέρας της οικογένειας εργαζόταν σε μόνιμη απασχόληση ενώ αρκετοί δούλευαν κυρίως σε βοηθητική εργασία. Ακόμα δεν λείπουν και οι περιπτώσεις εκείνες όπου η οικογένεια κατείχε υψηλή κοινωνική θέση με υψηλό βιοτικό επίπεδο.

"Πριν έρθει ο Μουτζαχεντίν ο αδελφός μου ήταν στρατιωτικός και τον έβγαλαν δήμαρχο στην πόλη μας οι κάτοικοι επειδή ήταν πολύ καλός άνθρωπος και βοηθούσε τους άλλους ανθρώπους. Ο πατέρας μου είχε πολλά μαγαζιά, ένα από αυτά τα μαγαζιά το είχε φτιάξει για μένα, έτσι πήγαινα το πρωί στο σχολείο, και το απόγευμα στο μαγαζί μου, μου άρεσε πολύ που ήταν δικό μου και μπορούσα να κάνω ότι θέλω, ... είχα μια πολύ καλή ζωή τότε." (1,7)

Ωστόσο δεν λείπουν και οι περιπτώσεις εξαιρετικά χαμηλού βιοτικού επιπέδου.

"Δεν είχαμε πάντα φαΐ. Πολλές μέρες δεν τρώγαμε καθόλου. Ο πατέρας μου δούλευε, αλλά όχι πάντα." (2,6)

Εξετάζοντας στον άξονα αυτό την διαδρομή της οικογένειας στην προσφυγιά καθώς και τον τόπο που αυτή βρίσκεται τώρα διακρίνουμε δύο μεγάλες ομαδοποιήσεις: τις οικογένειες εκείνων που εγκατέλειψαν την χώρα τους και βρέθηκαν ως πρόσφυγες σε μια από τις δύο γειτονικές χώρες (Ιράν και Πακιστάν), και τις οικογένειες εσωτερικά εκτοπισμένων οι οποίες εγκατέλειψαν τις περιοχές που έμεναν για να εγκατασταθούν σε πιο ασφαλείς περιοχές του Αφγανιστάν.

"Όταν χώρισα από την οικογένεια μου έφυγα για το Ιράν. Η οικογένεια μου μένει ακόμα στο Ιράν". (1,4)

"Φύγαμε από την Καμπούλ όταν ήρθαν οι Ταλιμπάν και πήγαμε σε ένα χωριό, που μπορούσαμε να μείνουμε." (2,4)

Επίσης παρατηρούμε σε κάποιες περιπτώσεις συχνές μετακινήσεις ανάμεσα σε γειτονικές χώρες (Αφγανιστάν-Πακιστάν).

"Γεννήθηκα σε ένα χωριό στα σύνορα του Αφγανιστάν και του Πακιστάν, πρώτα πήγαμε στο Πακιστάν, μετά από λίγα χρόνια πήγαμε στο Αφγανιστάν και μείναμε στην Καμπούλ, επειδή ζούσαμε όμως πολύ άσχημα εκεί φύγαμε, τότε είχε αρχίσει ο πόλεμος στο Αφγανιστάν και πήγαμε στο Πακιστάν. Η οικογένεια μου μένει τώρα στο Πακιστάν." (1,2)

Τέλος δεν λείπουν και εκείνες οι περιπτώσεις οικογενειών που έχουν ουσιαστικά διαλυθεί και των οποίων τα μέλη συχνά δεν γνωρίζουν που βρίσκεται ο καθένας.

"Δεν ήξερα αν ζει η οικογένεια μου μέχρι πριν λίγο καιρό, που μου είπαν ότι η μητέρα μου μένει στον Καναδά, αλλά ο πατέρας μου σκοτώθηκε ενώ για τα αδέρφια μου δεν γνωρίζω ακόμα που είναι." (1,7)

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτώμενων κυμαίνεται ανάλογα με την ηλικία τους. Οι πιο μικροί σε ηλικία (16 ετών) δεν είχαν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν όλες τις τάξεις του σχολείου, ενώ αντίθετα οι πιο μεγάλοι (18-19 ετών), πρόλαβαν να παρακολουθήσουν αρκετές τάξεις πριν καταλάβουν την εξουσία οι Ταλιμπάν. Ένα ακόμα σημαντικό μέρος αφορά οικογένειες που εγκατέλειψαν την πατρίδα τους πολύ νωρίτερα από το 1995, και των οποίων τα παιδιά μεγάλωσαν στην προσφυγιά με αποτέλεσμα να έχουν μειωμένη και ανεπαρκή πρόσβαση στην εκπαίδευση.

"Πήγα 9 χρόνια στο σχολείο (ενν. στο Ιράν) και μου άρεσε πολύ και είχα περάσει τις εξετάσεις για να συνεχίσω και άλλο. Όμως δεν με άφησε το κράτος στο Ιράν να συνεχίσω. Δυστυχώς έπρεπε να σταματήσω, έτσι πήγα και δούλεψα στον πατέρα μου." (1,1)

8.2. Άξονας 2^{ος}: Φυγή από την χώρα καταγωγής

Συνολικά οι αιτίες που οδήγησαν αρκετούς νεαρούς πρόσφυγες στην φυγή από την πατρίδα τους καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα. Ξεκινούν από το γενικότερο πολεμικό κλίμα (να σημειώσουμε εδώ ότι η πολιτική κατάσταση στο Αφγανιστάν από το 1979 και μετά είναι συνεχώς εμπόλεμη: μέχρι το 1989 οι Μουτζαχεντίν πολεμούσαν τους φιλοσοβιετικούς, και από το 1989 και μέχρι το 2001 υπήρχε εμφύλιος μεταξύ Ταλιμπάν και Μουτζαχεντίν, και φυσικά το 2001 που έγινε η επίθεση των ΗΠΑ στην χώρα), το οποίο έχει καταστρέψει και επιβαρύνει συνολικά μια κοινωνική καθημερινότητα και φτάνουν στην αναφορά σε πολύ συγκεκριμένες αιτίες: το ανελεύθερο καθεστώς των Ταλιμπάν, διώξεις μελών της οικογένειας.

Η βασική αιτία σε ένα πρώτο επίπεδο που τους ανάγκασε να φύγουν από το Αφγανιστάν ήταν η εμπόλεμη κατάσταση που επικρατεί εδώ και πάνω από 2 δεκαετίες. Η εμπόλεμη αυτή κατάσταση επιφέρει ποικίλες αλλαγές στην ζωή μιας κοινωνίας, που εκτείνονται από τον οικονομικό τομέα και φτάνουν σε διώξεις και εκκαθαρίσεις, ένα ανελεύθερο καθεστώς σαν αυτό των Ταλιμπάν επιτείνει την όλη κατάσταση. (Το ίδιο διαπιστώνεται σαν βασικός λόγος στην έρευνα του Σωματείου Άρτος Δράση, Νεαροί πρόσφυγες/μετανάστες στην Ελλάδα, 2002).

Το μισό του δείγματος σαν βασική αιτία και σαν κεντρικό λόγο θεωρεί ότι ήταν η αναζήτηση καλύτερων συνθηκών ζωής, επικαλούμενο σαν βασικό λόγο την συνολική κατάσταση που επικρατούσε στην χώρα.

"Ο λόγος ήταν ο πόλεμος, δε με άφηνε να ζήσω ελεύθερος να αποκτήσω μεγαλύτερες ευκαιρίες στην ζωή μου, έτσι έφυγα για να ζήσω σε άλλο μέρος αφού δεν μπορούσε να μου τα δώσει το Αφγανιστάν." (2,4)

"Με τους Ταλιμπάν δεν μπορούσα να κάνω πολλά. Ήθελα να πάω σχολείο. Δεν ήμασταν ελεύθεροι. Έκαναν οι Ταλιμπάν ότι ήθελαν." (2,5)

Ένας άλλος λόγος που ανέφεραν αρκετοί και που τους οδήγησε να τραπούν σε φυγή από την χώρα καταγωγής τους ήταν πολύ πιο συγκεκριμένος, ήταν ο φόβος για την ζωή τους. Αρκετοί ήταν αυτοί που ένιωθαν ότι η περαιτέρω παραμονή τους στην χώρα αυτή θα έθετε σε κίνδυνο την ζωή τους. Να σημειώσουμε εδώ, ότι ο φόβος για την ζωή τους δεν προέρχονταν τόσο από το φόβο δίωξης λόγω μιας συγκεκριμένης δραστηριότητας των ερωτούμενων (αυτό είναι αδύνατο λόγω ηλικίας, αν και δεν έλειψε μια περίπτωση ενός νεαρού πρόσφυγα που φυλακίστηκε εκβιαστικά προκειμένου να παραδοθεί άλλο μέλος της οικογενείας) όσο η δίωξη άλλων μελών της οικογενείας (ή και των ίδιων), ή ακόμα και η δολοφονία κάποιου συγγενικού προσώπου.

"Με είχαν κλείσει φυλακή οι Ταλιμπάν, για 20 μέρες, επειδή όμως δεν άντεχα άλλο, (...), δραπέτευσα. Ο πατέρας μου είπε ότι θα έπρεπε να φύγω μακριά γιατί διαφορετικά θα με σκότωναν στην πλατεία του χωριού. Έτσι άφησα τους γονείς μου και έφυγα." (1,7)

"Οι Ταλιμπάν ήρθαν στο χωριό μας και άρχισαν να το καταστρέφουν και να σκοτώνουν, έτσι φύγαμε γρήγορα με φορτηγά για να σωθούμε." (1,4)

Παρατηρώντας τους λόγους που τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους βλέπουμε πως οι διωγμοί, οι καταστροφές της περιουσίας τους, οι απειλές που νιώθουν για την ζωή τους και οι θάνατοι αγαπημένων προσώπων του οικογενειακού περιβάλλοντος τους οδηγεί στην φυγή προκειμένου να αναζητήσουν ασφαλές περιβάλλον.

Ένα ακόμα σημείο, σχετίζεται με τον τρόπο αποχωρισμού από την οικογένεια. Σε αυτό το σημείο συναντάμε όλες τις περιπτώσεις.

Κάποιοι αποχωρίστηκαν τυχαία από τους δικούς κατά την φυγή τους από το Αφγανιστάν.

"Καθώς φεύγαμε με πολύ κόσμο, έχασα την μάνα μου, και δεν την ξανάδα από τότε, μετά συνέχισα μόνος μου." (2,5)

Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις τα παιδιά έχουν αποχωριστεί μετά από ενέργεια των γονιών τους οι οποίοι ελπίζουν ότι τα παιδιά τους θα έχουν μια καλύτερη τύχη.

"Είχαμε πάει στα σύνορα και εκεί ήταν πολύς κόσμος μαζεμένος. Κάποια στιγμή, με βάζει ο πατέρας μου σε ένα φορτηγό που έφευγε και μου είπε να πάω να βρω έναν συγγενή στο Πακιστάν. Από τότε δεν τον ξαναείδα. Μετά από πολύ καιρό μίλησα στον αδερφό μου." (2,6)

Σε κάποιες ακόμα περιπτώσεις οι γονείς ήταν αυτοί που είπαν και βοήθησαν τα παιδιά τους να φύγουν.

"Όταν έφυγα από την φυλακή, πήγαμε όλοι μαζί σε μια άλλη πόλη που είχαμε ένα σπίτι. Ο πατέρας μου είπε να φύγω, γιατί αν με έπιαναν οι Ταλιμπάν θα με σκότωναν. Μου έδωσε χρήματα, μου είπε να τα χρησιμοποιήσω για καλό σκοπό και έφυγα για να γλιτώσω." (1,7)

Παρατηρούμε, λοιπόν ότι συχνά οι ίδιοι οι γονείς είναι αυτοί οι οποίοι στέλνουν τα παιδιά τους μακριά για να γλιτώσουν από τον κίνδυνο. Είναι χαρακτηριστικό, ότι και στις δύο περιπτώσεις (2,6) και (1,7), ο πατέρας που έδωσε το παιδί για γλιτώσει είτε σκοτώθηκε είτε δεν ξανακούστηκαν νέα του.

Ένα επόμενο σημείο είναι να εξεταστεί η κατάσταση που βίωναν στην πατρίδα τους πριν φύγουν, επιδιώκοντας να διερευνήσουμε και κάποιες άλλες αιτίες, οι οποίες μπορεί να μην ήταν οι βασικές έχουν όμως και αυτές μεγάλη σημασία.

Για μια μερίδα του δείγματος το διάστημα που έζησαν στην χώρα τους κάτω από το αυταρχικό καθεστώς των Ταλιμπάν ήταν γεμάτο βίαιες εμπειρίες και τραυματικά βιώματα σε μια ηλικία μικρή άρα και επιρρεπή ψυχοσυναισθηματικά.

"Είχα σταματήσει το σχολείο γιατί ξεκίνησε ο πόλεμος και έπρεπε να πολεμήσω και εγώ, όπως και άλλα παιδιά. Τότε ήμουν 11. Κρατούσα το όπλο και κρυβόμουν. Στην αρχή το είχα σαν παιχνίδι μετά όμως που έβλεπα ανθρώπους να σκοτώνονται άρχισα να φοβάμαι και να κρύβομαι και να μη βγαίνω στο δρόμο." (2,2)

"Στο Αφγανιστάν μια μέρα ήμουν στο λεωφορείο μαζί με πολύ κόσμο, τότε έπεσε μια βόμβα στο λεωφορείο. Σκοτώθηκαν πολλοί άνθρωποι, εγώ χτύπησα το χέρι μου και έχασα τρία δάχτυλα και την μισή μου παλάμη. Δεν με νοιάζει που χτύπησα το χέρι μου, δοξάζω τον θεό που δεν πέθανα, όπως είδα να πεθαίνουν άλλοι άνθρωποι." (1,3)

Παρατηρώντας τις περιγραφές αυτές κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων διαπιστώσαμε την συχνά ιδιαίτερα έντονη συναισθηματική φόρτιση που προκαλούσαν αυτές. Από τα παραπάνω παρατηρούμε την γενικότερη βία που εμπεριέχει μια εμπόλεμη κατάσταση, χωρίς απαραίτητα να σημαίνει και συγκεκριμένη δίωξη, την στράτευση παιδιών, και τις διώξεις μελών της οικογένειας.

Ακόμα υπάρχουν και περιπτώσεις παιδιών που έχουν βιώσει τον θάνατο προσώπων του οικογενειακού τους περιβάλλοντος.

"Οι γονείς μου και τα δύο μου αδέρφια σκοτώθηκαν μέσα στο σπίτι όταν έπεσε βόμβα πάνω τους. Εγώ με τον αδελφό μου ήμασταν έξω από το σπίτι." (1,6)

Συναντήσαμε και περιπτώσεις παιδιών που έχουν δει να εκτυλίσσονται μπροστά στα μάτια τους δολοφονίες οικογενειακών προσώπων.

"Ήμασταν μέσα στο σπίτι μας όταν ήρθαν 4 Ταλιμπάν με κρυμμένα τα πρόσωπα τους με κουκούλες, πυροβόλησαν τον πατέρα μου και τον σκότωσαν." (2,5)

"Τον πατέρα μου τον είχαν φυλακίσει πολύ καιρό και όταν γύρισε σπίτι ήρθαν οι Ταλιμπάν και τον σκότωσαν στο σπίτι μας." (1,8)

Παρατηρήσαμε πως στις ομολογίες των παιδιών αυτών για το χαμό αγαπημένων προσώπων της οικογένειας τους υπήρχε συναισθηματική φόρτιση και δεν ανέφεραν περισσότερα στοιχεία για τα γεγονότα αυτά.

Βλέποντας συνολικά όλα τα παραπάνω, βλέπουμε να εμφανίζονται πολύπλευρα οι λόγοι και οι αιτίες μιας φυγής από την χώρα. Η καθημερινή βία, εκδιπλωμένη σε όλη την έκταση της κοινωνικής ζωής, είναι συνηθισμένο φαινόμενο: βίαιοι θάνατοι και δολοφονίες συγγενικών προσώπων, παιδιά άμεσοι μάρτυρες βιαιοτήτων και δολοφονιών συγγενικών προσώπων συμμετοχή στις πολεμικές συρράξεις, επιθέσεις του στρατού σε χωριά και εκκαθαρίσεις. Και σε αυτά να προσθέσουμε την γενική αναστάτωση που προκαλεί μια εμπόλεμη κατάσταση καταστρέφοντας την ομαλή κίνηση της κοινωνικής ζωής. Όλα αυτά συνθέτουν μία καθημερινότητα για τους περισσότερους από τους ερωτώμενους.

Το επόμενο σημείο για τον άξονα αυτό, αποτελεί η μελέτη πάνω στην διαδικασία μετακίνησης του ανήλικου πρόσφυγα από το Αφγανιστάν μέχρι να έρθει στην Ελλάδα. Εξετάζοντας αρχικά ποια ήταν η πορεία της μετακίνησης τους παρατηρούμε ότι τα σημεία της διαδρομής τους είναι, όπως είναι λογικό, κατά κανόνα τα ίδια. Η διαδρομή ξεκινάει από το Αφγανιστάν, περνούν στο Ιράν, ύστερα στην Τουρκία όπου καταλήγουν στην Κων/πολη, και από κει περνούν στην συνέχεια στην Ελλάδα. Για κάποιους από τους ασυνόδευτους πρόσφυγες (κυρίως αυτούς που ήταν στο Πακιστάν ή στο Ιράν) κάποιες χώρες δεν

συμπεριλαμβάνονται σε αυτή την διαδρομή, ή περιλαμβάνονται κάποιες άλλες. Αυτοί που ήταν στο Πακιστάν πέρασαν από Ιράν και Τουρκία, και αυτοί που ήταν στο Ιράν πέρασαν στην Τουρκία.

Οι τεράστιες αυτές διαδρομές έγιναν αποκλειστικά με τα πόδια και με φορτηγά, κάτι που σημαίνει ότι η διαδρομή ήταν μεγάλη σε χρονική διάρκεια. Ακόμα κάτι που δυσκόλευε ιδιαίτερα την διαδρομή ήταν οι ορεινοί όγκοι, αλλά και οι έλεγχοι στα σύνορά, κάτι που οι όλοι οι πρόσφυγες ήθελαν να αποφύγουν, καθότι όπως μας ανέφεραν, αν συλλαμβάνονταν στα σύνορα θα συλλαμβάνονταν και θα απελαύνονταν. (Οι ίδιες διαδρομές και τρόποι μετακίνησης διαπιστώνονται και στην έρευνα Νεαροί πρόσφυγες/μετανάστες στην Ελλάδα, 2002).

Οι νεαροί πρόσφυγες χωρίζονται σε δύο ομάδες όσον αφορά τον τρόπο μετακίνησης. Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει εκείνους οι οποίοι ουσιαστικά δεν σταμάτησαν σε κάποια ενδιάμεση χώρα, χρησιμοποιώντας την σαν σταθμό στο ταξίδι τους, η δεύτερη αυτούς οι οποίοι σταματούσαν στις χώρες από τις οποίες περνούσαν για ένα μικρό ή μεγάλο διάστημα.

Η πρώτη ομάδα (που αποτελεί περίπου το μισό του δείγματος) βλέπουμε ότι χρειάστηκε αρκετούς μήνες για να διανύσει την απόσταση της διαδρομής μένοντας για μικρά χρονικά διαστήματα σε κάποιες χώρες πριν συνεχίσουν το ταξίδι τους. Αυτό το μισό του δείγματος δεν επεδίωξε να εγκατασταθεί προσωρινά στις χώρες από τις οποίες περνούσε.

"Έφυγα από το Ιράν περπατώντας για την Τουρκία, αυτό κράτησε 1 μήνα. Συνέχισα την διαδρομή με τα πόδια μέχρι την Άγκυρα που κράτησε άλλο 1 μήνα και μετά με λεωφορείο στην Ισταμπούλ. Εκεί έμεινα 1 μήνα." (1,1)

"Περπάτησα 40 μέρες μέχρι το Ιράν και μετά πάλι για την Τουρκία περπατώντας άλλες 14 μέρες, εκεί έμεινα για 20 μέρες σε μια πόλη και μετά πήρα το λεωφορείο για την Κων/πολη." (1,2)

Ακόμα λοιπόν και αν κάνουν αυτό το ταξίδι συνεχώς (δηλ. χωρίς προσωρινή εγκατάσταση σε κάποια ενδιάμεση χώρα) δεν μπορεί να γίνει σε λιγότερο από 3 μήνες.

Στην δεύτερη ομάδα υπάρχουν εκείνοι οι πρόσφυγες οι οποίοι εγκαταστάθηκαν προσωρινά στις χώρες από τις οποίες πέρασαν. Αυτό το έκαναν για δύο λόγους, είτε προσπαθώντας να κάνουν μια νέα αρχή και όταν δεν τα κατάφερναν λόγω της άσχημης οικονομικής κατάστασης της χώρας, ή κινδύνευαν με σύλληψη, έφευγαν για την επόμενη, είτε έμεναν για ένα διάστημα, δούλευαν προκειμένου να μαζέψουν το απαραίτητο ποσό για να βρουν οδηγό που θα τους μεταφέρει στην επόμενη χώρα.

"Όταν έφτασα στο Πακιστάν κάθισα τρεις μήνες αλλά δεν ήταν καλά, δεν μου άρεσε και έφυγα στην Περσία. Εκεί κάθισα 5 χρόνια, έμαθα να ράβω και να ζω μόνος μου. Ήταν πολύ κουραστικά και αναγκάστηκα να φύγω. Όταν έφτασα στην Κων/πολη κάθισα 3 μήνες, εκεί έκανα κάποια δουλειά ραφτική για να βγάλω λεφτά." (1,5)

"Έμεινα στο Ιράν 9 μήνες, εκεί δούλευα σαν μάγειρας, η δουλειά και τα χρήματα ήταν καλά, αλλά η αστυνομία συνεχώς μου δημιουργούσε προβλήματα, γι' αυτό έφυγα. (...) Στην Κων/πολη έμεινα 5 μήνες και δούλεψα σαν ράφτης." (1,3)

Παρατηρούμε πως επέλεξαν να βρουν κάποια εργασία προκειμένου να αποτελέσει αυτή μια βάση για ένα νέο ξεκίνημα της ζωής τους. Μία διαδικασία μη αρμόζουσα για τις ανάγκες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες.

Ακόμα υπάρχει και η περίπτωση ενός ερωτώμενου που σκοπός του ήταν να φοιτήσει σε σχολείο και να σπουδάσει.

"Όταν έφτασα στο Ιράν, ξεκίνησα να πηγαίνω στο σχολείο, έληξε όμως η άδεια παραμονής και μετά από 6 μήνες έφυγα γιατί ήταν πολύ άσχημα τα πράγματα εκεί. Έτσι πήγα στην Τουρκία και για να γραφτώ στο σχολείο έδωσα χρήματα, που μου είχε δώσει ο πατέρας μου για τον λόγο αυτό. Όμως το κράτος στην Τουρκία με κορόιδεψε και δε μου έδωσαν τα λεφτά μου πίσω." (1,7)

Ένα ακόμα ζήτημα σε σχέση με τον τρόπο του ταξιδιού σχετίζεται με το αν το έκαναν μόνοι τους ή μαζί με άλλους.

Η πιο συνηθισμένη περίπτωση είναι εκείνων οι οποίοι ξεκίνησαν το ταξίδι μαζί με κάποιον τρίτο ή τρίτους (είτε συγγενείς είτε φίλοι), και που άλλοτε συνέχιζαν μαζί το ταξίδι και άλλοτε συνέχιζαν μόνοι τους. Συχνά στις διαδρομές που έκαναν με τα πόδια έφευγαν με ομάδες προσφύγων που θα έκαναν την ίδια διαδρομή.

"Αποφασίσαμε να φύγουμε με τον αδελφό μου για Περσία. (...) Το ταξίδι μου συνεχίστηκε για Τουρκία χωρίς τον αδελφό μου, αλλά μαζί με μία ομάδα από άλλα παιδιά της ηλικίας μου." (1,3)

Κάποιοι άλλοι συνάντησαν στην πορεία του ταξιδιού τους άτομα συνεχίζοντας μαζί το ταξίδι τους.

"Συνέχισα προς την Κων/πολη και ενώ είχα ξεκινήσει μόνος μου, συνέχισα μαζί με άλλα παιδιά που είχα γνωρίσει. Αυτό με βοήθησε πολύ γιατί δεν φοβόμουν όπως πριν που ήμουν μόνος μου." (2,4)

Παρατηρούμε πόσο σημαντικό ήταν για τους ασυνόδευτους πρόσφυγες το να έχουν και άλλα άτομα μαζί τους, νιώθοντας μεγαλύτερη ασφάλεια και έχοντας βοήθεια στις δύσκολες στιγμές του ταξιδιού, σε αντίθεση με την υπόλοιπη μερίδα του δείγματος που το μεγαλύτερο κομμάτι του ταξιδιού το πραγματοποίησαν μόνοι τους και αντιμετώπισαν περισσότερες δυσκολίες.

"Ήμουν 11 χρονών όταν πήγα στο Ιράν, εκεί έμεινα μόνος μου για 5 χρόνια (...). Στην αρχή ήταν πολύ δύσκολο για μένα αλλά μετά έμαθα να ζω μόνος μου. Πέρασαν δύσκολα αυτά τα χρόνια γιατί δεν επικοινωνούσα με την οικογένεια μου, αλλά και επειδή κουραζόμουν πολύ." (1,5)

Ένα επόμενο σημείο του άξονα αποτελεί η επικινδυνότητα του ταξιδιού τους, δηλαδή σε ποιο βαθμό δυσκολεύτηκαν ή κινδύνεψαν καθ' όλη την διάρκεια της προσφυγικής τους μετακίνησης.

"Περπατούσα τόσες μέρες και ένιωθα φουσκάλες στα πόδια μου, ήταν ένα πολύ δύσκολο ταξίδι. Περπατούσαμε στο βουνό την νύχτα και κοιμόμασταν την μέρα, φαγητό και νερό μας έφερνε ο οδηγός μας (ενν. αυτός που τους οδηγούσε μέσα από τα βουνά) για να μην μας πιάσουν. (...) Μετά στην Τουρκία, μπήκαμε σε ένα φορτηγό που πληρώσαμε τον οδηγό. Όμως μας βρήκαν οι αστυνομικοί, και ξεκίνησαν μαζί με τον οδηγό να μας πάρουν. Καθώς έτρεχε το φορτηγό αρχίσαμε να πηδάμε από την καρότσα στον δρόμο. Πήδηξα και εγώ. Κάποιοι χτύπησαν πολύ άσχημα." (1,3)

"Ο δρόμος που πήρα για να φύγω από την χώρα μου ήταν ο πιο δύσκολος, γιατί έτσι δεν θα με έπιανε η αστυνομία να με κλείσει στην φυλακή, είχα κουραστεί πάρα πολύ για να τα καταφέρω (...). Έφυγα για την Τουρκία με ένα φορτηγό που είχε μέσα παιδιά της ηλικίας μου αλλά και οικογένειες. Είμαστε όλοι στριμωγμένοι και κρυμμένοι σε μια πλευρά του φορτηγού, τότε είχα νιώσει πόσο κινδύνευε η ζωή μου." (2,4)

Παρατηρούμε μέσα από τις εμπειρίες των παιδιών τι είδους δυσκολίες και κινδύνους αντιμετώπισαν και πως σε κάποιο βαθμό αυτές οι εμπειρίες τα επηρεάζουν. Όλοι είχαν να αντιμετωπίσουν τα σύνορα σαν ένα σημαντικό εμπόδιο, και έτσι όλες οι διαδρομές ήταν διαμέσου των βουνών που δεν φυλασσόταν και μόνο κατά την διάρκεια της νύχτας. Την κούραση του περπατήματος την επιβάρυνε σημαντικά και η νυχτερινή πορεία. Ο πιο συνηθισμένος κίνδυνος που όλοι αντιμετώπισαν ήταν αυτός της παράνομης μεταφοράς τους με τις πιο άθλιες και επικίνδυνες συνθήκες μετακίνησης. Συχνά το ίδιο επικίνδυνοι ήταν και οι άνθρωποι στους οποίους βασιζόντουσαν για την μεταφορά τους. Παρατηρούμε πως οι δυσκολίες αυτές που αντιμετώπισαν τους επηρέασαν αλλά και τους επηρεάζουν πολύ

ακόμα. Ήταν έντονα βιώματα, συχνά τραυματικά, των οποίων η αφήγηση ήταν σε κάποιες περιπτώσεις εξαιρετικά φορτισμένη. Τα συναισθήματα του φόβου και της μοναξιάς εμφανίζονται έντονα. Συχνά, επιβαρυντικό ρόλο παίζει το νεαρό της ηλικίας, η έλλειψη γενικά εμπειριών, και η κρίσιμη φάση της εφηβείας. Ο φόβος τους αφορούσε κινδύνους που θα μπορούσαν να ενσκήψουν ανά πάσα στιγμή (κάποιο ατύχημα, μην αρρωστήσουν στο βουνό και δεν έχουν δύναμη να προχωρήσουν κάτι που μερικές φορές μπορεί να οδηγήσει και στο θάνατο, σύλληψη κλπ.) και ο οποίος αφορούσε ζητήματα ζωής και θανάτου. Ακόμα έντονα βιώνεται και η μοναξιά, συναίσθημα που στην συγκεκριμένη περίπτωση συνίσταται στην αίσθηση του να βρίσκεται κανείς για πρώτη φορά μόνος με τα προβλήματα της ζωής (προβλήματα ενός είδους που ποτέ πριν δεν είχε αντιμετωπίσει μόνος) αλλά και τον αποχωρισμό από την οικογένεια.

Ωστόσο, υπήρχαν και οι θετικές συγκυρίες στο ταξίδι τους που κάποιοι άνθρωποι τους βοήθησαν όταν βρέθηκαν σε μια πολύ δύσκολη στιγμή.

"Σε αυτό το άσχημο ταξίδι με το φορτηγό μας βοήθησε ένας τούρκος που πούλαγε βενζίνη, μας έδωσε φαγητό και μέρος να κοιμηθούμε. (...) Ήμασταν κουρασμένοι και θέλαμε να βρούμε τον δρόμο για το λεωφορείο μας βοήθησαν κάποιοι άνθρωποι σε ένα χωριό μας έδωσαν φαγητό και χρήματα και μας έδειξαν τον δρόμο για το λεωφορείο." (1,3)

Παρατηρούμε πως οι θετικές συγκυρίες έπαιζαν ένα σημαντικό ρόλο στο ταξίδι τους ενδυναμώνοντας τους ίδιους και την πίστη τους για την επίτευξη του σκοπού τους.

8.3. Άξονας 3^{ος}: Είσοδος στην Ελλάδα

Οι λόγοι που τα άτομα αυτά επέλεξαν να έρθουν στην Ελλάδα είναι συγκεκριμένοι και ισχύουν για όλες τις περιπτώσεις του δείγματος. Ο κύριος και βασικός λόγος σε κάθε περίπτωση αποτέλεσε η αναζήτηση για καλύτερες συνθήκες ζωής. Ακόμα αρκετοί ήταν αυτοί που γνώριζαν ότι σαν πρόσφυγες είχαν περισσότερα δικαιώματα στην Ελλάδα. Σε κάθε περίπτωση επίσης, κάποιος τους είχε μιλήσει για την Ελλάδα. Είχαν ακούσει πως η ζωή είναι καλύτερη εδώ.

"Αποφάσισα να πάω στην Ελλάδα γιατί μου είχαν πει κάποιοι άλλοι που είχαν πάει ότι η ζωή είναι καλύτερη εκεί." (1,1)

"Η Ελλάδα ήταν για μένα λύση για μια καλύτερη ζωή." (2,4)

Υπάρχουν και εκείνοι που είχαν πληροφορίες ότι ως πρόσφυγες απολάμβαναν περισσότερων δικαιωμάτων στην Ελλάδα από ότι στην Τουρκία.

"Για την Ελλάδα μου είχαν πει πως είναι καλύτερα επειδή είμαι μικρός θα με προσέχουν περισσότερο." (1,8)

"Έφυγα από την Τουρκία γιατί εκεί δεν δίνουν άσυλο στους πρόσφυγες. Για αυτό ήρθα στην Ελλάδα." (1,6)

Παρατηρούμε ότι η Ελλάδα για όλους αποτελούσε λύση για να ζήσουν ελεύθερα και ανθρώπινα για να πάνε να νιώθουν τον φόβο και την ανασφάλεια στην ζωή τους δημιουργώντας νέες καλύτερες συνθήκες ζωής σε ένα ειρηνικό περιβάλλον.

Όταν, λοιπόν αποφάσιζαν οι νεαροί πρόσφυγες να έρθουν στην Ελλάδα έπρεπε να βρουν με ποιον τρόπο θα μεταβούν. Για το ζήτημα αυτό δέχθηκαν συμβουλές από φίλους που είχαν κάνει το ίδιο ταξίδι. Τους έδωσαν πληροφορίες από ποια μέρη είχαν περάσει για να κάνουν το ίδιο. Άλλα άτομα του δείγματος είχαν απλά ακούσει με ποιον τρόπο είχαν πάει κάποιοι άλλοι πρόσφυγες και είχαν μια μικρή ιδέα για το ταξίδι αυτό. Στα περισσότερα

άτομα από το δείγμα (11 από τους 14) η πρόσβαση τους ήταν από την θάλασσα και οι υπόλοιποι τρεις από τον Έβρο. (Σε αυτό το σημείο η αναλογία στην πρόσβαση από ξηρά και θάλασσα είναι παρόμοια με αυτήν της έρευνας Νεαροί πρόσφυγες/μετανάστες στην Ελλάδα, δηλ. περίπου το 1/5 πέρασε από την ξηρά και τα 4/5 από θάλασσα). Οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν και στις δυο περιπτώσεις ήταν πολλές. Ο πιο κοινός κίνδυνος που αντιμετώπισαν, είχε να κάνει με την σύλληψη τους στα σύνορα. Σύλληψη η οποία ουσιαστικά σημαίνει άμεση απέλαση.

Κάποιες περιπτώσεις από τους νεαρούς πρόσφυγες αντιμετώπιζαν προβλήματα πριν ξεκινήσουν το ταξίδι τους για την Ελλάδα από την αστυνομία στην Τουρκία.

"Ετοιμαστήκαμε να φύγουμε με άλλα δύο άτομα για να φτάσουμε στην Χίο. Στην Τουρκία πριν φύγουμε μας βρήκε ο στρατός και άρχισε να μας χτυπάει. Όταν μας άφησαν καταφέραμε να φύγουμε." (1,6)

Το ίδιο το ταξίδι που έκαναν για να φύγουν από την Τουρκία εγκυμονούσε αρκετούς κινδύνους.

"Ήμουν μαζί με άλλα άτομα στην βάρκα και κάναμε μαζί κουπί. Ταξιδεύαμε 12 ώρες μέσα σε μια θάλασσα με πολλά κύματα που έμπαιναν συνέχεια μέσα στην βάρκα. Όταν έφτασα στην Χίο ήταν βρεγμένα τα ρούχα μου και κρύωνα. Στο ταξίδι αυτό είχα φοβηθεί πολύ." (1,5)

"Ξεκίνησα το ταξίδι μου από την Ισταμπούλ, μαζί με άλλα άτομα περπατώντας 3 βδομάδες. Οι φρουροί δεν μας έπιασαν αλλά ήταν πολύ δύσκολο το ταξίδι γιατί είχε κρύο και έβρεχε." (2,2)

Σε άλλες περιπτώσεις οι συνοριακές ελληνικές αρχές είχαν άσχημη μεταχείριση απέναντι στους ασυνόδευτους πρόσφυγες.

"Περπάτησα μαζί με άλλα παιδιά από την Ισταμπούλ στην Αλεξάνπολη. Εκεί μας έπιασε η αστυνομία και μας έκλεισε φυλακή 3 μέρες. Χωρίς να εξετάσουν το αίτημά μας για άσυλο μας απέλασαν. Αυτό έγινε 4 φορές, την 4^η φορά κατάφερα να φτάσω στη Θεσπλονίκη." (1,4)

"Φύγαμε με μια πλαστική βάρκα και σε 5 ώρες φτάσαμε στο νησί. Εκεί μας βρήκε η αστυνομία, μας έκανε ανάκριση, μας χτύπησαν και μετά μας απέλασαν στη Τουρκία, χωρίς να εξετάσουν το αίτημά μας για άσυλο. Προσπάθησα 15 φορές για να περάσω στην Ελλάδα, τις 2 φορές πήγα στην Αλεξάνπολη, τότε με είχαν χτυπήσει πολύ οι αστυνομικοί. Τις άλλες 12 φορές πήγαινα πάντα με μία βάρκα και έπρεπε να ταξιδεύω μέσα στα κύματα." (1,6)

Οι εμπειρίες των νεαρών προσφύγων είναι αποκαλυπτικές για το πώς εφαρμόζονται οι νέες πολιτικές ασύλου, οι οποίες συχνά είναι ισοπεδωτικές και τα όρια της εφαρμογής αυτών των πολιτικών συχνά αγγίζουν την καταπάτηση όχι μόνο της Σύμβασης του 1951 αλλά και άλλων Συμβάσεων, όπως αυτής των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του παιδιού. Χωρίς να επεκταθούμε θα θέλαμε μόνο να θυμίσουμε, ότι είναι παράνομη η κράτηση του αιτούντα ασύλου για παράνομη είσοδο στην χώρα, πόσο μάλλον η απέλαση του.

Εδώ παρατηρούμε ακόμα ότι ο πιο συνηθισμένος τρόπος να μεταβαίνουν στην Ελλάδα οι νεαροί πρόσφυγες, είναι με μικρές φουσκωτές βάρκες ανά 4, χωρίς όμως να λείπουν και εκείνες οι περιπτώσεις πιο μαζικών εισόδων.

Υπήρχαν περιπτώσεις που εκείνοι οι οποίοι τους "βοήθησαν" να περάσουν στην Ελλάδα τους εξαπάτησαν με αποτέλεσμα να τους κλέψουν τα χρήματα, να τους κακομεταχειριστούν και να υποστούν ακόμα μεγαλύτερη ταλαιπωρία κατά την είσοδο τους στην Ελλάδα.

"Όταν έφτασα στην Ελλάδα οι οδηγοί που είχαμε πληρώσει με χτύπησαν με κράτησαν δεμένο χωρίς φαγητό για 10 μέρες και μου πήραν τα χρήματα γιατί τους είχαν κοροϊδέψει κάποιοι άλλοι και ήθελαν να τιμωρήσουν εμένα. Ήταν μια πολύ άσχημη εμπειρία για μένα που δεν θα ξεχάσω ποτέ." (2,2)

Κάποιοι βέβαια είχαν την αρμόζουσα μεταχείριση κατά την είσοδο τους στην Ελλάδα. Ο αριθμός όμως των περιπτώσεων που είχαν καλύτερη μεταχείριση είναι μικρός. Τις περισσότερες φορές αυτή η καλύτερη μεταχείριση οφείλεται κυρίως σε ΜΚΟ, και όχι σε οργανωμένη κρατική παρέμβαση.

"Στην Μυτιλήνη έμεινα σε μια εστία για 1 μήνα ήταν καλοί οι άνθρωποι και με φρόντιζαν, μου άρεσε. Μετά πήρα την ροζ κάρτα και έφυγα στην Αθήνα." (1,8)

Οι εστίες αυτές και οι καταυλισμοί φιλοξενίας για τους πρόσφυγες είχαν ένα χαρακτήρα προστασίας και φροντίδας των ατόμων αυτών. Προσπαθούσαν αρχικά να καλύψουν τις βασικές ανάγκες των ατόμων για να ανακτήσουν τις φυσικές τους δυνάμεις μετά από το κουραστικό ταξίδι και κατά δεύτερον να βρίσκονται σε ένα προστατευμένο χώρο μέχρι να αποκτήσουν τα απαραίτητα έγγραφα για την νόμιμη παραμονή τους, στην αρχή προσωρινή διάρκειας 3 μηνών. Παρατηρούμε πως με αυτό τον τρόπο οι ασυνόδευτοι πρόσφυγες νιώθουν ικανοποίηση από την μεταχείριση που δέχονται διότι είναι μια σημαντική βοήθεια για αυτούς, καθώς ξεκουράζονται και δεν ταλαιπωρούνται περισσότερο.

Η διαδικασία της εισόδου τους στην Ελλάδα ήταν μια επίπονη διαδικασία που όπως παρατηρούμε ταλαιπώρησε πολύ τους ασυνόδευτους πρόσφυγες καθώς είναι εκτεθειμένοι σε πολλούς κινδύνους. Ακόμα, βλέπουμε ότι παρόλη την δυσκολία μιας τέτοιας μετάβασης, οι νεαροί πρόσφυγες προσπαθούν και επιδιώκουν ξανά και ξανά να έλθουν προς την Ελλάδα. Η μετάβαση τους στα νησιά παρόλο που ελλοχεύει τον κίνδυνο της θάλασσας, ειδικά όταν το μέσο μεταφοράς είναι μια μικρή φουσκωτή βάρκα (η οποία μάλιστα είναι τύπου που φουσκώνεται με το στόμα!) που είναι εξαιρετικά ευάλωτη στις άσχημες καιρικές συνθήκες της θάλασσας. Η πρόσβαση τους από τα σύνορα της Θράκης είναι λιγότερο επικίνδυνη για την ζωή τους αλλά εξίσου κουραστική. Παρόλα αυτά οι νεαροί πρόσφυγες επιλέγουν τον πιο επικίνδυνο τρόπο, και αυτό διότι οι πιθανότητες να συλληφθούν είναι όπως μας αναφέρουν λιγότερες στην θάλασσα σε σχέση με τα σύνορα στην στεριά, που οι δίοδοι ελέγχονται πιο καλά. Μας αναφέρθηκε μάλιστα ότι την επιλογή αυτή συχνά την κάνουν και πρόσφυγες οι οποίοι δεν γνωρίζουν κολύμπι, με αποτέλεσμα να κινδυνεύει άμεσα η ζωή τους σε περίπτωση ανατροπής της βάρκας (μας ανέφερε ένας νεαρός πρόσφυγας ότι κάποιος που ταξίδευε μαζί τους πνίγηκε όταν ανατράπηκε η βάρκα).

Ένα επόμενο σημείο σχετίζεται με το τι κάνουν κατά την πρώτη περίοδο της διαμονής τους στην χώρα.

Πρώτα απ' όλα, υπάρχουν εκείνοι οι πρόσφυγες οι οποίοι βλέπουν την Ελλάδα σαν ένα σταθμό για την μετάβαση τους σε μια τρίτη χώρα. Υπάρχουν βέβαια και εκείνοι οι οποίοι έχουν σαν τελικό προορισμό τους την Ελλάδα. Σε κάθε περίπτωση η πρώτη τους ενέργεια ως επί το πλείστον, είναι να απευθυνθούν σε φίλους ή γνωστούς που τυχόν υπάρχουν στην χώρα, και σε περίπτωση που δεν έχουν κάποιον επισκέπτονται σημεία που συχνάζουν ομοεθνείς τους. Αυτοί είναι που θα τους βοηθήσουν αρχικά. Τέλος, υπάρχουν και εκείνοι οι οποίοι απευθύνθηκαν απευθείας σε κάποια υπηρεσία.

Για αυτούς που βάζουν σαν στόχο να συνεχίσουν το ταξίδι τους στην Ευρώπη η Ελλάδα λειτουργεί σαν ένας ακόμη σταθμός στην πορεία τους αυτή. Το ταξίδι όμως για την Ευρώπη δεν είναι εύκολο, διότι τα σύνορα ελέγχονται πιο αυστηρά και συχνά μένουν στην Ελλάδα.

"Συνέχισα το ταξίδι μου από την Αθήνα στην Πάτρα για να περάσω στην Ιταλία. Προσπάθησα 4 φορές αλλά δεν τα κατάφερα. Μετά από λίγο καιρό πήγα πάλι στην Αθήνα." (1,2)

Η άλλη περίπτωση που συναντάμε όταν φτάνουν οι ασυνόδευτοι πρόσφυγες στην Ελλάδα και ισχύει σε ένα μεγάλο ποσοστό των περιπτώσεων είναι να βρεθούν στην Αθήνα.

Η μετακίνηση τους στην Αθήνα εξηγείται σαν φαινόμενο αν αναλογιστούμε ότι εκεί έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση σε υπηρεσίες, βρίσκονται μαζί με άλλους ομοεθνείς τους οι οποίοι είναι ήδη εγκατεστημένοι εκεί.

Η πρώτη ενέργεια του ασυνόδευτου πρόσφυγα μόλις βρεθεί στην Αθήνα είναι να βρει γνωστούς από την πατρίδα και φίλους που θα τον βοηθήσουν για το νέο του ξεκίνημα στην καινούρια χώρα, και ακόμα θα βοηθήσει στην επαφή του με τις σχετικές υπηρεσίες. Απευθύνεται σχεδόν αμέσως για βοήθεια σε ένα άτυπο υποστηρικτικό δίκτυο ομοεθνών του. Με τον ίδιο τρόπο λειτούργησαν αρκετοί και όταν πρωτοέφτασαν στην Κων/πολη, εξ αυτού υποθέτουμε ότι αυτό αποτελεί μια συχνή τακτική. Αυτό έχει μία λογική βάση, έρχονται σε μία χώρα εντελώς ξένη για αυτούς, συχνά δεν μιλούν κάποια γλώσσα (π.χ. αγγλικά) η οποία θα μπορούσε ίσως να βοηθήσει στην καθημερινότητα τους, επιπλέον πέρα από κάποια πρακτικά ζητήματα (εργασία, σπίτι), αυτό το υποστηρικτικό δίκτυο έρχεται να λειτουργήσει πολλαπλά: είναι ένας κύκλος επαφών και γνωριμιών, που ικανοποιούν μια κοινωνικότητα, είναι μια πηγή νέων από την πατρίδα (αρκετοί ήταν αυτοί που πληροφορήθηκαν κάποιο νέο για κάποιον συγγενή τους), είναι ακόμα μια μορφής κοινότητα που ικανοποιεί την αίσθηση του ανήκειν, ειδικά σε ένα ευρύτερο περιβάλλον λίγο έως πολύ εχθρικό.

"Όταν έφτασα στην Αθήνα με βοήθησε πολύ ένας φίλος μου. Είχα καθίσει σπίτι του στην αρχή όταν ήρθα. Μετά πήγαμε μαζί στο ΕΣΠ." (1,1)

Μια πρώτη ενέργεια του ασυνόδευτου πρόσφυγα όταν βρεθεί στην Αθήνα σε περίπτωση που δεν έχει κάποιον γνωστό εδώ είναι να πάει στα μέρη που συχνάζουν οι ομοεθνείς του για να τον βοηθήσουν. Συχνότερα όμως αυτό που συμβαίνει είναι να κοιμούνται στα παγκάκια με τις πιο άσχημες συνθήκες.

"Στην Αθήνα πήγα σε ένα πάρκο που έμεναν άνθρωποι από την χώρα μου, εκεί κάθισα 15 μέρες. Ήταν όμως πολύ άσχημα γιατί έκανε κρύο και έβρεχε συνέχεια. Μετά πήγα στο ΕΣΠ." (1,4)

Σε άλλες περιπτώσεις απευθύνονται αμέσως είτε σε υπηρεσίες για πρόσφυγες είτε στην αστυνομία για να αποκτήσουν τα απαραίτητα έγγραφα για την άδεια παραμονής τους.

"Μόλις έφτασα στην Αθήνα πήγα στο ΕΣΠ για να με βοηθήσουν." (1,7)

"Όταν έφτασα στην Αθήνα πήγα στην αστυνομία να φτιάξω τα χαρτιά μου. Αυτοί με έστειλαν στο ΕΣΠ." (2,1)

Παρατηρούμε ότι η επιλογή του ασυνόδευτου πρόσφυγα να δεχτεί βοήθεια μπαίνει με μια σειρά προτεραιότητας. Πρώτη του επιλογή είναι η επαφή με φίλους του ομοεθνείς επειδή νιώθει ασφάλεια από την στήριξη που δέχεται. Η δεύτερη επιλογή είναι να απευθυνθεί σε υπηρεσίες για τους πρόσφυγες.

Αυτό που χρειάζονται τον πρώτο καιρό είναι η συμπαράσταση και η υποστήριξη από ανθρώπους που εμπιστεύονται και έπειτα την βοήθεια από τις υπηρεσίες και τους οργανισμούς προσφύγων.

Ερχόμενοι σε επαφή με τις υπηρεσίες προσφύγων οι κυριότερες επιδιώξεις τους είναι να κάνουν αίτηση για άσυλο και να εγκατασταθούν σε ένα χώρο που θα τους καλύπτει τις βασικές τους ανάγκες, όπως τον ύπνο, τη σίτιση και την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Έτσι με την επαφή τους με τις υπηρεσίες και τις οργανώσεις προσφύγων στο αίτημα τους για άσυλο παίρνουν προσωρινή άδεια παραμονής για 3 ή 6 μήνες. Στην συνέχεια τους παραχωρούν κάποια στέγη προσωρινή, μέχρι να βρεθεί ξενώνας ή εστία φιλοξενίας που θα ζουν πιο άνετα.

"Όταν πήγα στο ΕΣΠ μου έδωσε ένα κρεβάτι σε ξενοδοχείο να μείνω, χωρίς να μπορώ να φάω εκεί, μόνο για να κοιμηθώ. Μετά από λίγο καιρό μου είπε να πάω στην εστία στα Ανώγεια να μείνω." (1,4)

Μία περίπτωση από τους ερωτώμενους φιλοξενήθηκε στην αρχή σε οικογένεια στην Αθήνα.

"Μου είπε το ΕΣΠ να μείνω σε μια οικογένεια. Κάθισα λίγο καιρό μαζί τους αλλά δεν μου άρεσε και έφυγα. Μετά το ΕΣΠ μου είπε να πάω στην εστία στα Ανώγεια." (1,2)

Στην περίπτωση που δεν βρίσκονται κρεβάτια ή ξενώνες για να φιλοξενηθούν τα παιδιά αυτά καταφεύγουν σε άλλες λύσεις. Μία λύση από αυτές είναι να αναζητούν σε άλλες πόλεις της Ελλάδας κάτι καλύτερο.

"Δεν είχα κάπου να μείνω και για να μην κοιμάμαι στο πάρκο αποφάσισα να πάω να δουλέψω σε άλλες πόλεις στην Ελλάδα. Ήταν όμως πολύ δύσκολα και δεν μου άρεσε αυτή η ζωή που έκανα, εγώ ήθελα άλλα πράγματα για τον εαυτό μου, να μάθω ελληνικά, να δουλέψω και να φτιάξω καλή την ζωή μου. Πήγα πάλι στην Αθήνα και μου είπαν να μείνω στον ξενώνα." (2,2)

Ενώ κάποιοι άλλοι ασυνόδευτοι πρόσφυγες για να βρουν λύση στο πρόβλημα της στέγης αναγκαζόντουσαν να μείνουν σε εγκαταλελειμμένα σπίτια.

"Όταν δεν έβρισκα που αλλού να πάω έμεινα μαζί με άλλα παιδιά μέσα σε ένα παλιό σπίτι. Ήταν πολύ άσχημα για μένα τότε, έμεινα 4 μήνες χωρίς ζέστη και νερό και όλα ήταν βρώμικα. Ένιωθα πολύ άσχημα και φοβόμουν, δεν μπορούσα να κάνω μπάνιο και το σπίτι είχε μέσα ποντίκια. Τελικά όταν βρέθηκε ο ξενώνας να μείνω έφυγα από κεί. Ήταν ένα κακό όνειρο." (2,1)

Παρατηρώντας την πορεία της εγκατάστασης των νεαρών αυτών προσφύγων στην Ελλάδα, οι συνθήκες που τους περιβάλλουν κατά την εύρεση καταλύματος είναι πολλές φορές ακατάλληλες, όταν δεν μπορεί κάποια οργάνωση να τους παρέχει κάποια διαμονή, τότε οι δυνατότητες να βρουν κάτι μόνοι τους χωρίς να διαθέτουν επαρκής πόρους τους οδηγεί να ζουν σε πολύ άσχημες συνθήκες. Αυτές οι συνθήκες που βιώνουν είναι έντονες ως εμπειρίες για τους ίδιους, προκαλώντας τους συναισθηματικές διαταραχές, λόγω του φόβου και της ανασφάλειας που βιώνουν.

Σε ένα επόμενο σημείο προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε τον τρόπο που αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες τους στην διαδικασία αυτής της εγκατάστασης. Διαπιστώσαμε μερικοί είναι εκείνοι οι οποίοι είχαν την βοήθεια κάποιου άλλου. Οι περισσότεροι αντιμετώπισαν τις δυσκολίες τους μόνοι τους.

"Σε όλο αυτό το ταξίδι από την στιγμή που ήρθα στην Ελλάδα είχα μαζί μου ένα φίλο μου που με βοηθούσε πολύ γιατί εκείνος μιλούσε αγγλικά και τα προβλήματα που είχα και τις δυσκολίες με βοηθούσε να μην τις έχω πια." (1,8)

Από την άλλη πλευρά παρατηρείται ότι επειδή οι περισσότεροι βρισκόταν μόνοι τους στην χώρα δεν είχαν προλάβει να κάνουν γνωριμίες με άτομα που θα νιώθουν εμπιστοσύνη μαζί τους, γι' αυτό οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν για να αντεπεξέλθουν στην διαδικασία διαμονής τους ήταν επίπονες και πιο σκληρές.

"Ήμουν σε μια πόλη μακριά από την Αθήνα μόνος μου, κοιμόμουν σε μια παράγκα και δούλευα όλη μέρα. Μου έδινε φαγητό το αφεντικό μου αλλά ήταν πολύ δύσκολη τότε για μένα, η ζωή μου ήταν πολύ άσχημη." (2,2)

8.4. Άξονας 4^{ος}: Η κοινωνική ζωή των ασυνόδευτων προσφύγων στην Ελλάδα

Σε αυτό τον άξονα προσπαθούμε να διερευνήσουμε πως διαμορφώνεται η κοινωνική ζωή των νεαρών προσφύγων. Εδώ να σημειώσουμε κάτι. Όλοι οι ερωτώμενοι βρίσκονταν σε κάποιο φορέα ο οποίος με τον τρόπο του παρείχε μία στήριξη. Αυτό σημαίνει ότι ένα

μεγάλο κομμάτι της κοινωνικής τους ζωής σχετίζεται άμεσα με αυτό τον φορέα. Ως εκ τούτου εμμέσως θα αναφερθούμε και σε σχέση με αυτούς τους φορείς.

Ο τομέας των δραστηριοτήτων τους είναι πολύ διευρυμένος. Αρχικά όλοι ασχολούνται με την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας η οποία αποτελεί προτεραιότητα από κάθε άλλη δραστηριότητα γιατί αποτελεί για τους ίδιους το μέσο ώστε να ζήσουν στην Ελλάδα με λιγότερες δυσκολίες. Αυτό είναι ενδεικτικό της επιθυμίας τους και της προοπτικής που έχουν οι ίδιοι για την ζωή τους: η γλώσσα είναι το βασικότερο μέσο για την ένταξη τους σε μια χώρα. Εάν, η Ελλάδα για το συγκεκριμένο δείγμα αποτελούσε απλά ένα σταθμό στην πορεία τους προς κάποια άλλη χώρα, τότε το πιο πιθανό θα ήταν να μην μπουν στην διαδικασία εκμάθησης μιας γλώσσας.

"Τα μαθήματα ελληνικών δε θα τα παρατήσω ακόμα και ας μη μου μένει χρόνος να ξεκουραστώ από την δουλειά, είναι πολύ σημαντικό για μένα να ξέρω να μιλάω ελληνικά για να είμαι καλύτερος στην δουλειά μου." (2,4)

Υπάρχουν κάποιες περιπτώσεις από το δείγμα των προσφύγων που έχουν αρχίσει να εντάσσονται στην σχολική κοινότητα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τα παιδιά αυτά έχουν ως στόχο εκτός από την καλύτερη εκμάθηση της γλώσσας και τις νέες γνωριμίες που επιθυμούν να έχουν με άτομα της ηλικίας τους, σκοπός τους είναι να περάσουν και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση για να αποκτήσουν τα εφόδια για την καλύτερη επαγγελματική τους αποκατάσταση.

"Εγώ θέλω να πηγαίνω σχολείο γιατί θέλω να πάω στο Πανεπιστήμιο, θέλω να σπουδάσω και να βρω μια καλή δουλειά." (1,1)

Άλλες δραστηριότητες που έχουν αφορούν προγράμματα που παρακολουθούν μέσα στο χώρο τον οποίον ζουν, κυρίως στην εστία των Ανωγείων, όπως χορό, ζωγραφική, ραπτική, κεραμική. Ενώ κάποια από τα άτομα αυτά έχουν δεξιότητες σε κάποιες τεχνικές όπως την ζωγραφική, την ραπτική, την μαγειρική, αναλαμβάνοντας δράσεις μέσα στο πρόγραμμα με την αντίστοιχη αμοιβή για αυτούς.

"Ξέρω να ράβω καλά και μαθαίνω στα άλλα παιδιά να ράβουν και πληρώνομαι για αυτό." (1,4)

Κάποια άλλα άτομα από τους νεαρούς πρόσφυγες νιώθουν την ανάγκη να εργαστούν για να βγάλουν χρήματα κάνοντας οποιαδήποτε δουλειά βρουν. Τις περισσότερες φορές οι εργασίες αυτές είναι πολύ κουραστικές για τα άτομα αυτά και η αμοιβή τους μικρή.

"Η δουλειά που κάνω είναι σε εργολαβίες του δήμου. Είναι πολύ κουραστική δουλειά και τα χρήματα είναι λίγα, και οι άνθρωποι στην δουλειά μου συμπεριφέρονται άσχημα." (2,2)

Όπως παρατηρούμε είναι εξίσου σημαντικό ζήτημα που αντιμετωπίζουν στην δουλειά τους είναι οι σχέσεις που διαμορφώνουν με τους άλλους υπαλλήλους που εργάζονται μαζί και καθιστούν την σχέση τους με την εργασία καλή ή άσχημη, καθώς μια θετική σχέση με τους ανθρώπους που εργάζεται ικανοποιεί περισσότερο.

"Η δουλειά που κάνω μου αρέσει γιατί αυτοί που δουλεύουμε μαζί είναι καλοί με μένα." (2,1)

Μελετώντας μέσα από τον άξονα αυτό τις σχέσεις που έχουν διαμορφώσει κατά το διάστημα της διαμονής τους στην Ελλάδα, βλέπουμε ένα μέρος του δείγματος, κυρίως από τα άτομα που φιλοξενούνται στην Εστία των Ανωγείων, ότι έχουν αποκτήσει γνωριμίες με τους ντόπιους. Ωστόσο αρκετοί είναι εκείνοι οι οποίοι δεν έχουν ακόμα αναπτύξει σχέσεις.

"Έχω γνωρίσει ανθρώπους που μένουν κοντά στην εστία και κάνουμε παρέα, για αυτό είμαι ευχαριστημένος με την ζωή που κάνω στα Ανώγεια." (1,7)

Για κάποια άλλα άτομα η εργασία αποτελεί ερέθισμα για να κάνουν νέες γνωριμίες.

"Πριν λίγο καιρό που δούλευα σε μια δουλειά ήμουν πολύ ευχαριστημένος με τους ανθρώπους που ήμουν μαζί τους γιατί γνωριστήκαμε εύκολα και κάναμε παρέα." (2,4)

Παρατηρούμε πως ο νεαρός πρόσφυγας δέχεται περισσότερες αλληλεπιδράσεις με τους ανθρώπους γύρω του όταν τον περιβάλλει ένα οικείο περιβάλλον. Όταν δημιουργούνται αυτές οι συνθήκες οικειότητας που τρέφουν εμπιστοσύνη προς το νεαρό πρόσφυγα τον κάνει πιο ικανοποιημένο με τις σχέσεις του με τους ντόπιους.

Από την άλλη πλευρά δεν νιώθει έτοιμος πολλές φορές να ανοιχτεί προς τους ντόπιους και οι γνωριμίες του είναι περιορισμένες. Σαν το πιο σημαντικό λόγο για αυτό επικαλέστηκαν τις ελλείψεις που έχουν πάνω στην γνώση της ελληνικής γλώσσας. Εδώ, παρατηρείται ακόμα η σημασία που έχει η γνώση της γλώσσας σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής.

"Πιο πολύ παρέα κάνω με τα παιδιά της εστίας. Δεν μπορώ να μιλάω ακόμα καλά ελληνικά και για αυτό δεν έχω παρέες με έλληνες." (1,8)

Πολλές φορές οι γνωριμίες του νεαρού πρόσφυγα αφορούν συνεργασίες που έχει αναπτύξει με κάποιους επαγγελματίες κοινωνικών υπηρεσιών και οργανώσεων για τους πρόσφυγες, νιώθοντας αρκετή εμπιστοσύνη προς τα άτομα αυτά.

"Δεν έχω γνωρίσει πολλούς ανθρώπους, έχω γνωρίσει όμως καλούς ανθρώπους που έχουμε κάνει μαζί δουλειά στην Πυξίδα, στο Άρτος (πρόκειται για ΜΚΟ που ασχολούνται και με πρόσφυγες) και νιώθω πολύ χαρούμενος όταν είμαστε μαζί." (2,1)

Οι σχέσεις των παιδιών αυτών με τους υπεύθυνους οργανώσεων που συντελούν στην ύπαρξη θετικού κλίματος παρατηρούμε ότι δημιουργούν αισθήματα εμπιστοσύνης προς τον νεαρό πρόσφυγα, έτσι τον στηρίζουν και τον βοηθάνε ηθικά. Συχνά, ακόμα και η απλή ύπαρξη κάποιων προσώπων στον χώρο όπου διαμένουν οι νεαροί πρόσφυγες λειτουργεί σαν υποστηρικτικό περιβάλλον.

"Η κυρία Πόπη (βοηθητικό προσωπικό στην Εστία Ανωγείων) είναι πολύ καλή, μιλάμε μαζί της και κάνουμε καλή παρέα." (1,1)

Το γεγονός ότι έχουν συχνές επαφές οι νεαροί πρόσφυγες με τις υπηρεσίες και τις οργανώσεις προσφύγων από την μια πλευρά τους δημιουργεί θετικά συναισθήματα που έχουν την δυνατότητα να γνωρίσουν ανθρώπους που τους στηρίζουν και αλληλεπιδρούν θετικά μαζί τους, από την άλλη όμως η συνεχής τριβή με ανθρώπους που δεν μπορούν να τους εξυπηρετήσουν πάντα τους δημιουργεί αρνητικά συναισθήματα και αγανάκτηση που δεν ικανοποιούν τα αιτήματά τους.

"Η βοήθεια που μου πρόσφερε το ΕΣΠ δεν ήταν αρκετή, όπως ότι μου είχε υποσχεθεί ότι θα πάω σχολείο και δεν έγινε τελικά (...). Ο Ερυθρός Σταυρός προσπάθησε να μου βρει δουλειά, αλλά δεν ήταν καλές δουλειές και έτσι έφαξα μόνος μου." (2,1)

Παρατηρούμε πως οι νεαροί πρόσφυγες κυρίως αυτοί που μένουν στον ξενώνα Μερίμνης Ανηλίκων, στηρίζονται στην βοήθεια αυτών των υπηρεσιών και όταν δεν μπορούν να εξυπηρετηθούν όπως θα έπρεπε, απογοητεύονται με τις υπηρεσίες αυτές και τους οργανισμούς.

Όταν οι συνθήκες στην καθημερινή τους ζωή είναι ευνοϊκές, έτσι ώστε να μπορούν να δραστηριοποιούνται, να δέχονται διαρκώς ερεθίσματα, για να νιώθουν ενεργητικά άτομα αλλά και να υπάρχει αυτή η θετική αλληλεπίδραση με τους ανθρώπους γύρω τους, τότε μόνο νιώθουν ευχάριστα με την ζωή τους αποκτώντας δυναμισμό. Σε αντίθετη περίπτωση τα αποτελέσματα είναι αρνητικά για τους ίδιους. Νιώθουν περιθωριοποιημένοι, αποκομμένοι, μόνοι και αβοήθητοι, ειδικότερα όταν δεν υπάρχει ένα υποστηρικτικό περιβάλλον, είτε ομοεθνών είτε προνοιακό, επιτείνονται συναισθήματα άγχους και αδυναμίας αντιμετώπισης

των δυσχερών καταστάσεων που επιβαρύνουν την συνολική κατάσταση του νεαρού πρόσφυγα.

Στην περίπτωση των νεαρών προσφύγων που ξεκίνησαν να παρακολουθούν μαθήματα στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, επειδή οι εγγραφές τους δεν έχουν γίνει λόγω του συστήματος γραφειοκρατίας, η συμμετοχή τους στις δραστηριότητες του σχολείου είναι περιορισμένη και για τον λόγο αυτό αποτελούν αποκλεισμένη ομάδα του σχολείου.

"Στο σχολείο δεν μπορώ να παίξω ποδόσφαιρο με την ομάδα του σχολείου γιατί δεν είμαι ακόμα με τον νόμο, και αυτό με στενοχωρεί πολύ." (1,1)

Εξίσου σημαντικός παράγοντας έχει αποτελέσει η αυστηρότητα στο καθεστώς έκδοσης ασύλου, με αποτέλεσμα να αναστατώνεται η ζωή των νεαρών προσφύγων από τις καθημερινές τους δραστηριότητες.

"Αφού τα πιο μεγάλα παιδιά δεν μπορούν να πάρουν το άσυλο, τότε δεν μπορώ και εγώ. Νιώθω πολύ στεναχωρημένος τώρα με αυτό, ούτε στο σχολείο θέλω να πάω, δεν μπορώ να διαβάσω, ούτε να είμαι στο πρόγραμμα (ενν. οι δραστηριότητες στην εστία)." (1,1)

Παρατηρούμε ότι οι νεαροί πρόσφυγες νιώθουν ασταθείς στην καθημερινή του ζωή και στις δραστηριότητες του, όταν ζητήματα σημαντικά για τους ίδιους δεν λειτουργούν σωστά, όπως αποτελεί η καθυστέρηση από την δευτεροβάθμια εκπαίδευση για να εγκρίνει την εγγραφή του στο σχολείο. Με τον τρόπο αυτό χάνεται η ουσία της πράξης αυτής να παρακολουθεί δηλ. τα μαθήματα του σχολείου γιατί το σύστημα αυτό τους καταδικάζει να αποτελούν αποκλεισμένη ομάδα. Όπως και η άρνηση της έκδοσης ασύλου λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας για την συμμετοχή τους στα καθημερινά δρώμενα της ζωής τους, καθώς μια προσωρινή άδεια παραμονής καθιστά αβέβαιο το μέλλον τους και το διάστημα της προσωρινής τους παραμονής αποτελεί μια διαδικασία αναμονής μειώνοντας έτσι την δραστηριοποίησή τους από τις καθημερινές τους ασχολίες.

Για τους περισσότερους αποτελεί προτεραιότητα για άμεσο μέλλον τους να μάθουν την ελληνική γλώσσα για να μπορέσουν να εισέλθουν στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας και μετά να σπουδάσουν την τέχνη ή την επιστήμη που επιθυμούν.

"Αυτό που θέλω είναι να μπορέσω να τελειώσω το σχολείο για να μάθω μια τέχνη που θα με βοηθήσει να βρω δουλειά." (1,2)

"Θα ήθελα πολύ να σπουδάσω γιατρός στην Ελλάδα αφού δεν μπορώ στην δική μου χώρα." (2,1)

Η ουσιαστική επιθυμία και επιδίωξη των νεαρών προσφύγων είναι να φτιάξουν μια νέα ζωή βάζοντας γερές βάσεις ώστε να είναι σίγουροι για το μέλλον τους. Προσπαθούν να αποκτήσουν εκείνα τα εφόδια που δεν μπορούσαν να έχουν στην πατρίδα τους.

Σε κάποια άλλη περίπτωση αποτελεί προτεραιότητα να βρεθεί ο πρόσφυγας με μέλος της οικογένειάς του που βρίσκεται και αυτό με την ιδιότητα του πρόσφυγα σε μια τρίτη χώρα.

"Αυτό που θέλω να κάνω είναι να βρεθώ με τον αδελφό μου που ζει στην Αγγλία, να μπορέσω να ζήσω μαζί του και να δουλεύουμε μαζί." (1,3)

Το ζήτημα της μελλοντικής του εγκατάστασης το αντιλαμβάνονται ανάλογα με το δέσιμο που έχει ο κάθε νεαρός πρόσφυγας με την χώρα του και τις σχέσεις που έχει

διαμορφώσει κατά το διάστημα παραμονής του στην χώρα ασύλου σε συνδυασμό με την κατάσταση που βρίσκεται ή που μαθαίνει πως βρίσκεται η χώρα καταγωγής του.

"Δεν θέλω να γυρίσω να δουλέψω στην πατρίδα μου γιατί δεν υπάρχει κάτι να με κρατάει εκεί, θα πάω μόνο για να συναντήσω την οικογένεια μου και να φύγω." (1,3)

Παρατηρούμε πως τα συναισθήματα τους για την πατρίδα τους είναι αρνητικά, τα βιώματα που είχαν από την χώρα τους, λειτουργούν αποτρεπτικά για να επιστρέψουν, ενώ το υποστηρικτικό δίκτυο που έχουν αποκτήσει στην χώρα ασύλου τους δημιουργεί το αίσθημα της ασφάλειας και την στήριξη για να ξεκινήσουν την νέα τους ζωή.

Ωστόσο υπάρχουν και οι πρόσφυγες εκείνοι που δεν μπορούν να γυρίσουν στην πατρίδα τους. Είναι η περίπτωση ενός νεαρού πρόσφυγα που δεν έχει οικογένεια και για αυτόν η επιστροφή δεν έχει κάποιο νόημα, έτσι φτιάχνει το μέλλον του χωρίς να υπάρχει για αυτόν κάποιος τόπο προορισμού.

"Αυτό που σκέφτομαι να κάνω στην ζωή μου είναι να βρω μια δουλειά, να βγάλω χρήματα για να ανοίξω ένα μαγαζί σαν του πατέρα μου, γιατί του το είχα υποσχεθεί." (1,6)

Ενώ δύο από τις περιπτώσεις του δείγματος εξέφρασαν το φόβο ότι κινδυνεύει η ζωή τους αν επιστρέψουν στην πατρίδα τους.

"Την ζωή μου θα την φτιάξω μόνος μου, δεν μπορώ να γυρίσω στην οικογένεια μου γιατί φοβάμαι ότι θα με σκοτώσουν αυτοί που σκότωσαν και τον πατέρα μου. Θέλω να μάθω καλά τα ελληνικά και να βρω μια δουλειά." (1,8)

Υπάρχουν όμως και οι περιπτώσεις που τα άτομα αυτά ζητούν να επιστρέψουν πίσω κάποια στιγμή κυρίως όταν θα έχουν αποκτήσει όλα τα απαραίτητα εφόδια που χρειάζονται και δεν τα βρίσκουν στην χώρα τους κυρίως την εκπαίδευση και την επαγγελματική απασχόληση. Η επιστροφή στην πατρίδα εκφράστηκε κυρίως από τους πρόσφυγες που φιλοξενούνται στον ξενώνα της Αθήνας.

"Αυτό που θέλω να κάνω τώρα είναι να βρω μια καλή δουλειά να έχω χρήματα να σπουδάσω. Τις σπουδές μου θα τις κάνω ή εδώ ή στο εξωτερικό. Μετά θα γυρίσω στην πατρίδα μου στο Αφγανιστάν." (2,3)

Στις σκέψεις που κάνουν οι νεαροί πρόσφυγες για το μέλλον τους περιλαμβάνεται και η ανησυχία που έχουν για το θέμα του ασύλου.

Έχοντας οι ίδιοι διαπιστώσει πως δεν τους αναγνωρίζεται το καθεστώς του πρόσφυγα νιώθουν ότι υπάρχει αυτό το εμπόδιο στην ζωή τους, μεγαλώνοντας τους την ανησυχία για το μέλλον τους. Για όλους τους πρόσφυγες η άδεια ασύλου αποτελεί το πιο βασικό σημείο για το νέο τους ξεκίνημα, χωρίς αυτό γνωρίζουν πως τα σχέδια τους για το μέλλον τους δεν θα πραγματοποιηθούν.

"Χωρίς την άδεια ασύλου δεν θα μπορέσω να πάω να δω την οικογένεια μου. Με περιμένουν πολύ καιρό αλλά δεν μπορώ να πάω πριν μου δώσουν το άσυλο." (1,3)

Απογοητευμένοι από τις αρνητικές αποφάσεις που βγαίνουν για την έκδοση ασύλου κυριαρχεί στην σκέψη τους η εκδοχή να φύγουν προς μια άλλη χώρα στην Ευρώπη ευελπιστώντας ότι θα αποκτήσουν εκεί την άδεια ασύλου.

"Αν δεν καταφέρω να σπουδάσω στην Ελλάδα, θα πάω στην Ευρώπη, γνωρίζω και άλλα παιδιά από το Αφγανιστάν που τα έχουν καταφέρει στην Αγγλία να πάρουν το άσυλο και να σπουδάσουν." (2,3)

Σε μια τέτοια περίπτωση που ο νεαρός πρόσφυγας αποφασίσει να φύγει παίρνει ένα μεγάλο ρίσκο για την ζωή του, γιατί σε περίπτωση που τον πιάσουν υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να τον απελάσουν στο Αφγανιστάν.

"Δεν έχω άλλο καιρό να περιμένω στην Ελλάδα, είμαι 2 χρόνια εδώ και δεν μπορώ να πάρω το άσυλο, αν δεν αλλάξει κάτι θα φύγω στην Νορβηγία, που έχουν πάει και άλλοι

πρόσφυγες από το Αφγανιστάν. Ξέρω ότι είναι πιο επικίνδυνο τώρα αλλά δεν γίνεται αλλιώς." (1,3)

8.5. Άξονας 5^{ος}: Ψυχοσυναισθηματική κατάσταση

Ένα πρώτο σημείο που διερευνήσαμε είναι ποια ψυχοσυναισθηματικά προβλήματα αντιμετωπίζουν οι νεαροί πρόσφυγες, ζητώντας να μας εκφράσουν συναισθήματα σε σχέση με την κατάσταση την οποία βιώνουν.

Κάποιοι μας είπαν ότι νιώθουν ικανοποιημένοι από την κατάσταση που βιώνουν τώρα, παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Κάποιος μάλιστα το δικαιολόγησε ως εξής.

"Έχω περάσει πολλά, πόλεμο, τόσο δρόμο. Δυσκολεύτηκα πολύ για να έρθω εδώ. Όταν έφτασα Ελλάδα, ήμουν πολύ χαρούμενος." (1,3)

Η δικαιολόγηση που δίνεται έχει κάποια βάση αν αναλογιστούμε την διαδρομή και την πορεία των νεαρών προσφύγων, τους κινδύνους που έχουν περάσει και τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν. Από μία άποψη για αυτούς είναι πολύ καλύτερα στην χώρα μας, παρόλα τα προβλήματα που ίσως αντιμετωπίζουν.

Το μεγαλύτερο όμως κομμάτι μας εξέφρασε συναισθήματα άγχους, φόβου και ανασφάλειας τα οποία όμως συχνά ποίκιλαν σε ένταση. Εδώ να σημειώσουμε κάτι ακόμα, διακρίναμε μια έντονη ποιοτική διαφορά ανάμεσα στις συνεντεύξεις στα Ανώγεια και σε αυτές στην Αθήνα: γενικότερα στα Ανώγεια οι νεαροί πρόσφυγες παρ' όλο που εξέφρασαν συναισθήματα άγχους και ανασφάλειας αυτά δεν εκδηλώθηκαν ιδιαίτερα έντονα, αντίθετα στην Αθήνα η ψυχοσυναισθηματική κατάσταση των παιδιών εκφράστηκε με πιο έντονο τρόπο. Μία πρώτη ομάδα μας εξέφρασε το άγχος που έχει σχετικά με την κατάσταση της.

"Καμιά φορά το βράδυ σκέφτομαι ζύπνιος, που θα πάω, πως θα ζήσω, που θα δουλέψω, πως θα είμαι. Καμιά φορά δεν κοιμάμαι καθόλου." (2,6)

"Έχω ένα βάρος μέσα μου και θέλω να βγει, αλλά δεν μπορώ. Δεν ξέρω που θα είμαι αύριο. Αν θα είμαι καλά, αν θα έρθουν οι αστυνομικοί." (2,1)

Ακόμα πιο έντονα μας εξέφρασαν κάποιοι τους φόβους τους.

"Φοβάμαι μην γίνουν διάφορα. Βάζω στο μυαλό μου τι μπορεί να γίνει και φοβάμαι μην πάθω τα ίδια. Βλέπω κακά όνειρα και ζυπνάω. (...) Στον ύπνο μου βλέπω τον πατέρα μου." (2,2)

Όλοι σχεδόν που εξέφρασαν ανασφάλεια την αιτιολόγησαν σε σχέση με την αίτηση ασύλου που έχουν υποβάλλει.

"Σήμερα είμαι καλά, έχω την κάρτα, αν αύριο δεν την έχω πως θα μπορέσω να δουλέψω, να βγάλω χρήματα και να ζήσω κανονικά. Αν δεν ξέρω που θα είμαι, πως θα μπορέσω να φτιάξω και να κάνω αυτά που θέλω;" (1,4)

"Δεν μπορώ να είμαι καλά, γιατί δεν δίνουν το άσυλο. Δεν ξέρω τι να κάνω, πως θα δουλέψω και πως θα πάω σχολείο να μάθω ελληνικά." (1,2)

Συνολικά, μπορούμε να πούμε ότι δεν συναντήσαμε ιδιαίτερα έντονες διαφοροποιήσεις στο δείγμα, υπήρχαν ωστόσο κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις που εκφράστηκαν κάποια ιδιαίτερα προβληματικά σημεία.

"Δεν μου μιλάνε ωραία. Τσακώθηκα, με μια ΚΛ στο ΕΣΠ, μετά πήγα στα Ανώγεια (ενν. η εστία) αλλά τσακώθηκα γιατί ούτε εκεί ήταν καλά, έμεινα ένα μήνα και έφυγα. Και εδώ δεν είμαι καλά, οι άλλοι δεν τους αρέσω, φωνάζουν και φωνάζω και εγώ." (2,2)

Να αναφέρουμε εδώ ότι ο συγκεκριμένος νεαρός πρόσφυγας, σε ηλικία 11 ετών πολεμούσε στο Αφγανιστάν, και ακόμα είχε απαχθεί από κυκλώματα διακίνησης

μεταναστών και προσφύγων και τον είχαν κρατήσει για 1 μήνα φυλακισμένο. Αποτελεί έναν από αυτούς που ίσως να έχουν ταλαιπωρηθεί περισσότερο.

Ένα επόμενο σημείο είναι η διερεύνηση των ζητημάτων που απασχολούν τους πρόσφυγες, και τα οποία έχουν επίδραση στην ψυχοσυναισθηματική τους κατάσταση.

Ένα πρώτο και κοινό σχεδόν σε όλους ζήτημα είναι αυτό του ασύλου.

"Το άσυλο με απασχολεί διαρκώς. Ψάχνω συνέχεια να δω τι παραπάνω μπορώ να κάνω για να το πάρω." (2,5)

(Παρομοίως διαπιστώνεται στην έρευνα της K. Marriot "Young seperated refugees in West Midlands", το ζήτημα του ασύλου σαν πηγή άγχους.)

Ένα δεύτερο ζήτημα που απασχολεί αρκετούς είναι η επαφή με την οικογένεια.

"Αν μιλήσω στην μάνα μου και στον πατέρα μου είμαι πολύ χαρούμενος. Αν δεν τους βρω στενοχωριέμαι. Κάποτε όταν δεν μιλήσαμε για πολύ καιρό, δεν ήμουν καλά." (1,4)

Ένα τρίτο ζήτημα που τους απασχολεί είναι η γλώσσα.

"Αν δεν μιλάω καλά ελληνικά, δεν μπορώ να μιλήσω, και δεν μπορώ να βρω δουλειά. Δεν νιώθω καλά γιατί δεν με καταλαβαίνουν και δεν καταλαβαίνω. Νιώθω ότι είμαι μόνος." (2,3)

Ένα τελευταίο ζήτημα είναι αυτό της εργασίας.

"Θα πρέπει να δουλέψω για να ζήσω, και δεν είναι εύκολο για μένα να βρω δουλειά, που να είναι καλή και να βγάζω χρήματα. Ψάχνω συνέχεια." (2,6)

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι βασικές σκέψεις των νεαρών προσφύγων έχουν άμεσα να κάνουν με την ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία, αλλά και με την εξασφάλιση μιας ψυχικής ισορροπίας. Το ζήτημα του ασύλου όπως είναι λογικό είναι το πρώτο που απασχολεί σχεδόν όλους τους νεαρούς πρόσφυγες, και αυτό είναι λογικό γιατί αποτελεί την απαραίτητη εκείνη συνθήκη για την μονιμότητα τους. Η επαφή με την οικογένεια ή με το συγγενικό τους περιβάλλον, είναι εξίσου σημαντική σε ένα άλλο επίπεδο. Είναι η σύνδεση με την χώρα καταγωγής και τα αγαπημένα τους πρόσωπα, όταν είναι καλά αυτά είναι καλά και οι ίδιοι, όταν όχι στενοχωριούνται. Τα ζητήματα της γλώσσας και της εργασίας είναι και αυτά μια μετέπειτα απαραίτητη συνθήκη για την ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία, μιλώντας την γλώσσα θα μπορέσουν να συνυπάρξουν με άλλους ανθρώπους και δουλεύοντας θα αποκτήσουν τα χρήματα για την επιβίωση τους.

Παρακάτω και θέλοντας να μελετήσουμε την ψυχολογική κατάσταση του νεαρού πρόσφυγα ο οποίος μένει μακριά από τους δικούς του ανθρώπους και αντιμετωπίζει δυσκολίες και προβλήματα στην καθημερινή του ζωή, αναζητούμε τους τρόπους με τους οποίους το άτομο αντεπεξέρχεται στα προβλήματα του.

Κάποια άτομα του δείγματος, οι μισοί περίπου από τους ερωτώμενους αντιμετωπίζουν μόνοι τους τα προβλήματα τους. Στην περίπτωση αυτή νιώθουν πολύ δυσαρεστημένοι επειδή δεν μπορούν να ικανοποιήσουν την ανάγκη τους για στήριξη στα προβλήματα τους.

"Τώρα δεν μιλάω σε κανέναν όταν έχω προβλήματα. Δεν υπάρχει κάποιος που να μπορεί να με βοηθήσει." (1,8)

Για τους νεαρούς αυτούς πρόσφυγες το πιο δύσκολο ακόμη μέρος που αντιμετωπίζουν είναι όταν υπήρχε κάποιο στήριγμα για τους ίδιους πιο παλιά, συνήθως ένας φίλος που τώρα έχει φύγει από κοντά τους.

"Είχα τον φίλο μου που με βοηθούσε πάντα όταν ήμασταν μαζί, όταν είχα προβλήματα αυτός με βοηθούσε. Τώρα που έφυγε από κοντά μου δεν έχω βρει άλλο σαν και αυτόν για να μιλάμε." (1,8)

Παρατηρούμε πως η απομάκρυνση από ένα αγαπημένο πρόσωπο τους, που αποτελούσε στήριγμα για αυτούς στις δύσκολες στιγμές τους, τους δημιουργεί ακόμη μεγαλύτερη ψυχολογική φόρτιση. Αυτό σε συνδυασμό με τον αποχωρισμό από την οικογένεια και το νεαρό της ηλικίας (και την συνεπαγόμενη απειρία που αυτή συνεπάγεται) επιτείνει ακόμα περισσότερο τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν.

"Δεν ξέρω τι να κάνω. Δεν με βοηθάει κανείς. Είμαι μόνος μου, μόνο η ΚΛ μου λέει κάποια πράγματα αλλά δεν είναι όλα αληθινά. Πολλές φορές, ψάχνω να δω τι να κάνω, αλλά δεν μπορώ να κάνω τίποτα. Θέλω να πάω να φτιάξω τα χαρτιά μου, και δεν με έχει βοηθήσει κανένας." (2,5)

Από την άλλη πλευρά υπάρχουν νεαροί πρόσφυγες που βρίσκουν διάφορους τρόπους να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα τους. Αναπτύσσουν περισσότερες σχέσεις μέσα στον χώρο που ζουν, κυρίως τα άτομα εκείνα που η παραμονή τους στην Ελλάδα είναι μεγαλύτερη και έχουν δημιουργήσει έναν κύκλο γνωριμιών που αποτελεί ένα σημαντικό στήριγμα για αυτούς.

"Όταν δεν νιώθω καλά έχω κάποιους ανθρώπους κοντά μου, που όταν τους μιλάω νιώθω καλύτερα." (1,5)

"Αυτούς που μπορώ να εμπιστευόμαι είναι τα παιδιά στον ξενώνα. Μερικές φορές σκέφτομαι και παίρνω δύναμη από τον θεό." (2,3)

Επόμενο σημείο του άξονα αποτελεί ο βαθμός της επικοινωνίας του νεαρού πρόσφυγα με την οικογένεια του, καθώς και τι συναισθήματα τους προκαλεί η όλη κατάσταση που βιώνουν σε σχέση με το ζήτημα της οικογένειας. Εδώ να σημειώσουμε, ότι όταν αναφερόμαστε στην οικογένεια δεν εννοείται πάντα η οικογένεια με την στενή έννοια αλλά τις περισσότερες φορές εννοούνται κάποια μέλη της τα οποία είτε έχουν επιβιώσει είτε έχουν βρεθεί, ή ακόμα και το ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον.

Υπάρχουν κάποιοι από τους νεαρούς πρόσφυγες που δεν έχουν καθόλου επικοινωνία με την οικογένεια τους από την στιγμή που έφυγαν από κοντά τους, επειδή δεν μπορούν να τους βρουν.

"Με τους γονείς μου έχω να μιλήσω 1 χρόνο από τότε που έφυγα. Ξέρω ότι βρίσκονται στο Πακιστάν αλλά δεν τους έχω βρει ακόμη, και αυτό είναι κάτι που με στεναχωρεί." (1,2)

"Με την οικογένεια μου δεν έχω μιλήσει γιατί δεν ξέρω που είναι." (2,1)

Σε άλλες περιπτώσεις η επικοινωνία έχει ξεκινήσει να υπάρχει μετά από πολύ καιρό από την στιγμή που έφτασαν στην Ελλάδα. Συνήθως τις πληροφορίες αυτές που δέχονταν για την οικογένεια τους ήταν από ομοεθνείς τους που έβρισκαν τυχαία.

"Για την οικογένεια μου έμαθα τυχαία από κάποιον συγγενή μου που ήρθε κάποτε στην εστία και γνωριστήκαμε εκεί για πρώτη φορά. Αυτός μου έδωσε πληροφορίες για την οικογένεια μου και έμαθα που μένουν και το τηλέφωνο τους." (1,4)

Ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις που υπήρχε από την αρχή επικοινωνία με την οικογένεια εξακολουθούν να υπάρχουν εμπόδια μέσω της τηλεφωνικής τους επικοινωνίας.

"Δεν μιλάω πολύ συχνά με την οικογένεια μου. Δεν είναι πάντα εύκολο, γιατί υπάρχουν προβλήματα στις τηλεφωνικές γραμμές και δεν τους βρίσκω. Τώρα έχω να μιλήσω μαζί τους τρεις μήνες. Αυτό με κάνει πολύ στεναχωρημένο, και όταν το σκέφτομαι δεν μπορώ να κάνω τίποτα. Ούτε να είμαι στο πρόγραμμα της εστίας ούτε να σκέφτομαι άλλα πράγματα." (1,3)

Παρατηρούμε πως η επικοινωνία με τις οικογένειες τους είναι μια σημαντική δυσκολία στην ζωή των νεαρών προσφύγων, τόσο για αυτούς που δεν έχουν καταφέρει να τους βρουν και ζουν με το συναίσθημα της απώλειας των γονιών τους, όσο και για εκείνους που η επικοινωνία μαζί τους είναι ελάχιστη και νιώθουν συνεχώς την αγωνία και την ανησυχία πότε θα επικοινωνήσουν μαζί τους. Αυτό επιτείνεται και από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η χώρα.

"Όταν έφυγα κάθε μέρα έλεγα αν ο πατέρας, η μάνα και τα αδέρφια μου είναι καλά. Κάθε μέρα πέφτανε βόμβες, και εγώ δεν ήξερα. Μετά από πολύ καιρό έμαθα ότι ο πατέρας μου σκοτώθηκε." (2,6)

Όσον αφορά την ικανοποίηση που δέχονται με την επικοινωνία που πραγματοποιούν τηλεφωνικώς με τους γονείς τους κάποιοι από αυτούς είναι ευχαριστημένοι και κάποιοι όχι. Τα άτομα αυτά που δεν είναι ευχαριστημένα εξέφρασαν την δυσανασχέτησή τους επειδή δεν μπορούν να τους στηρίξουν στα προβλήματα τους οι γονείς τους αφού βρίσκονται μακριά.

"Με την οικογένεια μου επικοινωνώ συχνά με το τηλέφωνο μου. Η μητέρα μου στεναχωριέται και κλαίει στο τηλέφωνο όταν μιλάμε, έτσι δεν θέλω να τους λέω τα προβλήματα που αντιμετωπίζω για να μην τους στεναχωρώ." (2,4)

Παρατηρούμε πως η αλληλεπίδραση που δημιουργείτε με τους γονείς τους από το τηλέφωνο είναι πολύ σημαντική για να τους τροφοδοτούν δύναμη και να έχουν την επαφή με τα αγαπημένα πρόσωπα τους. Η συναισθηματική φόρτιση όμως που δημιουργεί αυτή η επικοινωνία προκαλεί στους νεαρούς πρόσφυγες περισσότερες ανησυχίες και προβλήματα στην συναισθηματική τους κατάσταση. Η επικοινωνία με την οικογένεια τους είναι ένα ζήτημα που τους απασχολεί διαρκώς και τους επηρεάζει πολύ ψυχοσυναισθηματικά.

8.6. Παρατηρήσεις από τις συνεντεύξεις

Κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων παρατηρήσαμε κάποια στοιχεία τα οποία και θα αναφέρουμε διεξοδικά.

Πολλοί από τους ερωτώμενους ήταν συνεσταλμένοι κατά την διάρκεια της συνέντευξης και κάπως λιγομίλητοι. Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση ενός νεαρού πρόσφυγα, ο οποίος κάθε άλλο παρά συνεσταλμένος είναι, και ο οποίος κατά την διάρκεια της συνέντευξης με μαγνητόφωνο (κάτι που ίσως να δείχνει και την επίδραση του μέσου) ήταν αρκετά λιγομίλητος. Μόλις όμως τέλειωσε η συνέντευξη, ο ίδιος έγινε πιο ομιλητικός (όπως είναι συνήθως). Ακόμα και η στάση που καθόταν άλλαξε, και από αυστηρή έγινε πιο χαλαρή. Γενικότερα πάντως οι νεαροί πρόσφυγες στον ξενώνα της Αθήνας ήταν πιο κλειστοί.

Ένα επόμενο σημείο είναι η στάση τους απέναντι σε κάποια ιδιαίτερα βίαια γεγονότα. Σε αυτό το θέμα υπήρχαν δύο αντιδράσεις διαμετρικά αντίθετες. Η μία ήταν μια οικειότητα με αυτά τα γεγονότα, όπου κάποιοι ανέφεραν αναλυτικά και με λεπτομέρειες το τι συνέβη, και η άλλη ήταν μία έντονη συναισθηματική φόρτιση ή οποία μάλιστα σε μια περίπτωση, σταμάτησε για λίγο την συνέντευξη για να συνεχιστεί αργότερα.

Και οι δύο αντιδράσεις έχουν μια εξήγηση, που πάντα έχει να κάνει με το τι έχει βιώσει ο κάθε νεαρός πρόσφυγας και το ποια είναι η προσωπικότητά του. Είναι λογικό κάποιος ο οποίος έχει βιώσει και έχει μεγαλώσει σε μια διαρκή κατάσταση πολέμου να έχει συνηθίσει αυτά τα γεγονότα, ο πόλεμος για αυτούς έχει γίνει μια καθημερινότητα. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι αυτή η κατάσταση δεν τους έχει επηρεάσει. Επίσης λογικό είναι κάποιος ο οποίος έχει μεγαλώσει μια σχετικά ήρεμη ζωή, σε κάποια στιγμή που συμβαίνει ένα γεγονός το οποίο αλλάζει δραματικά αυτή την ζωή να τον επηρεάζει πολύ πιο έντονα. Είναι πολύ βασικό του τι εμπειρίες έχει ο κάθε νεαρός πρόσφυγας, διότι αυτές διαμορφώνουν και την μετέπειτα στάση του.

Οι νεαροί πρόσφυγες του ξενώνα στην Αθήνα δεν ήταν ιδιαίτερα ομιλητικοί σε ζητήματα σε σχέση με την οικογένεια τους, ενώ αντίθετα σε ζητήματα που δεν χρειαζόταν η αναφορά σε αυτήν ήταν πιο ομιλητικοί. Αυτό δεν ισχύει για τους νεαρούς πρόσφυγες της εστίας των Ανωγείων. Ίσως αυτό να έχει άμεση σχέση με την διαμόρφωση ενός καλού κλίματος εμπιστοσύνης, το οποίο κυρίως οικοδομείται με την καθημερινή επαφή. Κάτι που ισχύει για τους νεαρούς πρόσφυγες στα Ανώγεια, αλλά όχι για αυτούς στην Αθήνα. Αυτό θα πρέπει να ειπωθεί και σε σχέση με την ιδιαίτερα έντονη συναισθηματική, και όχι μόνο, ανασφάλεια που βιώνουν οι νεαροί πρόσφυγες.

Κάποιοι από τους ερωτώμενους ήταν πιο δυναμικοί. Ένας μάλιστα μας είπε "Η ζωή με έκανε σκληρό". Ενώ αντίθετα κάποιοι άλλοι φάνηκαν να είναι πιο ταλαιπωρημένοι, και πιο απογοητευμένοι από όσα είχαν βιώσει. Αυτό δεν παρατηρείται να έχει κάποια σχέση άμεσα με την ένταση ή την επικινδυνότητα κάποιων γεγονότων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

9.1. Συμπεράσματα-Διαπιστώσεις

Στην παρούσα εργασία έγινε μια προσπάθεια να μελετηθεί όσο πιο συνολικά γινόταν το φαινόμενο των ασυνόδευτων εφήβων προσφύγων. Από την ερευνητική διαδικασία προκύπτουν μια σειρά συμπερασμάτων και διαπιστώσεων σε σχέση με αυτό το φαινόμενο. Κάποια συμπεράσματα χρήζουν κάποιας γενίκευσης, θα πρέπει να ληφθούν όμως υπόψη και οι περιορισμοί. Σε κάθε περίπτωση, αναφερόμαστε σε αφγανικής καταγωγής ασυνόδευτους πρόσφυγες, και ως εκ των πραγμάτων το διαφορετικό πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο δεν επιτρέπει τις ευρείς γενικεύσεις.

1. Οι αιτίες που επικαλέστηκαν οι ερωτώμενοι του δείγματος σαν αυτές που τους ώθησαν στην προσφυγιά είναι: η γενικότερη άσχημη κατάσταση της χώρας, το καταπιεστικό καθεστώς των Ταλιμπάν, ο πόλεμος, συγκεκριμένος φόβος δίωξης (είτε του ίδιου είτε οικογενειακού προσώπου), δολοφονία κάποιου συγγενικού προσώπου, διωγμοί, καταστροφές της περιουσίας τους, και άμεση εμπλοκή των ίδιων σε συρράξεις.
2. Οι τρόποι αποχωρισμού από την οικογένεια είναι δύο στο δείγμα: κάποιοι αποχωρίστηκαν τυχαία, και κάποιοι έδιωξαν τα παιδιά τους προκειμένου αυτά να γλιτώσουν, είτε από συγκεκριμένο κίνδυνο είτε από μια γενικότερη επικίνδυνη κατάσταση.
3. Οι γενικότερες κοινωνικές συνθήκες που ζούσε το δείγμα στο Αφγανιστάν αποτελεί έναν συνδυασμό γεγονότων και καταστάσεων: βίαιοι θάνατοι και δολοφονίες, διωγμοί, επιθέσεις σε χωριά και πόλεις σε συνδυασμό με ένα καταπιεστικό και ολοκληρωτικό καθεστώς και την κατεστραμμένη οικονομία της χώρας.
4. Το δείγμα διακρίνεται σε αυτούς που έκαναν κατευθείαν το ταξίδι προς την Ελλάδα, μη σταματώντας σε κάποια χώρα για προσωρινή εγκατάσταση. Και σε αυτούς οι οποίοι έμεναν για προσωρινή εγκατάσταση σε κάποια από τις χώρες της διαδρομής. Οι τελευταίοι με την σειρά τους χωρίζονται σε αυτούς που προσπάθησαν να εγκατασταθούν μόνιμα και δεν τα κατάφεραν και σε αυτούς οι οποίοι έμεναν για ένα χρονικό διάστημα προκειμένου να συγκεντρώσουν χρήματα απαραίτητα για το ταξίδι.
5. Το πιο συχνό είναι το ταξίδι να μην το κάνουν όλο μόνι τους, συγκεντρώνονταν είτε σε μικρές είτε σε μεγάλες ομάδες. Αυτό είναι για τους ίδιους πολύ σημαντικό διότι μπορεί ο ένας να βοηθάει τον άλλο.
6. Η επικινδυνότητα του ταξιδιού αυτού είναι μεγάλη. Η αφήγηση αυτών των γεγονότων ήταν ιδιαίτερα φορτισμένη. Αυτά τα βιώματα ήταν συχνά τραυματικά, με τα συναισθήματα του φόβου και της μοναξιάς να κυριαρχούν. Τα παραπάνω θα πρέπει να ειπωθούν και υπό το πρίσμα της εφηβικής ηλικίας κάτι που επιβαρύνει την σημασία τους.

7. Οι λόγοι για τους οποίους ήρθαν στην Ελλάδα οι ερωτώμενοι του δείγματος συνίστανται στο ότι θεώρησαν την κατάσταση καλύτερη στην Ελλάδα και στις πληροφορίες που είχαν ότι το καθεστώς για τους πρόσφυγες είναι καλύτερο στην Ελλάδα.
8. Η επικινδυνότητα του ταξιδιού προς την Ελλάδα ήταν επίσης μεγάλη. Η άσχημη μεταχείριση των συνοριακών αρχών και των δύο χωρών, τα κυκλώματα διακίνησης μεταναστών και προσφύγων επιβαρύνουν την επικινδυνότητα των φυσικών εμποδίων.
9. Από όσους εισέρχονται στην Ελλάδα κάποιοι χρησιμοποιούν την Ελλάδα σαν ένα σταθμό κατά την μετάβαση τους σε μια τρίτη χώρα, και κάποιοι άλλοι έχουν την χώρα μας σαν τελικό προορισμό.
10. Όλοι κατευθύνονται προς την Αθήνα. Προτεραιότητα τους είναι να βρουν γνωστούς ή φίλους που θα τους βοηθήσουν. Αν δεν έχουν κάποιο γνωστό, απευθύνονται σε σημεία που συχνάζουν ομοεθνείς τους, ή σε υπηρεσίες (αστυνομία, ΕΣΠ). Αυτό φανερώνει την έλλειψη υποδομών υποδοχής προσφύγων. Όταν δεν καταφέρουν να φιλοξενηθούν κάπου ή να βρουν μια εργασία ζουν σε πολύ άσχημες συνθήκες (παγκάκια, εγκαταλελειμμένα σπίτια). Αυτές οι εμπειρίες προκαλούν συναισθηματικές διαταραχές (συναισθήματα, φόβου, ανασφάλειας και απαξίωσης).

11. Οι δραστηριότητες των νεαρών προσφύγων του δείγματος σχετίζονται άμεσα με τον φορέα στον οποίο φιλοξενούνται. Βασικές δραστηριότητες είναι η εκμάθηση της γλώσσας και η εξασφάλιση μιας εργασίας.
12. Οι εργασίες που κάνουν οι νεαροί πρόσφυγες είναι συχνά βαριές και κακοπληρωμένες. Και αυτό θα πρέπει να ειπωθεί υπό το πρίσμα της ηλικίας τους.
13. Μία θετική σχέση στην εργασία βοηθάει σημαντικά στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης του ατόμου. Η εργασία δεν περιορίζεται σε μια δραστηριότητα για την εξασφάλιση χρημάτων. Είναι για τους νεαρούς πρόσφυγες μια ουσιαστική συνθήκη ένταξης.
14. Οι κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσουν σχετίζονται άμεσα με την γνώση της ελληνικής γλώσσας. Μόνο όταν κατανοούν και γίνονται κατανοητοί μπορούν να συνάψουν κοινωνικές σχέσεις.
15. Η συχνή επαφή με υπηρεσίες και φορείς, όταν δεν μπορούν να εξυπηρετηθούν δημιουργεί συναισθήματα απογοήτευσης.
16. Η αυστηρότητα στο καθεστώς ασύλου λειτουργεί επιβαρυντικά στα συναισθήματα άγχους, ανασφάλειας, αβεβαιότητας και αστάθειας των νεαρών προσφύγων. Ακόμα λειτουργεί ανασταλτικά αναστατώνοντας την καθημερινότητα τους και τις κοινωνικές τους δραστηριότητες.
17. Οι βασικές επιδιώξεις των νεαρών προσφύγων του δείγματος συνίστανται στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και στην εξεύρεση εργασίας. Ένα μέρος θέλει να βρεθεί με συγγενείς του που ζουν σε τρίτες χώρες.
18. Η επιστροφή στην πατρίδα και η θετική ή αρνητική στάση απέναντι σε αυτό είναι αποτέλεσμα συνήθως δύο παραγόντων: των αιτιών που ανάγκασαν κάποιον να φύγει από την πατρίδα του (η βαρύτερα τους και η ένταση τους καθώς και το πόσο έχουν επηρεάσει τον νεαρό πρόσφυγα), και των συνθηκών που αντιμετωπίζει στην χώρα υποδοχής (δυσκολία στην αναγνώριση του καθεστώτος ασύλου, ένταξη, εξεύρεση εργασίας). Κανένας από τους ερωτώμενους δεν θέλει να επιστρέψει άμεσα στην πατρίδα του για να επανεγκατασταθεί. Κάποιοι το

αποκλείουν εντελώς ακόμα και στο απώτερο μέλλον, ενώ κάποιοι άλλοι αφήνουν ανοιχτή την προοπτική αυτή, υπό τον όρο ότι θα φτιάξουν την ζωή τους στην Ελλάδα.

19. Οι νεαροί πρόσφυγες του δείγματος εξέφρασαν συναισθήματα φόβου ανασφάλειας και άγχους, τα οποία συχνά ποίκιλλαν σε ένταση, σε σχέση ίσως με την συγκεκριμένη περίοδο και τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο καθένας ξεχωριστά. Κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων παρατηρήσαμε δύο στάσεις: κάποιοι φορτίζονταν έντονα συναισθηματικά κατά την αφήγηση βίαιων γεγονότων, ενώ κάποιοι άλλοι είχαν αποκτήσει οικειότητα με αυτά τα οποία μας διηγούνταν. Κάτι που προφανώς σχετίζεται με την προσωπικότητα του καθένα. Όλα τα παραπάνω συναισθήματα έχουν άμεση σχέση με την κατάσταση που βιώνουν τώρα, και την αβεβαιότητα στην οποία βρίσκονται.
20. Σε μερικές των περιπτώσεων υποδηλώθηκαν σε κάποια σημεία κάποιες πιο ιδιαίτερες δυσκολίες (επιθετική συμπεριφορά, συχνές αναμνήσεις, αϋπνίες), τις οποίες δεν είχαμε την δυνατότητα να διερευνήσουμε παραπέρα, λόγω της φύσης και των σκοπών αυτής της έρευνας.
21. Τα ζητήματα τα οποία απασχολούν τους νεαρούς πρόσφυγες και έχουν άμεση επίδραση στην ψυχοσυναισθηματική τους κατάσταση είναι τα εξής: το ζήτημα του ασύλου, η επαφή με την οικογένεια, η γλώσσα, η εργασία. Όλα αυτά σχετίζονται με ζητήματα όπως αυτά της σταθερότητας, της ψυχικής ισορροπίας, της επικοινωνίας και της εξασφάλισης των προς το ζην. Η θετική ή αρνητική εξέλιξη σε αυτούς τους τομείς επηρεάζει άμεσα την ψυχосύνθεση τους.
22. Οι νεαροί πρόσφυγες του δείγματος συχνά δεν βρίσκουν στήριξη για τα ψυχοσυναισθηματικά προβλήματα τους και τις περισσότερες φορές τα αντιμετωπίζουν μόνοι τους ή με ελάχιστη βοήθεια.
23. Η επαφή με την οικογένεια είναι ένα πολύ σημαντικό ζήτημα για τον νεαρό πρόσφυγα του δείγματος. Λίγοι είναι αυτοί που έχουν συχνή και τακτική επικοινωνία με τα συγγενικά τους πρόσωπα. Οι περισσότεροι έχουν άστατη επικοινωνία. Ενώ σε κάποιες των περιπτώσεων δεν υπάρχει καθόλου επικοινωνία και αγνοούν παντελώς που βρίσκονται και αν ζουν οι δικοί τους. Η αλληλεπίδραση που δημιουργείται από αυτή την επικοινωνία είναι πολύ σημαντική διότι δίνει δύναμη στο νεαρό πρόσφυγα. Το να γνωρίζει ότι η οικογένεια του είναι καλά, είναι πολύ σημαντικό. Όταν για κάποιο λόγο δεν μπορούν να επικοινωνήσουν με την οικογένεια τους επηρεάζονται πολύ ψυχοσυναισθηματικά.

9.1.1. Σχετικές έρευνες

Σε αυτό το σημείο θα αναφερθούμε σε δύο σχετικές έρευνες καθώς και στα συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτές.

Η πρώτη έρευνα (Young separated refugees in west Midlands, K. Marriot), έγινε στην Αγγλία (7/2000-2/2001) σε ένα δείγμα 36 ασυνόδευτων προσφύγων. Τα ευρήματα αυτής της έρευνας συνοψίζονται στα εξής:

Αυξημένος αριθμός ασυνόδευτων παιδιών: Τον τελευταίο καιρό παρατηρείται μεγάλη αύξηση των ασυνόδευτων παιδιών προσφύγων. Στην περιοχή των west Midlands οι

αρμόδιες κοινωνικές υπηρεσίες ήταν υπεύθυνες για 146 ασυνόδευτους ανήλικους πρόσφυγες.

Άγχος για την διαδικασία του ασύλου: Η απουσία καθοδήγησης στην διαδικασία ασύλου είναι πηγή έντονου άγχους για πολλούς νεαρούς πρόσφυγες, ειδικά στο βαθμό που πολλοί δεν έχουν επαφή με τους νομικούς αντιπροσώπους τους. Οι καθυστερήσεις, η έλλειψη πληροφόρησης και τα συχνά προβλήματα με τις υπεύθυνες υπηρεσίες συμβάλλουν ιδιαίτερα σε αυτό.

Ακατάλληλες συνθήκες διαμονής: Σχεδόν όλοι οι νεαροί πρόσφυγες διαμένουν σε ξενώνες (που παρέχουν κρεβάτι και πρόγευμα), ή σε σπίτια όπου συγκατοικούν με μεγαλύτερους πρόσφυγες. Οι συνθήκες εκεί είναι ακατάλληλες και εγείρουν ζητήματα παιδικής προστασίας. Επίσης, οι συνθήκες σε σπίτια που νοικιάζουν είναι άσχημες.

Υποστήριξη από κοινωνικές υπηρεσίες: Οι νεαροί πρόσφυγες ανέφεραν συχνά ότι οι κοινωνικές υπηρεσίες δεν ήταν σε θέση να τους βοηθήσουν για τα προβλήματα τους. Το 58% δεν ήταν σε θέση να ονομάσει ένα ΚΛ, που να τον έχει βοηθήσει. Άσχετα με τον τρόπο οργάνωσης των υπηρεσιών εντοπίστηκε μία σημαντική διαφορά ανάμεσα σε εκείνες τις υπηρεσίες οι οποίες εργαζόταν με νεαρούς ασυνόδευτους πρόσφυγες πάνω σε ένα αναπτυξιακό μοντέλο, και σε εκείνες οι οποίες εργαζόταν σε μια βάση διαχείρισης της κρίσης.

Ανάγκη να καλυτερεύσει η πρόσβαση στην εκπαίδευση και η υποστήριξη: Οι νεαροί πρόσφυγες έδωσαν προτεραιότητα στην ανάγκη για καλύτερη πρόσβαση στην εκπαίδευση και ειδικότερα στα μαθήματα αγγλικής γλώσσας. Προς το παρόν πολλοί 16χρονοι και 17χρονοι δεν έχουν πρόσβαση σε πλήρη μαθήματα αγγλικής γλώσσας, και κάποιοι κάτω των 16 ετών δεν παρακολουθούν κανονικές τάξεις και πλήρη ωράριο μαθημάτων. Αυτό δεν σημαίνει μόνο ότι δεν κάνουν καμία πρόοδο στην γνώση της αγγλικής γλώσσας αλλά και ότι έχουν λίγα πράγματα να κάνουν όλη την μέρα, εφόσον δεν έχουν και άδεια εργασίας.

Ζητήματα ψυχικής υγείας: Οι περισσότεροι ασυνόδευτοι έφηβοι θεωρούν τους εαυτούς τους σωματικά υγιείς και ανέφεραν λίγα προβλήματα στην πρόσβαση τους σε υπηρεσίες υγείας. Παρόλα αυτά πολλοί δεν έχουν την ικανότητα να μαγειρέψουν θρεπτικό φαγητό με τα λίγα χρήματα που διαθέτουν. Ακόμα περισσότερο, πολλοί νεαροί πρόσφυγες υποφέρουν από τις συνδυασμένες επιδράσεις των τραυματικών εμπειριών στην χώρα καταγωγή και την απώλεια ή τον αποχωρισμό από τις οικογένειες και τα σπίτια τους, και την απομόνωση και την μονοτονία της καθημερινότητας τους στην χώρα υποδοχής.

Φυσικά δεν μπορεί να γίνει πλήρης σύγκριση των ευρημάτων αυτής της έρευνας με αυτήν που πραγματοποιήσαμε σε αυτή την εργασία για μια σειρά λόγων όπως διαφορετικό πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής. Ωστόσο, τα παραπάνω ευρήματα παρουσιάζουν μία γενική εικόνα.

Η αύξηση στον αριθμό των ασυνόδευτων προσφύγων ίσως να σημαίνει την ύπαρξη ενός γενικότερου φαινομένου. Να σημειώσουμε εδώ ότι την ίδια περίπου χρονική περίοδο εμφανίζονται και στην Ελλάδα πιο μαζικά οι ασυνόδευτοι πρόσφυγες. Ακόμα, διαπιστώνεται ότι μια σειρά ευρημάτων εμφανίζονται και στην παρούσα έρευνα, κάτι που ίσως να σημαίνει ότι κάποια ζητήματα είναι κοινά, ανεξάρτητα από το κοινωνικό πλαίσιο. Το άγχος για την διαδικασία ασύλου είναι κοινό και στις δύο έρευνες, όπως και τα ζητήματα που έχουν άμεση σχέση με αυτό (έλλειψη πληροφόρησης κλπ.). Η αδυναμία των κοινωνικών υπηρεσιών να στηρίζουν την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα είναι επίσης κοινό, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε φυσικά σε ποιο βαθμό ισχύει αυτό, αλλά κάνουμε την υπόθεση ότι σχετίζεται με την γενικότερη κρίση του θεσμού κράτος πρόνοιας στον δυτικό κόσμο. Το ζήτημα της εκπαίδευσης, το οποίο πρακτικά σημαίνει εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής, είναι ένα ακόμα ζήτημα που εντοπίζεται να είναι κοινό. Τέλος, οι

συνθήκες διαμονής δεν δείχνουν να είναι ίδιες, κυρίως διότι στην παρούσα έρευνα το δείγμα προέρχονταν από ένα συγκεκριμένο πλαίσιο υποστήριξης.

Η δεύτερη είναι μία έρευνα που έγινε στην Ελλάδα τον Ιούλη του 2002 και αφορούσε την καταγραφή και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες/πρόσφυγες 16-25 ετών. Η έρευνα έγινε σε δείγμα 96 αφγανών μεταναστών-προσφύγων, από το σωματείο Άρτος Δράση⁷⁴.

Το 100% του δείγματος επικαλέστηκε σαν βασική αιτία της μετανάστευσης τον πόλεμο, και ένα 37,5% επίσης οικονομικά αίτια. Το 17% πέρασε με πλοίο στην Ελλάδα, το 52% με φουσκωτή βάρκα, το 22% με τα πόδια και το 1% με τραίνο. Από αυτούς το 57% πέρασε από τα νησιά του ανατολικού αιγαίου, το 13% από τον Έβρο και το 23% από την Τουρκία, σε ομάδες μέχρι 10 ατόμων το 64%, σε ομάδες 20-40 ατόμων το 5% και σε ομάδες άνω των 100 ατόμων το 2%.

Στο προφίλ του πρόσφυγα/μετανάστη της ίδιας έρευνας διαπιστώνονται ακόμα τα εξής:

Είναι νέος που έφυγε από την πατρίδα του για να αποφύγει τον πόλεμο. Ήρθε οδικά μέχρι την Τουρκία. Η οικογένεια του είναι πίσω στην πατρίδα (80%) ή σε γειτονικές χώρες.

Το 34% έχει βασική εκπαίδευση, το 38% απόφοιτοι λυκείου, το 10% απόφοιτοι πανεπιστημίου, και ένα 15% είναι αναλφάβητοι.

Επίσης στην έρευνα αυτή, στο προφίλ του νεαρού μετανάστη/πρόσφυγα αναφέρονται τα εξής:

Τον πρώτο καιρό το βασικότερο πρόβλημα είναι η στέγη και η τροφή. Στην συνέχεια το πρόβλημα της στέγης παραμένει. Το πρόβλημα της εξεύρεσης εργασίας είναι και αυτό ένα από τα βασικά προβλήματα, καθ' όλη την διάρκεια της παραμονής. Ακόμα σοβαρό είναι και το πρόβλημα της ένδυσης και του ρουχισμού.

Η απόσταση από την οικογένεια καθώς περνά ο καιρός γίνεται ολοένα και πιο σημαντικότερη, ενώ η έλλειψη γνώσης της ελληνικής είναι ένα μόνιμο και σταθερό πρόβλημα.

Η βοήθεια που λαμβάνουν οι πρόσφυγες θεωρείται αποσπασματική (δεν είναι σταθερή, οργανωμένη και μόνιμη). Επίσης, δήλωσαν ότι όταν ζήτησαν βοήθεια από έλληνες πολίτες, ή εθελοντικές οργανώσεις δεν έλαβαν καμία βοήθεια. Το ίδιο ισχύει και όταν αποτάθηκαν για βοήθεια σε συμπατριώτες τους ή κρατικούς φορείς.

Μόνο μετά την πάροδο 8 μηνών έχουν βελτιωθεί κάπως οι συνθήκες διαβίωσης τους.

Η επιθυμία τους για επιστροφή στην πατρίδα αυξάνεται όσο δεν επιλύονται τα προβλήματα τους, ωστόσο ένα ποσοστό της τάξης του 60% δεν επιθυμεί να επιστρέψει στην πατρίδα του σε κάθε περίπτωση. (Άρτος Δράση, 2001)

Σε σχέση με αυτή την έρευνα διαπιστώνονται μία σειρά γεγονότων που τείνουν να έχουν και μια πραγματική βάση. Αν και η έρευνα αυτή διαφέρει ως προς τους στόχους και το δείγμα ωστόσο βλέπουμε να επιβεβαιώνονται μία σειρά στοιχείων, με πρώτο και πιο σημαντικό την διαδρομή, τα μέσα που χρησιμοποιήσαν και τον τρόπο εισόδου στην χώρα, (οι αναλογίες των ατόμων που ήρθαν μέσω θαλάσσης και μέσω ξηράς είναι περίπου ίδιες), αλλά και στις δυσκολίες που αντιμετώπισαν το αρχικό διάστημα παραμονής στην χώρα. Ακόμα, διαπιστώνεται μια συμφωνία στο ζήτημα της βοήθειας που λαμβάνει η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα, καθώς και στο ζήτημα της επιστροφής ή όχι στην πατρίδα. Σε αυτό το δεύτερο διαπιστώνουμε και εμείς ότι η επιθυμία ή όχι επιστροφής έχει άμεση σχέση με την κατάσταση που βιώνουν στην Ελλάδα οι νεαροί πρόσφυγες. Επιπλέον, το ζήτημα της οικογένειας βλέπουμε και στην παρούσα έρευνα να είναι σημαντικό κυρίως λόγω του μεγάλου χρονικού διαστήματος παραμονής στην χώρα, κάτι στο οποίο υπάρχει

⁷⁴ Πανελλήνιο Φιλανθρωπικό Σωματείο Άρτος Δράση, *Νεαροί πρόσφυγες/μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, 2002.

αντιστοιχία και στην έρευνα του Άρτος Δράση όπου εντοπίζεται να αποκτά έκταση μόνο μετά τους πρώτους 8 μήνες.

9.2. Προτάσεις

9.2.1. Πολιτική Ασύλου

Η αλλαγή στην πολιτική ασύλου του ελληνικού κράτους πιστεύουμε ότι αποτελεί την πρώτη και απαραίτητη συνθήκη για την εφαρμογή οποιασδήποτε ουσιαστικής πολιτικής πρόνοιας σε σχέση με τον συγκεκριμένο πληθυσμό. Είδαμε παραπάνω πως επηρεάζονται οι νεαροί πρόσφυγες, από την κατάσταση που επικρατεί σε σχέση με την έκδοση τους καθεστώτος του πρόσφυγα. Εάν λοιπόν, επιδιώκουμε μία συνολική, ουσιαστική και αναπτυξιακή παρέμβαση στον συγκεκριμένο πληθυσμό θα πρέπει να πραγματοποιηθούν μια σειρά αλλαγών.

Ένα πρώτο σημείο είναι η διαδικασία εξέτασης της αίτησης του νεαρού πρόσφυγα. Η διαδικασία αυτή θα πρέπει να επιταχύνεται, χωρίς όμως σε καμία περίπτωση αυτό να αποβαίνει εις βάρος της προσεκτικής μελέτης της εξέτασης της αίτησης ασύλου. Εδώ, προκύπτει και ένα άλλο ζήτημα: οι νεαροί πρόσφυγες λίγες φορές έχουν όλα εκείνα τα στοιχεία τα οποία αποδεικνύουν τον φόβο δίωξης, ή απειλής της ζωής τους. Σε κάθε περίπτωση αυτό δεν θα πρέπει να αποβαίνει εις βάρος τους, εξάλλου, από τις συμβάσεις που έχουν υπογραφεί από το ελληνικό κράτος (Σύμβαση του 1951, και Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού), αναγνωρίζεται στα παιδιά το ευεργέτημα της αμφιβολίας. Η διαδικασία επιτάχυνσης της εξέτασης ασύλου αυτό που θα επιτύχει καταρχήν είναι να ξεκαθαρίζει από την αρχή ποια είναι η νομική κατάσταση του νεαρού πρόσφυγα. Να επαναλάβουμε ότι μια τέτοια επιτάχυνση δεν θα πρέπει να έχει τον χαρακτήρα της γραφειοκρατικής εργασίας που θα πρέπει να ολοκληρωθεί σύντομα, αλλά τον χαρακτήρα της επίλυσης ενός ζητήματος καίριου για την ψυχοσυναισθηματική και κοινωνική κατάσταση του νεαρού πρόσφυγα.

Ένα δεύτερο ζήτημα που μπαίνει εδώ και αφορά τον τρόπο συνολικής εφαρμογής της Σύμβασης του 1951 και του Πρωτοκόλλου του 1967, έχει να κάνει με το πώς αυτή εφαρμόζεται συνολικά στον δυτικό κόσμο. Είναι δεδομένο, ότι η φύση, η ουσία αλλά και η φαινομενολογία του προβλήματος των προσφύγων έχει αλλάξει ειδικά από την δεκαετία του 1990 και ύστερα. Τα αίτια της μετανάστευσης συχνά διαπλέκονται με τα αίτια της προσφυγιάς, (κάτω από αυτό το πρίσμα θεωρούμε ουσιαστική πρόοδο τις Συμβάσεις που ισχύουν στην Αφρική και την νότια και κεντρική Αμερική, και οποίες δίνουν έναν πιο ευρύ ορισμό του πρόσφυγα). Θεωρούμε λοιπόν, μια αλλαγή στο περιεχόμενο αλλά πολύ περισσότερο στον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζεται η Σύμβαση του 1951, η οποία να συμβαδίζει με την πραγματική κατάσταση του προβλήματος.

Ακόμα θεωρούμε απαραίτητο, η πολιτική ασύλου να απαγκιστρωθεί από τις ιδεολογικές χρησιμότητες που τυχόν μπορεί να έχει μέσα στα πλαίσια του παγκόσμιου ανταγωνισμού των κρατών. Το θεωρούμε απαράδεκτο να αναγνωρίζεται το καθεστώς ασύλου σε πρόσφυγες προκειμένου να δικαιολογηθούν κάποιες ιδεολογίες ή ακόμα χειρότερα κάποιες πολιτικές σκοπιμότητες των κρατών. Π.χ. οι πρόσφυγες από το Ιράκ θα πρέπει να αναγνωρίζονται σαν πρόσφυγες επειδή διώκονται και όχι σαν επιχείρημα ενός οποιουδήποτε πολιτικού και οικονομικού συμφέροντος.

Ένα επόμενο ζήτημα έχει να κάνει με την αυστηρότητα των συνοριακών αρχών σε σχέση με τους νεαρούς πρόσφυγες. Διαπιστώσαμε συχνές παραβιάσεις και απελάσεις προσφύγων που επιθυμούσαν να υποβάλλουν αίτηση ασύλου. Δεν είναι δυνατό πολιτικές

που εφαρμόζονται για τον περιορισμό της λαθρομετανάστευσης να ισοπεδώνουν τα όποια δικαιώματα έχουν αναγνωριστεί. Θεωρούμε επιτακτική ανάγκη να επέλθουν αλλαγές σε αυτή την πολιτική. Πιστεύουμε ότι στα σύνορα της χώρας θα πρέπει να υπάρχουν ειδικά εκπαιδευμένοι αστυνομικοί ή στρατιώτες για ζητήματα ασύλου.

Ένα τελευταίο σε σχέση με τα παραπάνω έχει να κάνει με την αυστηρότητα της έκδοσης του καθεστώτος ασύλου. Τα ποσοστά αναγνώρισης του καθεστώτος ασύλου, το 2002 (για τους πρώτους 9 μήνες), είναι τα χαμηλότερα της τελευταίας δεκαετίας και δεν αγγίζουν ούτε το 1%. Οι ίδιοι οι νεαροί ασυνόδευτοι πρόσφυγες διαπιστώνουν πόσο δύσκολα αναγνωρίζεται το καθεστώς ασύλου. Πιστεύουμε ότι είναι αναγκαία μια φιλελευθεροποίηση αυτής της πολιτικής, ειδικά από την στιγμή που το ελληνικό κράτος ποτέ δεν αντιμετώπισε πρόβλημα μαζικής εισδοχής προσφύγων.

9.2.2. Η υποδοχή των νεαρών ασυνόδευτων προσφύγων

Αυτό το ζήτημα είναι εξαιρετικά σημαντικό, το οποίο όμως δεν χρήζει της απαραίτητης προσοχής από την πλευρά των επισήμων φορέων.

Η βασική επιδίωξη των υπηρεσιών όσον αφορά την αρχική υποδοχή και την εγκατάσταση των προσφύγων, είναι να εξασφαλίσουν την κάλυψη μια σειράς πρωταρχικών αναγκών (ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τροφή, στέγη). Η σημαντικότητα αυτής της εξασφάλισης είναι πολύ μεγάλη στο βαθμό που οι περισσότεροι πρόσφυγες έχουν συχνά ταλαιπωρηθεί και καταπονηθεί αρκετά. Ωστόσο, είναι αποσπασματική, και κυρίως όσον αφορά το εξίσου σημαντικό διάστημα της αρχικής εγκατάστασης ουσιαστικά ελλιπής. Τις περισσότερες φορές οι ΜΚΟ είναι εκείνες οι οποίες βοηθούν ουσιαστικά, παρά το επίσημο ελληνικό κράτος. Το νόημα του εθελοντισμού δεν μπορεί να είναι η εξασφάλιση δωρεάν εργατικού δυναμικού, ειδικά για τα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής ενός κράτους. Το νόημα του εθελοντισμού είναι αυτό της κοινωνικής συμμετοχής. Εκτός των άλλων, οι ΜΚΟ δεν θα πρέπει να έχουν κεντρικό ρόλο στην διαμόρφωση και εφαρμογή μιας κοινωνικής πολιτικής, διότι αυτό έχει σαν συνέπεια την αποσπασματικότητα και την ελλιπή παρέμβαση, οδηγώντας ουσιαστικά σε ένα υπολειμματικό μοντέλο κοινωνικής πολιτικής. Εξάλλου, οι ΜΚΟ δεν έχουν καν την δυνατότητα μιας συνολικής παρέμβασης. Ο ουσιαστικός ρόλος των ΜΚΟ θα πρέπει να είναι συμπληρωματικός και προσθετικός στην κοινωνική πολιτική του ελληνικού κράτους και όχι αναπληρωματικός.

Πιστεύουμε ότι επιβάλλονται μια σειρά αλλαγών και η δημιουργία μιας σειράς υποδομών για την υποδοχή των προσφύγων. Σε νησιά και σε περιοχές όπου εισέρχονται οι πρόσφυγες (Θράκη, νησιά ανατολικού Αιγαίου), θα πρέπει να φτιαχτούν δομές υποδοχής, οι οποίες όμως σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να έχουν το νόημα του περιορισμού ή ακόμα περισσότερο αυτό του εγκλεισμού. Σε αυτούς τους χώρους υποδοχής θα πρέπει να προσφέρεται στέγη, τροφή, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ψυχολογική υποστήριξη, μεταφραστές, νομική εκπροσώπηση, εκπαίδευση και κατάρτιση. Ακόμα περισσότερο, αυτά τα κέντρα υποδοχής θα πρέπει να είναι συνδεδεμένα με τις τοπικές κοινότητες και όχι να λειτουργούν σαν γκέτο. Γενικότερα, οι περισσότεροι πρόσφυγες είναι καλού εκπαιδευτικού επιπέδου (κάτι που διαπιστώσαμε εν μέρει και στην παραπάνω έρευνα). Αυτό σημαίνει πέραν των άλλων ότι υπάρχει και μια καλή βάση για την ένταξη τους και την απασχόληση τους στην Ελλάδα.

9.2.3. Η εγκατάσταση και η ένταξη των νεαρών προσφύγων

Η εγκατάσταση και η ένταξη των νεαρών προσφύγων αποτελούν ίσως το πιο κεντρικό ζήτημα. Ειδικά για τους νεαρούς ασυνόδευτους πρόσφυγες οι οποίοι βρίσκονται μακριά από τις οικογένειες τους θα πρέπει να εξασφαλιστούν μια σειρά ζητημάτων.

Πρώτα απ' όλα επίσπευση των διαδικασιών ασύλου προκειμένου να εξασφαλιστεί σταθερότητα στην καθημερινότητα τους και ψυχολογική ισορροπία. Θα πρέπει να υπάρχει α. ψυχολογική υποστήριξη, η οποία θα λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας. β. υλική και ηθική βοήθεια, η οποία θα προσφέρει φιλοξενία και ένα πρωταρχικό υποστηρικτικό δίκτυο για την εξεύρεση κατοικίας και εργασίας. γ. εκπαίδευση και κατάρτιση των νεαρών προσφύγων, που θα πρέπει να περιλαμβάνει την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και την κατάρτιση τους σε κάποια επαγγέλματα.

Την κεντρικότητα μιας κοινωνικής πολιτικής που θα περιλαμβάνει όλα τα παραπάνω, μόνο το κράτος μπορεί να εξασφαλίσει. Ακόμα αυτή η κεντρικότητα θα εξασφαλίσει ότι σε όλους τους νεαρούς πρόσφυγες θα παρέχονται η ίδιας ποιότητας υπηρεσίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Berlitz, D., *Mental Health of refugees*, www.refugeesnet.org
2. Black, M., *Growing up alone: childhood under siege*, Unicef, London, 2001
3. Lowicki, J., *Untapped Potential: Adolescents affected by armed conflict*, Women 's Commissionfor Refugee Women and Children, New York, 2000
4. Marriott, K., *Young separated refugees in the West Midlands*, Save the children Fund, London, 2001
5. Tussel, J., ...*Ουαί τοις ηττημένοις*, Ιστορικά Ελευθεροτυπίας, τεύχος 16, 3/2/2000
6. Woodhead, D., *The Health and Well-Being of Asylum Seekers and Refugees*, Public Health Programme, 2000
7. Βέικου, Μ., *Αναγκαστική Μετανάστευση: Στοιχεία κοινωνικού αποκλεισμού και εθελοντικής αποδοχής ανισοτήτων*, Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός, Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργά, Αθήνα 1998
8. Γιαννίρη, Ν., *Ζητείται ελπής για 22,3 εκατ. πρόσφυγες*, άρθρο στην Ελευθεροτυπία, 14/12/2000
9. Δαμανακής, Μ., *Μετανάστευση και εκπαίδευση*, Gutenberg, Αθήνα, 1989
10. Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Μ., *Μετανάστευση και διαπολιτισμικό τραύμα στην εφηβεία: Κοινωνική προσαρμογή εφήβων προσφύγων στην Ελλάδα*, Κοινωνική Εργασία τεύχος 54, Αθήνα 1999.
11. ΕΕΔΑ, Εισηγητές: Ι. Σακελαροπούλου, Ν. Σιταρόπουλος, *Ζητήματα σχετικά με την υποδοχή και την πρόσβαση αιτούντων ασύλου στην διαδικασία ασύλου*, 6-6-2002.
12. Έμκε Πουλοπούλου, Η., *Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα*, Εκλογή, τ. 85/86
13. *Η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, έκδοση του Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα, 1989
14. Ιός, Δημοσιογραφική ομάδα, *Πρόσφυγες; Ποιοι πρόσφυγες;*, Ελευθεροτυπία, 5-1-2002.
15. Ιός, Δημοσιογραφική ομάδα, *Το θινκ τανκ του σύγχρονου ρατσισμού*, Ελευθεροτυπία, 5-3-2000.
16. Καβουνίδη, Τζ., *Κοινωνικός Αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής*, Διαστάσεις Κοινωνικού Αποκλεισμού, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Αθήνα 1999
17. Κανέλλος, Θ., *Η γιουγκοσλαβική καταστροφή*, Ελευθεροτυπία, Αφιέρωμα Γιουγκοσλαβία, 4-9-1999.
18. Κοσμά, Ε., Παυλόπουλος, Γ., *Νέα Οικονομία δε χιτίζεται χωρίς τους μετανάστες*, Εφημερίδα Πριν, 7-5-2000
19. Μαρκοπούλου, Χρ., *Ψυχασθενείς και μετανάστες*, Εκλογή τ. 36.
20. Μουσούρου, Λ. Μ., *Από τους Γκασταρμπάιτερ στο πνεύμα του Σέγγκεν*, Gutenberg, Αθήνα, 1993
21. Μουσούρου, Λ. Μ., *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, Gutenberg, Αθήνα, 1991
22. Μπουγάνης, Π., *Κλειστή πόρτα για μετανάστες*, Ελευθεροτυπία, 22-9-2002.
23. Μπουφίδης, Σ., *Ματαίωση ονείρων, ψυχασθένειες και μετανάστες*, ιστοσελίδα www.msf.gr, 12-7-2002
24. Νάσκου Περράκη, Μ., *Δικαιώματα και υποχρεώσεις στα πλαίσια της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το καθεστώς των προσφύγων: Γενική θεώρηση*, περιοδικό Κοινωνική Εργασία, τεύχος 26, Αθήνα, 1992
25. Νάσκου Περράκη, Μ., *Το νομικό καθεστώς των προσφύγων στην διεθνή και έννομη τάξη*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991
26. Πανούσης, Γ., *10 εγκληματικοί μύθοι*, Ελευθεροτυπία Αφιέρωμα Πρόσφυγες-Μετανάστες, 12-6-1999
27. Παπαγεωργίου, Γ.Χ., *Ελληνικό όνειρο ή εφιάλτης;*, Ελευθεροτυπία 12-6-1999
28. Περιοδικό *Ο κόσμος των Προσφύγων*, έκδοση της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, τεύχος Καλοκαιριού 2002, Αθήνα.
29. Περιοδικό *Ο κόσμος των Προσφύγων*, έκδοση της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, τεύχος Φθινοπώρου 2001, Αθήνα.
30. Πετρινώτη Ξ., *Η μετανάστευση προς την Ελλάδα*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1993
31. Σωματείο Άρτος Δράση, *Νεαροί Πρόσφυγες/Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, 2002

32. Τρουμπέτα, Σ., *Μερικές σκέψεις για την παράσταση του «άλλου»*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 101-102, 2000.
33. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Εισαγωγή στην διεθνή προστασία προσφύγων*, Αθήνα, 1998
34. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Καθορισμός του καθεστώτος του πρόσφυγα*, Αθήνα, 1998
35. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Κατευθυντήριες αρχές για την πολιτική και την διαδικασία στα πλαίσια εξέτασης αιτημάτων ασύλου ασυνόδευτων παιδιών*, Αθήνα, 1997
36. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Κατευθυντήριες οδηγίες για την κράτηση αιτούντων άσυλο*, Αθήνα 1999
37. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Κοινωνική Εργασία με τις κοινότητες προσφύγων*, Αθήνα 1998
38. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Οι πρόσφυγες του κόσμου 1995-96*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996
39. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Οι πρόσφυγες του κόσμου 2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001
40. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Τα ασυνόδευτα παιδιά στην προσφυγική κοινότητα*, Αθήνα 1998
41. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Τα παιδιά πρόσφυγες*, Αθήνα, 1997
42. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Το Πρόγραμμα "Ασυνόδευτα Παιδιά στην Ευρώπη"*, Αθήνα, 1999

Δικτυακοί τόποι

1. www.geocities.com/anar_gr
2. www.gcr.org
3. www.unchr.org
4. www.intrescom.org/wcrwc.html
5. www.savethechildren.org.uk
6. www.refugeenet.org
7. www.msf.gr
8. www.unchr.gr
9. www.anthropos.gr
10. www.rightsbase.org.uk
11. www.actionchildren.org
12. www.cotstorm.demon.co.uk